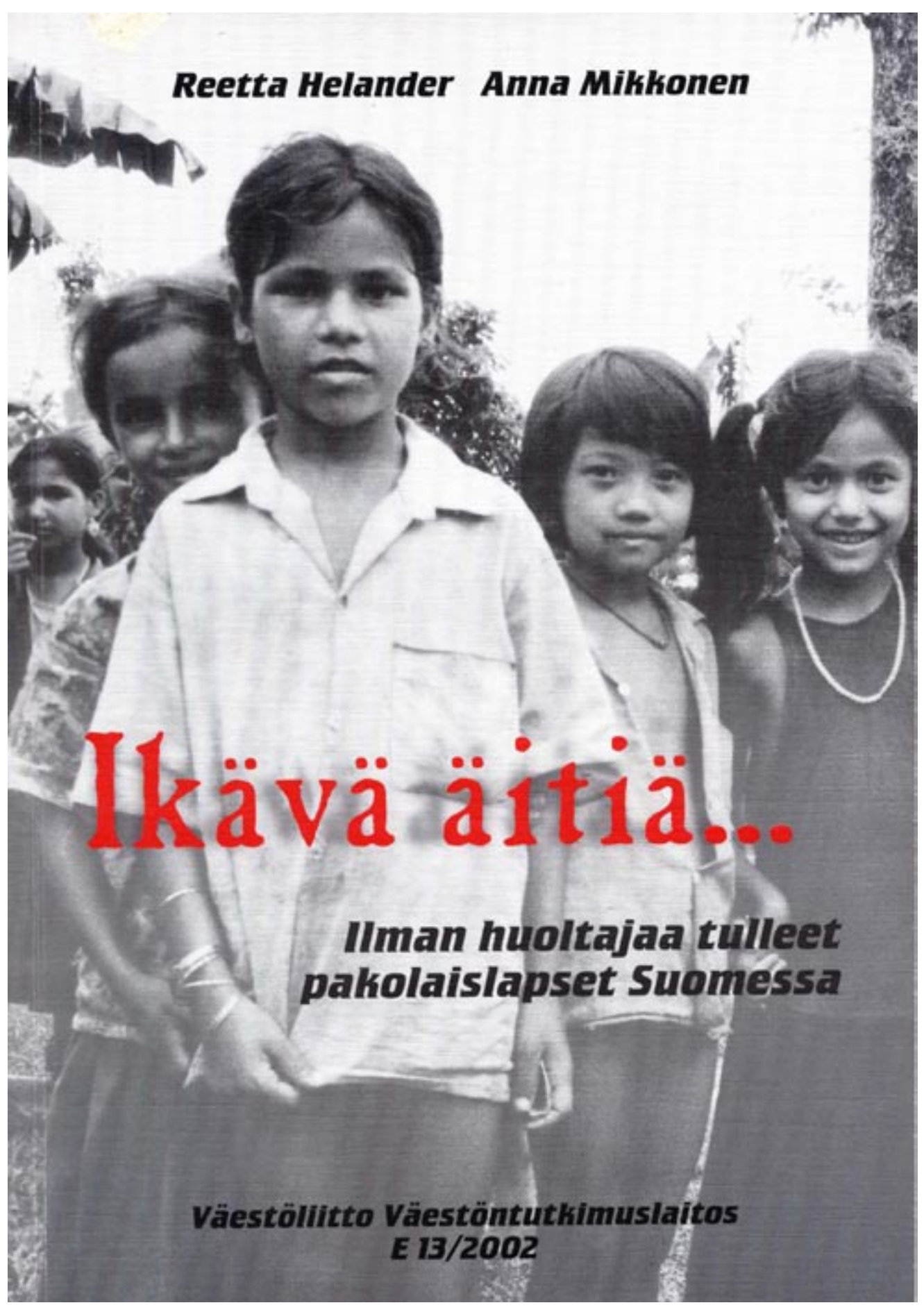

Reetta Helander Anna Mikkonen

Ikävä äitiä...

***Ilman huoltajaa tulleet
pakolaislapset Suomessa***

**Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos
E 13/2002**

Reetta Helander Anna Mikkonen

Ikävä äitiä...

***Ilman huoltajaa tulleet
pakolaislapset Suomessa***

***Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos
Katsauksia E 13/2002***

ISBN 951-9450-31-9 (PDF)

Väestöliitto
Väestöntutkimuslaitos

Iso Roobertinkatu 20-22 A, PL 849, 00101 Helsinki

Puh. (09) 228 050, Fax. (09) 612 1211

Sähköposti: pop.inst@vaestoliitto.fi

<http://www.vaestoliitto.fi>

Esipuhe

Julkinen maahanmuuttokeskustelu, jota käytiin 1990-luvulla, oli usein yksipuolista, sensaatiohakuista ja negatiivisesti painottunutta. Viime aikoina keskusteluun on kuitenkin ollut nousemassa näkökulmia, jotka nostavat esiin maahanmuuttajien erilaisia taustoja, inhimillisiä kokemuksia ja niistä nousevia uudistustarpeita. Kuvamme maahanmuuttajista monipuolistuu ja keskusteluun tulee uusia tasoja ja ulottuvuuksia. Huomaamme, että Suomeen tulijat eivät ole homogeeninen ryhmä. Tutkimuksilla ja selvityksillä on tärkeä osa monipuolisen ja ymmärrystä lisäävän tiedon välittämisessä.

FM Reetta Helanderin ja VTM Anna Mikkosen tekemä selvitys Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksella ilman huoltajaa tulleista alaikäisistä maahanmuuttajista tuo tärkeän uuden lisän tähän keskusteluun. Suomeen on saapunut turvapaikanhakijoina yli 1200 alaikäistä lasta ja nuorta ilman vanhempiaan tai huoltajiaan. Näiden ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden osuus on kaikista turvapaikanhakijoista Suomessa suhteellisen suuri. Kuitenkin tämän maahanmuuttajaryhmän olemassaolosta, vastaanottojärjestelyistä ja omista kokemuksista tiedetään yllättävän vähän – ehkä siksi, että julkaistua materiaalia ei ole ollut saatavilla. Helanderin ja Mikkosen selvitys täyttää tämän puutteen.

Reetta Helander ja Anna Mikkonen ovat lähestyneet haastateltaviaan hienotunteisesti ja he käsittelevät aihetta huolellisesti ja monipuolisesti. Selvitys jakautuu kahteen osaan: ensimmäisessä osassa selvitetään alaikäisten lasten osuutta pakolaisuuden maa-ilmanlaajuudessa tilanteessa sekä alaikäisten ilman huoltajaa saapuneiden turvapaikanhakijoiden lukumääriä, taustoja ja vastaanottojärjestelyjä Suomessa. Toinen osa tuo koskettavasti kuuluiin tämän erittäin haavoittuvasen maahanmuuttajaryhmän oman äänen. Näiden äänien kautta saadaan kuulla, millaista on kasvaa ja kehittyä ilman omaa perhettä, millaista on kun pitää vain toivoa, odottaa ja yrittää selviytyä, millaista on ikävöidä äitiä yksin vieraassa maassa.

Selvitys on jatkoa EU-rahoitteisen ”Unaccompanied Minors as Vulnerable Groups” –projektille, jossa vertailtiin alaikäisten ilman huoltajaa tulleiden maahanmuuttajien vastaanottoa ja kokemuksia Italiassa, Saksassa ja Suomessa. Suomen osuudesta vastasi Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos. Projektin ensimmäisen osuuden toteutti projektitutkija Anna Mikkonen ja toisen osuuden projektitutkija Reetta Helander. Hankkeen ohjaajana haluan kiittää heitä lämpimästi erittäin innostuneesta ja tunnollisesta paneutumisesta työhönsä.

Tutkijoiden työtä olennaisella tavalla täydensi eri tahojen asiantuntijoista koostunut ohjausryhmä. Ohjausryhmän kukin jäsen on työssään ollut tekemisissä ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kanssa. Väestöntutkimuslaitoksen puo-

lesta haluan kiittää kaikkia ohjausryhmään osallistuneita, erityisesti sen ”vakiojäseniä”: perhetyöntekijä Said Adenia Helsingin kaupungin sosiaalivirastosta, tutkija Petri Hautaniemeä Helsingin yliopiston kehitysmaatutkimuksen laitokselta, ylitarkastaja Eeva-Maria Niemistä Ulkomaalaisvirastosta, lastenkodinjohtaja Tuula Kumpumäkeä Folkhälsanin kansainvälisestä lastenkodista, projektisuunnittelija Taina Martiskaista Lastensuojelun Keskusliitosta ja erikoissuunnittelija Leena-Maija Qvistiä Työministeriön maahanmuutto- ja työlupatiimistä.

Selvitystyön julkaisua ovat taloudellisesti tukeneet Folkhälsan, Helsingin kaupungin tietokeskus, Opetushallitus, Työministeriö ja Ulkomaalaisvirasto. Tästä kaikille vielä lämpimät kiitokset.

Helsingissä 26.2.2002

Anne Alitolppa-Niitamo, PsykM & MPhil.
vieraileva tutkija, MinorMig- projektin ohjaaja
Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos

Tekijöiden esipuhe

Allekirjoittaneet ovat työstäneet tekstiä yhdessä, lukeneet ja kommentoineet toistensa tekstejä. Julkaisu pohjautuu Reetta Helanderin tekemään englanninkieliseen MinorMig –projektin raporttiin lasten haastatteluista sekä Anna Mikkosen pro gradu –tutkielmaan. Helander on kirjoittanut selvityksen taustoista ja käytetyistä metodeista. Mikkonen on kirjoittanut lainsäädännöstä ja vastaanotosta Suomessa. Lasten ja nuorten haastattelujen osalta Helander on keskittynyt erityisesti lasten ja nuorten kulttuuriin, uskontoon, identiteettiin ja psyykkisiin ongelmiin liittyviin asioihin. Mikkonen on puolestaan keskittynyt lasten ja nuorten asumisjärjestelyihin ja sosiaalisiin suhteisiin liittyviin seikkoihin.

Haluamme kiittää tutkimuksessa mukana olleiden ryhmä- ja perheryhmäkotien sekä lastenkotien henkilökuntaa sekä kaikkia tutkimukseen osallistuneita lapsia ja nuoria, jotka mahdollistivat tämän julkaisun tekemisen. Lisäksi kiitokset koko Väestöliiton Väestöntutkimuslaitokselle ja kaikille MinorMig -projektin ohjausryhmän jäsenille. Erityiskiitokset Anne Alitolppa-Niitamolle asiantuntevasta ja kannustavasta ohjauksesta kaksivuotisen projektin aikana. Kiitokset Ismo Söderlingille, Anne Alitolppa-Niitamolle, Leena-Maija Qvistille ja Annika Forsanderille tekstin lukemisesta ja kommentoimisesta sekä Mika Takojalle taitosta.

Reetta Helander
Anna Mikkonen

Sisällys

Esipuhe

Tekijöiden esipuhe

Tiivistelmä

Sammandrag

Summary

Isku soo ururin

1 Omarin tarina	23
2 Johdanto	25
2.1 Kotimaasta lähdön monet syyt	28
2.2 Selvityksen tavoitteet	28
2.3 Väestöliiton MinorMig-projekti	29
2.4 Suomalaisten sotalaisten kokemuksia	30
2.5 Käytetyt käsitteet	31
3 Taustatietoja Suomeen ilman huoltajaa tulleista lapsista	33
4 Lainsäädäntö, toimijat ja vastaanotto Suomessa	36
4.1 Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden pakolaislasten kanssa toimivat tahot	36
4.2 Lapsen etu ja oikeudet	37
4.3 Turvapaikan hakeminen	38
4.4 Asumisjärjestelyt	39
5 Tiedonkeruumenetelmät ja tutkimusaineisto	41
5.1 Teemahaastattelu ja osallistuva havainnointi	41
5.2 Pakolaislasten ja -nuorten haastattelemiseen liittyviä erityispiirteitä	42
5.3 Haastatteluihin liittyvä etiikka	43
5.4 Haastattelutilanteet	44
5.5 Haastateltavat	45

6 Lasten ja nuorten haastattelut	47
6.1 Elämä kotimaassa	47
6.2 Pakomatka: Paon syitä, kokemuksia ja matkareittejä	48
6.3 Saapuminen Suomeen: Ensimmäinen päivä ja vastaanotto	51
6.4 Laitoksissa ja sukulaisperheissä asuminen	52
6.4.1 Ryhmä- ja perheryhmäkodit	52
6.4.2 Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuminen	55
6.4.3 Tukiasunnossa asuminen – ”Se on harjoitus, mikä on minun elämä”	61
6.4.4 Sukulaisten luona asuminen	63
6.4.5 Ryhmä- ja perheryhmäkodissa sekä sukulaisperheessä asumisen vertailua	66
6.4.6 Sukulaisperheestä lastenkotiin	69
6.5 Oman uskonnon ja kulttuurin ylläpitäminen	70
6.6 Koulunkäynti – ”Mä nostan hattua Suomen opiskelulle”	74
6.7 Nuorten sosiaaliset verkostot	76
6.7.1 Viralliset tahot	76
6.7.2 Muut aikuiskontaktit	81
6.7.3 Vertaisryhmät	88
6.7.4 Sosiaalinen tuki nuorten verkostoissa	97
6.7.5 Harrastukset ja vapaa-aika	98
6.8 Haastateltavien ja suomalaisten välinen kanssakäyminen - ”Jokaisella kansalla on huonoja ihmisiä ja hyviä ihmisiä”	101
6.9 Psyykkiset, terveydelliset ja emotionaaliset ongelmat	103
6.9.1 Huoli ja ikävä – ”Vaikka olen iso tyttö, tarvitsen äitiä.”	104
6.9.2 Ongelmat ja psykosomaattinen oireilu	106
6.9.3 Tuki ja selviytyminen	109
6.10 Perheenyhdistäminen – ”Elämäni onnellisin päivä”	111
6.11 Identiteetin häilyminen	114
6.12 Tulevaisuudensuunnitelmia	116
6.13 Nuorten ehdotuksia ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten tilanteen parantamiseksi	118

7 Yhteenvetoa haastatteluista	121
8 Suositukset ja toimenpide-ehdotukset	128
8.1 Turvapaikka- ja perheenyhdistämis- hakemusten käsittelyajat	128
8.2 Asumisvaihtoehdot	129
8.3 Pysyvät aikuissuhteet, suhteet etniseen yhteisöön ja yhteys vanhempiin	130
8.4 Terapia- ja mielenterveyspalvelut	131
8.5 Koulunkäynti	132
8.6 Edustajan rooli	133
8.7 Suomalainen ystäväperhe ja tukihenkilötoiminta	134
8.8 Sukulaisperheet ja perheenyhdistäminen	134
8.9 Täysi-ikäistyvien ilman huoltajaa tulleiden asema	135
Kirjallisuus	136

Tiivistelmä

Ilman huoltajaa uuteen maahan tulevat pakolaislapset ovat erityisen haavoittuvainen ryhmä pakolaisten joukossa. Nämä lapset on usein lähetetty turvaan sodan ja vainon keskeltä tai he ovat joutuneet eroon vanhemmistaan tai huoltajistaan jo kotimaassaan tai pakomatkan aikana. Lisäksi lapsilla saattaa olla takanaan monia sotaan, väkivaltaan ja menetyksiin liittyviä kokemuksia. Läntisessä Euroopassa arvioidaan olevan 100 000 vanhemmistaan tai huoltajistaan eroon joutunutta lasta. Yhteensä 14 000 yksin tullutta lasta jätti turvapaikkahakemuksen Euroopassa vuonna 1999.

Suomeen on vuosien 1991–2001 välisenä aikana saapunut yli 1200 alaikäistä ilman huoltajaa tullutta turvapaikanhakijaa. Suomeen tulleiden lasten kotimaasta lähdön taustalla on useimmiten sisällissota tai muu aseellinen konflikti kotimaassa. Julkinen yhteiskunnallinen järjestys on romahtanut ja normaali siviilielämä on käynyt mahdottomaksi. Usein päätöksen lapsen lähdöstä tekevät vanhemmat, jotka haluavat lähettää lapsensa pois taisteluiden keskeltä turvalliseen maahan. Noin 60 prosenttia Suomeen tulleista lapsista on kotoisin Somaliasta. Lisäksi lapsia on tullut Afganistanista, entisen Jugoslavian alueelta, Iranista ja Irakista sekä yksittäisiä lapsia useista Aasian ja Afrikan maista. Tulijat ovat olleet kaikenikäisiä vauvoista teini-ikäisiin, valtaosa kuitenkin on 14–17-vuotiaita. Noin 60 prosenttia heistä on ollut poikia.

Tässä julkaisussa keskitytään ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten omiin kokemuksiin ja psykososiaaliseen tilanteeseen. Julkaisun taustalla on Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen MinorMig -projekti. Aineisto on laadullinen. Metodeina käytettiin teemahaastatteluja ja osallistuvaa havainnointia. Yhteensä haastateltiin 31 ilman vanhempiaan maahan tullutta lasta ja nuorta. Lasten ja nuorten kanssa vietettiin aikaa asumalla kolmessa eri ryhmäkodissa samalla haastatteluita tehden. Lisäksi haastatteluja tehtiin eräässä helsinkiläisessä nuorisotalossa.

Ilman huoltajaa tulleet lapset sijoitetaan asumaan joko vastaanottokeskusten yhteydessä oleviin laitoksiin eli ryhmäkoteihin tai sukulaisperheeseen. Heille määrätään edustaja mahdollisimman pian Suomeen saapumisen jälkeen. Edustajan päätehtävä on käyttää huoltajalle kuuluvaa puhevaltaa lasta koskevissa asioissa ja huolehtia lapsen edun toteutumisesta. Turvapaikkapäätöksen saatuaan lapsi muuttaa perheryhmäkotiin kunnes perhe tulee Suomeen tai nuori täyttää 18 vuotta. Sukulaisperheissä lapset asuvat yleensä kunnes perhe tulee. Jotkut ilman huoltajaa tulleista lapsista asuvat lastenkodeissa. 18 vuotta täytettyään nuoret muuttavat joko heille tarkoitettuihin tukiasuntoihin tai asumaan itsenäisesti. Lapsilla ja nuorilla on vaihtelevia kokemuksia asumisesta eri paikoissa. Joidenkin on vaikea sopeutua ryhmä- tai perheryhmäkotien sääntöihin, jotkut valittavat laitosten syrjäistä sijaintia. Yleisesti ottaen he tulevat kuitenkin hyvin toimeen toistensa ja laitosten henkilökunnan kanssa, ja laitos tuntuu melkein kodilta.

Laitoksessa asuessa oman kulttuurin, kielen ja uskonnon harjoittaminen on vaikeampaa kuin sukulaisperheessä asuttaessa, varsinkin jos ryhmä- tai perheryhmäkodissa ei ole samaa etnistä ryhmää edustavaa työntekijää. Sukulaisten luona asuminenkaan ei ole täysin ongelmaton. Myös sukulaiset yrittävät sopeutua vieraaseen kulttuuriin ja uuteen tilanteeseen. Joskus vaikeuksia tulee kun nuori ei tottelekaan perheen sääntöjä ja normeja. Ongelmien kärjistyessä nuori saatetaan sijoittaa lastenkotiin.

Lapsia sotatilanteessa tutkineet tutkijat sanovat, että ero perheestä on traumaattisinta, mitä lapsi voi kokea. Haastattelemamme ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret kokevat eron perheestä kaikkein vaikeimmaksi asiaksi elämässään. Ikävä ja huoli vanhemmista sekä selviytyminen uudessa, vieraassa ympäristössä aiheuttavat monenlaisia oireita lapsissa kuten unettomuutta, painajaisia, syömishäiriöitä, masennusta ja aggressiivisuutta. Monilla lapsilla ja nuorilla on jatkuvaa päänsärkyä ja vatsakipua. He itkevät ja ovat peloissaan öisin. Oireet pahentuvat erityisesti, jos lapsi on saanut huonoja uutisia kotimaastaan tai hän ei ole saanut yhteyttä perheeseensä pitkään aikaan.

Lapset ja nuoret arvostavat koulunkäyntiä, ja he tuntevat vastuuta menestyä koulussa. Kuitenkin vieras kieli ja oudot oppisisällöt, perheestä murehtiminen ja traumaattisten kokemusten muisteleminen vaikeuttavat keskittymistä koulussa.

Jotkut yksin tulleet lapset ja nuoret kokevat, ettei heillä ole ketään kenelle puhua ongelmistaan ja huolistaan. Vain harvat ovat käyneet keskustelemassa ammattiauttajan kanssa. Monet lapset ja nuoret kuitenkin juttelevat asioistaan laitosten henkilökunnan kanssa tai uskoutuvat ystävilleen. Pakolaiskokemus sekä uuteen maahan ja vieraaseen kulttuuriin saapuminen voivat vahingoittaa nuoren identiteetin muodostumista. Erityisesti oma etninen identiteetti saattaa olla kadoksissa.

Joillekin nuorille ryhmä- ja perheryhmäkotien työntekijät saattavat olla ainoita läheisiä suomalaisia aikuisia. Perheeseen ja sukulaisiin lapset ja nuoret pitävät yhteyttä lähinnä puhelimitse. Sukulaisperheissä asuvilla lapsilla ja nuorilla on jatkuvasti omanmaalaisia, läheisiä aikuisia ympärillään ja perheet käyvät kylässä toistensa luona. Toisaalta myös useimmat ryhmäkodissa asuvat somalinuoret tapaavat omanmaalaisia aikuisia vastaanottokeskuksessa, moskeijassa, kaupungilla ja tuttujen kautta. Joissakin ryhmä- ja perheryhmäkodeissa nuorille on järjestetty suomalaisia ystäväperheitä, joiden kanssa nuoret viettävät aikaa. Jos lapsi tai nuori on tullut yhdessä sisarustensa kanssa, he ovat yleensä toisilleen hyvin tärkeitä ja läheisiä. Monilla nuorilla on paljon hyviä ystäviä, mutta toisaalta yllättävän monilla ei juurikaan ole suomalaisia ystäviä.

Turvapaikka- ja perheenyhdistämispäätösten odottaminen on pitkä ja raskas prosessi lapsille. Myönteisen perheenyhdistämispäätöksen saaminen on ”elämän onnellisin

päivä”. Vaikka perheenyhdistyminen on onnellinen tapahtuma ja lapset ovat helpottuneita, kun perhe on päässyt pois sodan runtelemasta kotimaasta, ei uusi perhe-elämä aina suju ongelmitta. Lapset ja nuoret ovat saattaneet osittain unohtaa äidinkieltä, he ovat suomalaistuneet ja omaksuneet suomalaisen kulttuurin arvoja. Tämä voi aiheuttaa ristiriitoja vanhempien ja lasten välillä. Joskus vanhemmille oppaana toimiminen ja uuteen kulttuuriin ja yhteiskuntaan tutustuttaminen on raskasta lapselle.

Kaikki haastattelemamme nuoret haluavat opiskella pitkään Suomessa. Useimmat heistä haluavat kuitenkin palata takaisin kotimaahan, kun tilanne siellä rauhoittuu. Muutamat sanoivat, että heidän on aivan liian vaarallista palata takaisin.

Julkaisun lopussa esitämme toimenpide-ehdotuksia ilman huoltajaa tulleiden pakolaislasten ja -nuorten tilanteen parantamiseksi. Haastatteluihin perustuen tärkeimmiksi toimenpiteiksi nousivat turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten käsittely-aikojen nopeuttaminen sekä sopivan asumismuodon löytäminen. Ilman huoltajaa tulleille lapsille ja nuorille tärkeitä ovat myös pysyvät aikuissuhteet, suhteet omaan etniseen yhteisöön sekä yhteydenpito vanhempiin. Lisäksi tärkeää on lasten koulunkäynnin tukeminen, terapia- ja mielenterveyspalvelujen lisääminen sekä edustajan roolin selkeyttäminen. Jokaisella lapsella tulisi myös olla suomalainen ystäväperhe tai tukihenkilö. Tukea tarvitsevat myös sukulaisperheet ja oma perhe perheenyhdistämisen jälkeen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä jo 18 vuotta täyttäneiden alaikäisinä ilman huoltajaa tulleiden nuorten asemaan.

Ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret ovat menettäneet turvallisen elinympäristönsä ja vanhempiensa tuen. Tilalle on tullut huolta ja pelkoa, vieraita ihmisiä, vieras kulttuuri ja kieli, minkä takia he tarvitsevat erityistä suojelua ja huolenpitoa.

Sammandrag

Ensamma flyktingbarn, d.v.s. de flyktingbarn som kommer till ett nytt land utan sina föräldrar eller vårdnadshavare är en speciellt utsatt grupp bland flyktingarna. Dessa barn har ofta skickats iväg för att komma i trygghet från krig och förföljelse eller så har de blivit skilda från sina föräldrar eller vårdnadshavare redan i hemlandet eller under flykten. Dessutom kan barnen redan ha många svåra erfarenheter av krig, våld och förluster bakom sig. Enligt uppskattning finns det i Västeuropa 100 000 barn som skilts från sina föräldrar eller vårdnadshavare. År 1999 ansökte sammanlagt 14 000 ensamma barn om asyl i Europa.

Till Finland har 1991-2001 anlänt mer än 1200 minderåriga asylsökande utan målsman. Orsaken till att dessa barn lämnat sitt land är oftast inbördeskrig eller annan väpnad konflikt i hemlandet. Det officiella samhällssystemet har brutit samman och ett normalt civilt liv har blivit omöjligt. Ofta är det föräldrarna som besluter skicka barnet till ett tryggt land, bort från striderna. Ungefär 60 procent av de barn som kommit till Finland är hemma i Somalia. Dessutom har det kommit barn från Afghanistan, det forna Jugoslavien, Iran och Irak samt enstaka barn från flera olika länder i Asien och Afrika. Det är fråga om barn i alla åldrar, från spädbarn till tonåringar. De flesta har dock varit i åldern 14-17 år. Ungefär 60 procent har varit pojkar.

I denna publikation koncentrerar vi oss på barnens och ungdomarnas egna erfarenheter och psykosociala situation. Bakom publikationen står projektet MinorMig, som genomförts av Finska Befolkningsförbundets Institut för befolkningsforskning. Forskningsmaterialet är kvalitativt och som metoder har vi använt oss av temaintervjuer och deltagande observation. Sammanlagt intervjuade vi 31 barn och ungdomar som kommit in i landet utan sina föräldrar. Vi hade möjlighet att vara tillsammans med barnen och ungdomarna då vi bodde i tre olika grupphem och samtidigt gjorde intervjuer. Dessutom har vi gjort intervjuer och bekantat oss med ungdomar i en ungdomsgård i Helsingfors.

De minderåriga som kommer till landet utan föräldrar eller vårdnadshavare placeras antingen i boendeenheter i anslutning till mottagningscentralerna, d.v.s. i grupphem, eller hos familjer som de är släkt med. För dem utses en företrädare så fort som möjligt efter att de har anlänt till Finland. Företrädarens huvuduppgift är att i vårdnadshavarens ställe föra barnets talan och sörja för att barnets intressen bevakas. Efter att barnet fått beslut om asyl flyttar det till ett familjegrupphem där det bor ända tills familjen kommer till Finland eller tills det fyller 18 år. Hos släktingar bor barnen i allmänhet tills den egna familjen kommer till Finland. En del av de ensamma barn bor på barnhem. Ungdomar som fyllt 18 år flyttar antingen till för ändamålet avsedda stödbostäder eller bor självständigt i eget hem. Barnens och ungdomarnas erfarenheter av olika

boendeformer varierar. En del har svårt att anpassa sig till reglerna i grupp- och familjegrupphemmen, en del klagar över att hemmen är så avlägset belägna. Allmänt taget kommer de dock väl överens sinsemellan och med gruppheimmens personal, så att grupphemmen nästan känns som hem.

För dem som bor på institution är det svårare att hålla fast vid sin egen kultur och sitt språk och utöva sin religion än för dem som bor hos släktingar, i synnerhet om det inte i grupp- eller familjegrupphemmet finns arbetstagare som representerar barnets etniska grupp. Det är inte heller helt problemfritt att bo hos släktingar. Också släktingarna försöker anpassa sig till den främmande kulturen och den nya situationen. Ibland uppstår svårigheter när den unga inte följer familjens regler och normer. Om problemen tillspejsas kan det hända att den unga placeras på barnhem.

Forskare som undersökt barn i krigssituationer säger att det mest traumatiska som ett barn kan råka ut för är att skiljas från sin familj. De barn och ungdomar vi intervjuat upplevde det som det allra svåraste i sitt liv att de skilts från sin familj. Saknaden och oron för föräldrarna tillsammans med kravet att klara sig i en ny, främmande miljö leder till många olika symtom hos barnen, såsom sömnlöshet, mardrömmar, ätstörningar, depression och aggressivitet. Många barn och ungdomar har fortgående huvudvärk och magsmärtor. De gråter och är rädda om natten. Symtomen förvärras i synnerhet om barnet fått dåliga nyheter från hemlandet eller inte varit i kontakt med sin familj på en lång tid.

Barnen och ungdomarna sätter värde på att få gå i skola och de känner ansvar för att klara sig bra i skolan. Det främmande språket och innehållet i undervisningen, oron för familjen och minnet av de traumatiska upplevelserna gör det dock svårt för barnen att koncentrera sig i skolan.

En del av de ensamma barn upplever att de inte har någon att tala med om sina problem och sin oro. Endast få har diskuterat med professionella hjälpare. Många barn och ungdomar diskuterar dock med institutionernas personal eller anförtror sig åt sina vänner. Flyktingerfarenheterna och ankomsten till ett nytt land och en främmande kultur kan störa den ungas identitetsutveckling. Speciellt den egna etniska identiteten kan förloras. För en del ungdomar kan arbetstagarna på grupp- och familjegrupphemmen vara de enda finländska vuxna personer som de känner väl. Med familjen och släktingarna håller barnen och ungdomarna kontakt närmast per telefon. De barn och unga som bor hos släktingar omges hela tiden av närstående vuxna från sitt eget land och familjerna går på besök hos varandra. Å andra sidan träffar också de flesta somaliska ungdomar som bor i grupp- eller familjegrupphem vuxna från sitt eget land på mottagningscentralen, i moskén, i staden och hos bekanta. En del grupp- och familjegrupphem har för ungdomarna ordnat finländska vänfamiljer, som de kan vara

tillsammans med. Om barnet eller den unga kommit i sällskap med sina syskon är de i allmänhet mycket viktiga för varandra och står varandra nära. Många ungdomar har många goda vänner, men å andra sidan har överraskande många inte just alls finländska vänner.

Att vänta på beslut om asyl och återförening av familjen är en lång och tung process för barnen. Att få ett positivt beslut om att familjen skall återförenas är ”den lyckligaste dagen i livet”. Fastän återförening av familjer är en lycklig händelse och barnen är lättade när familjen kommit bort från sitt krigsdrabbade hemland, förlöper det nya familjelivet inte alltid utan problem. Barnen och ungdomarna har kanske delvis glömt sitt eget modersmål, de har delvis blivit integrerade i det finländska samhället och tillägnat sig den finländska kulturens värden. Detta kan leda till konflikter mellan föräldrar och barn. Ibland är det tungt för barnet att fungera som vägledare för sina föräldrar och hjälpa dem att lära känna den nya kulturen och det nya samhället.

Alla de ungdomar vi intervjuat vill studera länge i Finland. De flesta av dem vill dock återvända till hemlandet, när förhållandena där blivit lugnare. Några säger att det är alldeles för farligt för dem att återvända.

I slutet av publikationen presenterar vi förslag till åtgärder för att förbättra situationen för de ensamma barnen. Intervjuerna ger vid handen att det skulle vara viktigast att förkorta handläggningstiderna för asyl- och återföreningsansökningar samt att hitta en lämplig boendeform. För de barn och ungdomar som kommit ensamma utan föräldrar är det också viktigt att ha bestående kontakter med vuxna, att upprätthålla kontakten till sitt eget etniska samfund samt att hålla kontakt med föräldrarna. Dessutom är det viktigt att stöda barnens skolgång, ordna mera terapi- och andra tjänster för att stöda barnens mentala hälsa samt att klarlägga företrädarens roll. Varje barn borde också ha en finländsk vänfamilj eller stödperson. Också de släktingar barnen bor hos behöver stöd, liksom barnets egen familj efter återföreningen. Speciell uppmärksamhet bör fästas vid situationen för de ensamma ungdomar som vid ankomsten var minderåriga men som uppnått 18 års ålder. De barn och ungdomar som kommit utan sina föräldrar eller vårdnadshavare har förlorat sin trygga livsmiljö och sina föräldrars stöd. I stället har kommit oro och rädsla, främmande människor, en främmande kultur och ett främmande språk. Därför är de i behov av speciellt skydd och speciell omsorg.

Summary

Unaccompanied minors are the most vulnerable group of refugees. They have been sent away because of war and persecution or they have become separated from their parents or their guardians, either already in their home country or during the flight. In addition, many unaccompanied children have experienced attacks, violence, displacement and loss of family members and friends. In Western Europe, there are an estimated 100 000 separated children. In 1999, altogether 14 000 separated children filed for asylum in Europe.

During 1991–2001, over 1200 unaccompanied, under-aged asylum seekers arrived in Finland. The most common reasons for their flight are civil wars or other armed conflicts, serious disturbances of public order, and an overall breakdown of normal civilian life in their countries of origin. Often it is the parents who make the decision for the child to flee. They want to send their children to a safer place, away from the war-like situation. About 60 percent of the unaccompanied minors in Finland come from Somalia. Other countries of departure have included Afghanistan, former Yugoslavia, Iran, Iraq and a few other African and Asian countries. The children have been from 0 to 17 years of age, but most have been 14–17 years old. About 60 percent have been boys.

Here we concentrate on the experiences of unaccompanied minors and their psychosocial situation. This publication is based on the “MinorMig” project of The Family Federation of Finland. We have used qualitative research data in our report. As methods, we used interviews and participant observation. Altogether 31 unaccompanied children and young people were interviewed. We spent time with the children by living with them in three different group homes. During this time we conducted interviews. We also conducted interviews and spent time with the young people in one youth centre in Helsinki.

Unaccompanied children are placed either in group homes that are attached to reception centres or with a family of relatives. They are appointed a representative soon after their arrival to Finland. The main duty of the representative is to act as a guardian for the child and look after the child’s best interests. After getting an asylum decision, the child moves to a family group home to wait for family reunification or until s/he turns 18. If placed in a family of relatives, the child can live there until her/his family arrives in Finland. Some of the separated children live in children’s homes. After turning 18, the young people either move to supported housing arranged specially for them or begin to live independently on their own. The children have various experiences in different kinds of living arrangements. Some of them have difficulties following the rules of the home, and some complain about the distant location of the home. In

general, however, children and the young people get along well with each other and the personnel. The institution feels almost like home.

When living in an institution, practising and maintaining one's own religion, culture and native tongue is more difficult than when living in a family of relatives, especially if there are no employees in the group or family group home who share the same ethnic background with the children. Living with relatives can also at times be problematic. The relatives are themselves struggling to adapt to the new situation and cope in the new country. Problems sometimes arise when the child or young person does not obey the rules of the family. If problems become critical, the child may be placed in a children's home.

Researchers who have studied children in war situations state that the separation from the family is the most traumatic experience that the child can have. For our interviewees, too, the most painful and difficult thing in their lives was separation from parents and family. They miss their parents and worry about them. This anxiety and coping in a new, foreign country cause various symptoms such as sleeplessness, nightmares, eating disorders, depression and aggression. Many of the children have chronic headaches or stomach aches. They cry and feel afraid at night. The symptoms get worse if the child receives bad news from the home country or has not had contact with her/his family for a long time.

The children and young people appreciate the Finnish school system, and they feel responsible for doing well in school. However, the foreign language and unfamiliar contents of the curriculum, family worries and traumatic memories make concentrating in school difficult.

Some of the unaccompanied minors feel that they do not have anyone to talk to about their problems and worries. Only a few have talked to a therapist or a psychologist. Many of the children, however, talk to the employees in the institution or with their friends. Refugee experience and arriving in a new country and a foreign culture can be harmful for a young person's identity processes. Particularly a young person's own ethnic identity can get lost.

For some children the employees in a group or family group home are the only close Finnish adults they know. The children are in contact with their families and relatives usually by phone. When living in a family with relatives, the child is surrounded by adults from her/his own culture, and families visit each other. Also, most of Somali children and young people living in a group home visit their compatriots in reception centres, mosques, the city centre, or through acquaintances. Some group and family group homes have arranged for the children a Finnish support family with whom the

children spend their leisure time. If the child or young person has come to Finland together with her/his siblings, they usually become very important and close to each other. Many of the children have plenty of good friends but, on the other hand, quite a few have no Finnish friends.

Waiting for asylum and family reunification decisions is a long and arduous process for the children. Receiving a positive decision for family reunification is “the happiest day of the life”. Although the family reunion is a happy occasion and the children are relieved that their family is safe, the new family life is not always easy. Children and young people may have partially forgotten their native language and adopted norms and values of the Finnish culture. This may cause disagreements between parents and children. Sometimes it can also be burdensome for a child to function as an interpreter and guide for her/his parents in a new culture and society.

All our interviewees want to study for many years in Finland, but most want to return to their home countries when it is safe. Some of the children said that it is too dangerous to go back.

In the final section of the publication we recommend measures for improving the situation of unaccompanied minors in Finland. Based on the interviews, the most important measures are: quicker asylum and family reunification application procedures, and finding the best housing arrangements for each child. Unaccompanied children also need permanent and close adult relationships and contact with their co-ethnic community. Regular contact with their parents is also important. Children also need support in school and more therapy and mental health services. The role of the representative should also be made clearer. Every unaccompanied child should have a Finnish support family or person. The support is also essential for relative families and the child’s own family following family reunification. Particular attention should be directed at the situation of unaccompanied minors who have turned 18.

Unaccompanied children have lost their familiar surroundings and their parents. They are afraid, worried and surrounded by strange people, foreign culture and a foreign language. They therefore need special protection and care.

Isku soo ururin

Carruurta qaxootiga ah ee yimaada iyaga oo aan waalid la socon waa koox ka mid ah qaxootiga oo aad ugu nugul dhibaataada. Carruurtaan waxaa badanaa dagaalka iyo colaadaha dhexdooda looga diray meel ay ku nabad galaan ama waxay ku kala dhumeen waalidkood dalkooda dhexdiisa ama intii ay soo qaxayeen. Waxaa kale oo laga yaabaa in ay carruurtani soo mareen xaalado badan oo cadaawad, dagaal iyo dhimashoba leh. Galbeedka Yurub waxaa la qiyaasaa in ay joogaan 100 000 oo carruur waalidkood ka maqan yahay. Marka la isku daro 14 000 oo carruur kali timid ah ayaa weydiistay megengelyo Yurub sannadkii 1999.

Finland waxaa 1991–2001 intii u dhexeysay yimid in ka badan 1200 oo carruur aan qaangaarin waalidkoodna la socon oo megengelyo doon ah. Carruurta Finland timid sababta ay uga soo baxeen dalkoodi badanaa waa dagaal sokeeye ama colaad hubeysan oo kale oo ka jirta dalkoodi. Amarka iyo kala dambeynta caamka ah ee bulshadu waa burburay, nolosha caadiga ah ee rayidnimona waxay noqotay mid aan suurtoagal ahayn. Badanaa go'aanka bixitaanka cunugga waxaa gaara waalidka, kuwaas oo doonaya in ay ka bixiyaan cunuggooda dagaallada dhexdooda una diraan dal nabad ah. Qiyaasti 60 boqolkiiba carruurta timaada Finland waxay ka yimaadeen Soomaaliya. Waxaa kale oo carruuri ka yimaadeen Afganistaan, dhulalkii hore ee Yugoslavia, Iiraan iyo Ciraaq iyo hal hal carruur ah oo ka yimid dalalka Aasiya iyo Afrika. Carruurta timid waxay lahaayeen da' walba naas-nuug ilaa qaangaar ku dhowaad, hase ahaatee inta badani waxay ahaayeen 14–17 jir. Qiyaasti 60 boqolkiiba waa wiilal.

Qoraalkaan waxaan xoogga saareynaa carruurta iyo dhallinyarada waalid la'aan yimid waayo aragnimadooda (wixii ay la kulmeen) iyo xaaladdooda bulsho iyo dhimir. Qoraalkaani wuxuu salka ku hayaa mashruuca MinorMig ee qaybta cilmi baa-rista dadka ee isbahaysiga dadka. Maaddooyinkeennu waa kuwo tayo leh. Qaab ahaan waxaan isticmaalnay wareysi mowduuceed iyo aragti ka qayb gal ahaaneed ee etnogaraafik ah. Guud ahaan waxaan wareysannay 31 carruur iyo dhallinyaro ah oo yimid dalkaan iyadoo aan waalid la socon. Waxaan wakhti la qaadannay carruurta iyo dhallinyarada annagoo la degnay saddex gurikooxeed oo kala duwan isla markaasna waan wareysannay. Waxaa intaas dheer in aan isbarasho iyo wareysiba kula yeelannay dhallinyarada, meel ka mid ah saraha-dhallinyarada ee Helsinki.

Carruurta waalid la'aan timaada waxaa lagu meeleeeyaa degaan ahaan xaruumaha qaabbilaadda meelo ka tirsan, sida gurikooxeedyada ama qoys ehel ah. Carruurta waxaa loo yeelaa wakiil si deg deg ah kaddib marka ay yimaadaan Finland. Wakiilka howshiisa ugu weyni waa in uu isticmaalaa awoodda u hadlidda cunugga ee uu leeyahay waalidku ee la xiriirta arrimaha saameeynaya cunugga, waana in uu u howl galo suurta gelidda cunugga danihiisa. Go'aanka dalaabka megengelyada marka cunuggu uu helo wuxuu u guuraa guriga kooxqoyseedka, wuxuuna halkaas degganaadaa ilaa reerkiisu ka yimaado ama uu ka buuxiyo da'da 18 sano. Qoysaska ehelka ah carruurta waxay la degganaadaan badanaa ilaa ilmaha waalidkood ka yimaado. Qaar ka mid ah carruurta

timid waalid la'aan waxay degaan guryaha carruurta. 18 sano dhallinyarada ay u buuxsanto waxay u guuraan guryolagu taageero oo iyaga loogu talo galay ama iskood ayay u degaan. Carruurta iyo dhallinyarada fikradhooda waayo aragnimo ee degaanka meelaha kala duwani waa kala duwan yihiin. Qaar waxaa ku adkaata qabatimidda xeerarka gurikooxeedka ama gurikooxqoyseedka, qaar waxay ka eed sheegtaan meelaha ka fog degaannada caadiga ah ee xarumahaasi ku yaallaan. Guud ahaan xiriir fiican ayaa ka dhexeeya carruurta gudohooda iyo carruurta iyo shaqaalaha xaruumahaas, xaruntuna waxay la tahay gurigoodi oo kale. Marka carruurta deggan tahay xarunta, dhaqankaaga, afkaaga iyo diintaada ku camal falkoodu waa ka adag yahay marka aad la deggan tahay qoys ehel ah, gaar ahaan, haddii shaqaalaha gurikooxeedka ama gurikooxqoyseedka uusan ku jirin qof isku qowmiyad aad tihiin. La degganaanshaha qoyska ehelka ahina ma ahan dhibaato la'aan isaguna mar walba. Ehelkuna sidoo kale waxay isku dayaan in ay qabatimaan xaaladda cusub iyo dhaqanka shisheeye. Mar marka qaarkood dhibaato waxay imaahee marka qofka dhallinta yari uu addeeci diido xeerka hab dhaqanka reerka. Dhibaatooyinku marka ay bataan waxaa dhacda in qofka dhallinyarada ah la dejiyo guriga carruurta.

Cilmi baarayaasha baaray carruurta xaaladda dagaal waxay sheegeen in kala tagga qoysku ay tahay tan ugu waxyeello badan ee cunuga la soo gudboonaata. Carruurta iyo dhallinyarada waalid la'aan yimid ee aan wareysannay kala maqnaashada waalidkood waxay u arkeen in ay tahay wixi ugu xumaa ee la soo gudboonaaday noloshooda. U hilow iyo ka welwelid waalidka iyo ku noolaasho bay'adda cusub ee aanu aqoon waxay ku dhaliyaan ilmaha xaalado kala duwan sida hurdo la'aan, qaraw, cunto cunid xumo, caajis iyo dagaalbadni (rabsho) Carruurta badankood waxay qabaan madax xanuun iyo calool xanuun joogto ah. Wey ooyaan waana cabsadaan habeenki. Xaaladahaani wey sii xumaadaan gaar ahaan, haddii cunuggu akhbaar xun ka helo dalkiisi ama haddii aanu ka helin war reerkiisi muddo dheer. Carruurta iyo dhallinyaradu aad ayay u qiimeeyaan waxbarashada, waxayna dareensan yihiin in xil weyni ka saaran yahay horumarka waxbarashadooda. Si kastaba ha ahaatee afqalaad, waxbarashada maaddo ahaan, ka welwelid reerkii iyo dhibkii soo maray xusuusti ay ku reebtay ayaa waxay wax yeelaan howsha waxbarashada. Qaar ka mid ah carruurtaas kaligood yimid waxay dareemaan in aanay haysan qofna, qof ay kala hadlaan murugadooda iyo welwelkooda. Kaliya qaar dhif ah ayaa u tegay caawiyayaasha takhasusiga ah, si ay ugala hadlaan arrimahaas. Qaar badan oo ka mid ah carruurta iyo dhallinyaradu waxay kala hadlaan arrimohooda shaqaalaha xarumaha ama waxay kula dhiirraadaan saaxiibbadood. Dareenka qaxootinimo iyo imaanshada dal cusub iyo dhaqan shisheeye waxay waxyeelleeyaan dhismaha shakhsiyadda qofka dhallinyarada ah. Gaar ahaan waxaa laga yaabaa in shakhsiyaddii iyo dareenkii qowmiyadnimo ay maqan yihiin.

Waxaa dhici karta in qaar ka mid ah dhallinyarada ay shaqaalaha gurikooxeedka ama gurikooxqoyseedku ay yihiin dadka kaliya ee waayeelka ah ee finishka ah oo ay xiriir la leeyihiin. Qoyska iyo ehelka, carruurta iyo dhallinyaradu waxay kula xiriiraan badanaa telefoon. Carruurta iyo dhallinyarada la deggan qoysaska ehelkood ah marwalba waxaa la jooga dad ay isku dal ka yimaadeen, waayeel u dhow, qoysaskuna

waa isa soo booqdaan. Dhanka kale qaar badan oo ka mid ah dhallinyarada soomaalida ah ee deggan gurikooxeedyadu, waxay kula kulmaan dadka ay isku waddanka yihiin xarunta qaabbilaadda, masaajidyada, magaalada iyo saaxiibbaddood agtooda. Qaar ka mid ah gurikooxeedyada iyo gurikooxqoyseedyada waxaa dhallinyarada loo diyaariyay qoys finish ah oo la saaxiiba, kuwaas oo ay dhallinyaradu wakhti la qaataan. Qaar badan oo dhallinyarada ka mid ahi waxay leeyihiin saaxiibbo badan, laakiin waxaa la yaab ah in aanay qaar badani lahayn haba yaraatee wax saaxiib finish ah.

Go'aanka megengelyada iyo isukeenistaqoyska sugitaankiisu waa borosees aad ugu dheer uguna dhib badan carruurta. Helitaanka go'aan oggolaansho isukeenistaqoysku waa "nolosha maalinta ugu farxad badan". Inkastoo isukeenistaqoysku ay tahay dhacdo farxadeed, carruurtuna ay dareemaan in culays ka degay, marka qoysku ka soo baxo dalkooda colaaddu ku habsatay, haddana nolosha cusub ee qoysku mar walba dhibaato la'aan ma aha. Waxaa dhici karta in carruurta iyo dhallinyaradu ay illaabeen afkoodi hooyo, ay finishoobeen iyo in ay qaateen qaab dhaqameedka finishka. Tani waxay dhalin kartaa is maandhaaf waalidka iyo carruurta dhexdooda ah. Mararka qaarkood hagidda waalidka iyo baridda qaabka dhaqanka cusub ay waalidka barayaani aad ayay ugu culus tahay carruurta.

Dhammaan dhallinyarada aan wareysannay waxay doonayaan in ay muddo dheer wax ku bartaan Finland. Si kastaba ha ahaatee qaar badan oo ka mid ahi waxay doonayaan in ay ku noqdaan dalkoodii hooyo, marka xaaladda nabaddu ay soo hagaagto. dhowr ka mid ah ayaa sheegay in ay iyaga aad khatar ugu tahay in ay ku noqdaan dalkoodi.

Qoraalkan (daabacaaddaan) dhammaadkeeda waxaan ku soo bandhigaynaa soo jeedin wax qabad, taasoo ku saabsan sidii loo wanaajin lahaa xaaladda carruurta iyo dhallinyarada qaxootiga ah. Wareysiga waxaa ka soo baxay in wax qabadka ugu muhiimsan uu yahay in la dedejiyo go'aan ka gaarista dalabka megengelyada iyo isukeenista qoyska iyo in la helo qaab degaan habboon. Carruurta iyo dhallinyarada timid iyadoo aan waalidkood la socon waxaa muhiim u ah xiriir joogta ah oo ay la yeeshaan dad waayeel ah, xiriir ay la yeeshaan dadka ay isku qowmiyaddaa yihiin iyo la xiriir ay la xiriiraan waalidkood. Waxaa kale oo muhiim ah taageero laga taageero xagga waxbarashada, baxnaanid (Terapia) iyo adeegga caafimaadka dhimirka oo la kordhiyo iyo qeexidda doorka wakiilka. Waxaa kale oo habboon in cunug walba helo qoys-saaxiib finish ah ama qof taageera (tukihenkilö). Kaalmo waxaa kale oo u baahan qoyska ehelka ah iyo ilmaha reerkiisa isukeenistaqoyska kaddib. Fiiro gaar ah waxaa mudan in la siiyo mustawaha dhallinyarada 18 sano u buuxsantay, kuwaas oo dalkan yimid iyagoo aan waalid la socon.

Carruurta waalid la'aan timid waxaa ka maqan bay'ad nololeed nabad ah iyo kaalmadi waalidkood. beddelkoodi waxaa soo galay cabsi iyo welwel, dad ajnabi ah, dhaqan iyo af shisheeye, sidaas darteed waxay u baahan yihiin badbaado iyo wax u qabad gaar ah.

1 Omarin tarina

Omar saapui yhdessä siskonsa kanssa Suomeen talvella 1997, jolloin Omar oli 15-vuotias. Oli pakkasta ja maa oli valkoinen. Omar ei ollut koskaan nähnyt lunta eikä ollut koskaan kuullutkaan maasta nimeltä Suomi. Kotimaassa Somaliassa elämä oli ollut onnellista ja rauhallista ennen kuin sota alkoi. Omarin isä kuoli taisteluissa, ja Omarkin oli nähnyt kuolleita kadulla. Vastapuolen taistelijat uhkasivat Omarin perhettä, ja lopulta koko perhe lähti pakomatkalle. Omar asui äitinsä ja kahdeksan sisaruksensa kanssa Etiopiassa pakolaisleirillä kaksi vuotta. Elämisen mahdollisuudet olivat erittäin huonot, ja niinpä äiti päätti lähettää sukulaisten avustuksella kaksi vanhinta lastaan turvaan kauas Eurooppaan.

Omarista tuntui kauhealta lähteä pois, mutta hän tiesi, että äiti tarkoitti hänen parastaan. Omar ei oikein tiennyt, minne hän oli matkalla, ja hän oli peloissaan. Sisarukset matkustivat ensin lentokoneella Moskovaan ja sitten junalla Suomen rajalle. Rajalla poliisit ja rajavartiosto herättivät Omarissa pelkoa. Omar haki siskonsa kanssa turvapaikkaa Suomesta. Helsingistä heidät vietiin toisella puolella Suomea sijaitsevaan ryhmäkotiin, jossa asui muitakin lapsia ja nuoria. Hekin olivat Suomessa ilman vanhempia, ja monet heistä olivat Somaliasta. Omar ystäväystyi nuorten kanssa. Myös työntekijät olivat mukavia ja auttoivat uusia tulijoita ymmärtämään suomalaista kultuuria ja yhteiskuntaa.

Omar oli kuitenkin hyvin huolissaan. Hän ei kuullut äidistään ja muusta perheestä moneen kuukauteen. Hän ei pystynyt nukkumaan, hänellä oli päänsärkyä ja hän oli masentunut. Koulussakaan Omar ei pystynyt keskittymään. Koulu oli Omarille kuitenkin hyvin tärkeä. Hän tiesi, että äitikin odotti paljon hänen koulunkäynniltään. Somaliassa koulunkäynti oli ollut mahdotonta. Suomen kieli oli kuitenkin vaikea oppia, ja oppitunneillakin ajatukset usein harhailivat, hän murehti perhettään ja tilannettaan.

Omarin parhaat ystävät olivat muut ryhmäkodin nuoret, mutta suomalaisia kavereita hänellä ei juurikaan ollut. Omanmaalaisiaan aikuisia hän tapasi silloin tällöin. Joskus hän vietti lomiaan sukulaisten luona Helsingissä. Sukulaiset moittivat Omaria, koska hän ei noudattanut rukoussääntöjä ja kävi diskoissa viikonloppuisin. Omarin siskoa he kehottivat käyttämään hiukset peittävää huivia. Omar kysyikin sukulaisilta usein neuvoa siitä, mikä on oikein ja väärin, miten heidän kulttuurinsa ja uskontonsa mukaan tulisi toimia. Usein hän ei tiennyt, mihin hän oikein kuului. Omar tunsu itsensä välillä suomalaiseksi ja välillä somaliksi.

Omarilla oli ryhmäkodissa omaohjaaja, jolle hän kertoi lähes kaikista ongelmistaan ja huolistaan. Hän kertoi muun muassa kohtaamastaan rasismista ja koulunkäynti-vaikeuksista. Öistä, jolloin hän ikävöi äitiään, itki ja pelkäsi, hän ei kuitenkaan pystynyt kertomaan kenellekään.

Onneksi Omar sai lopulta yhteyden äitiinsä ja muuhun perheeseen, minkä jälkeen hän soitti heille kerran kuukaudessa. Omar ei halunnut kertoa vaikeuksistaan äidille vaan sanoi, että kaikki on hyvin. Äiti kysyi aina, miten turvapaikanhakuprosessi etenee, ja koska heillä olisi mahdollisuus tulla Suomeen. Elämä pakolaisleirillä oli käynyt entistä vaikeammaksi, ja he olivat sairastelleet paljon.

Turvapaikkapäätöstä ei vain kuulunut, ja Omar tunsu olonsa epätoivoiseksi ja jopa vihaiseksi. Hänen oli vaikea ymmärtää, miksi päätöstä ei tehdä. Yli vuoden odotuksen jälkeen Omar ja hänen siskonsa saivat vihdoinkin oleskeluluvan. He laittoivat heti perheen-yhdistämisen vireille. Sekä heille että heidän perheelleen tehtiin DNA-testit, joilla todistettiin heidän biologinen sukulaisuutensa. Heitä myös haastateltiin. Myönteisen perheen-yhdistämispäätöksen Omar ja hänen siskonsa saivat hieman yli kahden vuoden kuluttua hakemuksen jättämisestä.

Perheen saapumispäivä oli Omarin elämän onnellisin. Vihdoinkin koko perhe oli turvassa ja jälleen yhdessä. Omarilla oli kuitenkin iso vastuu perheestä. Hän toimi äidille tulkkina kaupassa, sosiaalitoimistossa, koulussa ja terveyskeskuksessa. Omar kertoi perheelle, miten kaikki toimii uudessa maassa. Omar oli väsynyt ja tuskin ehti tehdä kotitehtäviään. Äiti oli huolissaan pojan heikentyneestä somalin kielen taidosta ja siitä, ettei Omar käynyt säännöllisesti moskeijassa. Omarin ystävätkin vaikuttivat oudoilta. Omar riiteli usein äitinsä kanssa. Omar oli kuitenkin tyytyväinen siihen, että perheen tulon jälkeen hän oli löytänyt somalialaisuutensa uudelleen, ja hänellä oli varmempi olo itsestään ja tulevaisuudestaan. Omar aikoo suorittaa peruskoulun loppuun ja pyrkiä ammattikouluun. Hän toivoo saavansa Suomesta sellaisen ammatin, josta olisi hyötyä myös Somaliassa, koska hän haluaa palata takaisin Somaliaan, kun sinne tulee rauha.¹

¹ Tarina on fiktiivinen. Siinä on yhdistetty aineksia tämän selvityksen ilman huoltajaa tulneiden lasten ja nuorten haastatteluista.

2 Johdanto

YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n mukaan pakolaisia oli maailmassa vuonna 2001 noin 22 miljoonaa, joista puolet oli alle 18-vuotiaita (UNHCR 2001a). Pakolaisuutta maailmassa aiheuttavat eniten sodat ja etniset konfliktit. Suurin osa maailman pakolaisista on pakolaisina naapurimaassa tai oman maansa sisällä. Pakolaislapsilla on usein takanaan monia sotaan, väkivaltaan ja menetyksiin liittyviä kokemuksia. Monet heistä ovat olleet väkivallan uhreina tai silminnäkijöinä. Jotkut pakolaislapsista ovat saattaneet toimia lapsisotilaina tai muuten olla mukana aseellisissa taisteluissa. Lapset ja nuoret voivat myös olla poliittisesti aktiivisia ja siten joutua vainon kohteiksi tai he kuuluvat johonkin vainottuun vähemmistöön tai ryhmään, joka on joutunut lähtemään pakomatkalle. Vaikka lapset eivät itse olisikaan vainon kohteina, elinympäristö ja -mahdollisuudet heidän ympäriltään ovat tuhoutuneet. Monet lapset ovat myös asuneet pakolaisleirillä vaikeissa olosuhteissa. Afrikan pakolaisleireillä yli puolet asukkaista on lapsia (UNHCR 2001b). Myös teollistuneissa maissa turvapaikanhakijoista puolet on lapsia (UNHCR 2001a).

Erityisen haavoittuvaisia ovat vanhemmistaan eroon joutuneet pakolaislapset. Nämä lapset on usein lähetetty turvaan sodan ja vainon keskeltä tai he ovat joutuneet eroon vanhemmistaan jo kotimaassaan tai pakomatkan aikana. Ilman huoltajaa tulleet maahanmuuttajalapset ovat menettäneet tutun ja turvallisen ympäristönsä: vanhempansa, perheensä, ystävänsä, kotinsa ja koulunsa. Läntisessä Euroopassa arvioidaan olevan 100 000 vanhemmista eroon joutunutta lasta, joista jotkut ovat maassa laittomasti. Yhteensä 20 000 ilman huoltajaa tullutta lasta jättää turvapaikkahakemuksen joka vuosi Euroopassa, Pohjois-Amerikassa ja Australiassa. (UNHCR 2001a.)

Suomessa ulkomaalaisten ja pakolaisten osuus asukasluvusta on Länsi-Euroopan alhaisimpia. Suomeen on kuitenkin saapunut suhteellisen paljon alaikäisiä turvapaikanhakijoita ilman huoltajaa; 1991–2001 välisenä aikana yli 1200. Suomeen ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijalasten lähtemisen taustalla on useimmiten sisällissota tai muu aseellinen konflikti. Kotimaan yhteiskunnallinen järjestys on romahtanut, ja normaali siviilielämä on käynyt mahdottomaksi. Monet lapset ovat kokeneet aseellisia hyökkäyksiä ja taisteluita, he ovat vaihtaneet asuinpaikkaa useaan kertaan ja heidän perheenjäseniään ja ystäviään on kuollut. Suomeen on tullut eniten lapsia Somaliasta, mutta myös Iranista, Irakista, Afganistanista, Sri Lankasta sekä muista Afrikan ja Aasian maista. (Työministeriö 2002.) Monet ovat tulleet nimenomaan Unicefin luokittelemista ”korkean riskin” maista (UNICEF 2000, 74–75).²

² ”Korkean riskin” maa (”high risk” country) määritellään viidellä mittarilla: lapsikuolleisuus, lasten koulunkäynnin yleisyys, lasten alipaino, aseelliset konfliktit ja HIV/AIDS:n yleisyys. Näissä maissa lasten ja nuorten elinolot ja -mahdollisuudet ovat kaikkein huonoimmat. Korkean riskin maita ovat esimerkiksi Somalia, Etiopia, Kongon demokraattinen tasavalta ja Afganistan. (UNICEF 2000, 74–75.)

Useimmissa tapauksissa vanhemmat ovat lähettäneet lapsensa pois sodan runtelemasta kotimaasta, koska lapsille halutaan antaa tulevaisuus vakaassa maassa. Jotkut lapset tuntevat kuitenkin jopa syyllisyyttä siitä, että ovat turvassa. Lapsia sotatilanteessa tutkineet tutkijat sanovat, että ero perheestä on traumaattisinta mitä lapsi voi kokea. Kokemukset kotimaassa, ero vanhemmista, ikävä ja huoli sekä selviytyminen uudessa, vieraassa ympäristössä aiheuttavat monenlaisia oireita lapsissa. Heillä on erilaisia psyykkisiä ongelmia ja psykosomaattisia oireita. Tutkimukset korostavat myös perheen merkitystä lasten kyvyssä selviytyä tuskallisista kokemuksista. (Ahearn & Athey 1991.)

Pakolaislapsia suojelemaan on laadittu useita kansainvälisiä sopimuksia ja suosituksia. Kansainväliset sopimukset luovat mallit pakolaislasten oikeudenmukaiselle kohtelulle. YK:n vuoden 1951 pakolaissopimus sekä vuoden 1967 lisäpöytäkirja koskevat samalla tavoin lapsia kuin aikuisiakin. UNHCR:llä on viisi painopistealuetta pakolaislasten suojelussa: lasten koulutus, ilman huoltajaa olevien lasten suojeleminen, lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjuminen, lapsisotilaiden auttaminen ja kasvuikäisten nuorten tukeminen. UNHCR julkaisi vuonna 1997 ilman huoltajaa tulleita turvapaikanhakijalapsia koskevat suosituksensa, jonka mukaan ilman huoltajaa maahan tulevilla lapsilla on oikeus kansainväliseen suojeluun jo pelkästään sen takia, että he ovat lapsia.

Tärkein lapsia koskeva kansainvälinen sopimus on YK:n Lapsen oikeuksien sopimus vuodelta 1989. Sopimuksen 22 artiklassa puhutaan erikseen pakolais- ja turvapaikanhakijalapsista. Sen mukaan pakolaislapselle tai turvapaikkaa hakevalle lapselle on taattava erityissuojelu. Valtioiden on toimittava yhdessä kansallisten ja kansainvälisten järjestöjen kanssa siten, että lapsen oikeudet ja etu toteutuvat.

Aina vastaanottavat maat eivät noudata alaikäisiä turvapaikanhakijoita koskevia kansainvälisiä suojeluohjeita. Alaikäisiä on esimerkiksi otettu poliisin säilöön maahan-tuloon liittyvien epäselvyyksien takia.³ Separated Children in Europe -ohjelman toimintasuositusten mukaan ”ilman huoltajaa tullutta lasta ei saa koskaan ottaa säilöön” (Lastensuojelun Keskusliitto 2001). Kielto koskee säilöönottoa rajalla, vankiloita ja nuorille tarkoitettuja eristyslaitoksia. Suomessa alaikäisten säilöönotto on harvinaista (Mikkonen ja työryhmä 2002, 32–33).

³ Esimerkiksi Australian turvapaikanhakijoiden pidätysleireillä on paljon alaikäisiä ilman huoltajaa tulleita pakolaisia. Tammikuussa 2002 yksitoista 12–17-vuotiaasta afgaanipoikaa uhkasi tehdä itsemurhan, jos heitä ei siirretä muualle, esimerkiksi sijaishuoneisiin turvapaikkapäätöstä odottamaan (Helsingin Sanomat 29.1.2002). Vuonna 1999 Yhdysvalloissa 4600 ilman huoltajaa tullutta lasta, joista useimmat turvapaikanhakijoita, pidettiin säilössä vankilaolosuhteissa (UNHCR 2001a).

Ilman huoltajaa tulleita lapsia myös katoaa vastaanottokeskuksista, eikä heidän olinpaikkaansa sen jälkeen tiedetä ⁴.

Vaikka pakolaisiin ja maahanmuuttajiin liittyvä tutkimus on lisääntynyt, ilman huoltajaa tulleita lapsia ei ole Suomessa paljon tutkittu, vain joitakin julkaisemattomia opinnäytetöitä ja selvityksiä on tehty. Tässä selvityksessä keskitytään ilman huoltajaa tulleiden nuorten omiin kokemuksiin ja psykososiaaliseen tilanteeseen. Julkaisun taustana on Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen MinorMig-projekti, jonka ensimmäisessä vaiheessa (v. 2000) tutkijana toimi Anna Mikkonen ja toisessa vaiheessa (v. 2001) Reetta Helander. Vuoden 2001 aikana Mikkonen oli työharjoittelussa kahdessa ryhmä- tai perheryhmäkodissa ja keräsi haastatteluaineistoa pro gradu -tutkielmaansa varten. Helander taas teki haastatteluja MinorMig-projektia varten. Tässä julkaisussa käytämme molempien keräämää haastatteluaineistoa. Yhteensä haastateltiin 31 ilman vanhempiaan maahan tullutta lasta ja nuorta. Mukana on myös haastateltuja, jotka ovat jo täysi-ikäisiä, mutta ovat tulleet alaikäisinä yksin Suomeen.

Tavoitteenamme on selvittää, minkälaisia kokemuksia ilman huoltajaa lapsilla ja nuorilla on pakomatkasta, Suomeen saapumisesta, täällä asumisesta, vanhemmista erossa elämisestä, turvapaikka- ja perheenyhdistämisprosesseista ja koulunkäynnistä. Aineistonkeruun menetelmämme olivat kvalitatiiviset eli laadulliset. Vietimme aikaa lasten ja nuorten kanssa asumalla kolmessa eri ryhmäkodissa ja samalla teimme haastatteluja. Pidimme myös kenttäpäiväkirjaa, johon kirjasimme muistiinpanoja päivän tapahtumista ja omista havainnoistamme. Haastattelujen avulla selvitimme myös nuorten sosiaalisia verkostoja, suhdetta omaan uskontoon ja kulttuuriin sekä tulevaisuuden haaveita. Julkaisun tarkoituksena on saada lasten ja nuorten oma ääni kuuluviin sekä esittää suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia ilman huoltajaa tulleiden lasten tilanteen parantamiseksi.

⁴ Talvella 2002 Ruotsissa nousi kohu vastaanottokeskuksista lähteneistä ja kadonneista alaikäisistä ilman huoltajaa tulleista turvapaikanhakijoista, joista nuorimmat olivat vain seitsemänvuotiaita. Vuonna 2001 Ruotsin vastaanottokeskuksista katosi 87 yksin tullutta lasta ja nuorta. Ruotsin keskusrikospoliisi epäilee, että jotkut turvapaikkaa hakevat tytöt ovat joutuneet mukaan seksikauppaan tai heidät on tuotu Ruotsiin hyväksikäyttötarkoituksessa. Ruotsiin tulee vuosittain muutamia satoja alaikäisiä ilman huoltajaa olevia turvapaikanhakijoita. Lasten vastaanottokeskukset ovat täysiä eikä henkilökuntaa ole riittävästi. Henkilökunta ei pysty kontrolloimaan lasten tulemisia ja menemisiä. Lähes kuka tahansa saa lapsen mukaansa, kun väittää olevansa tämän sukulainen. (Aftonbladet 23.1.2002) Suomessa ryhmä- tai perheryhmäkodeista on "kadonnut" viime vuosien aikana muutamia jo lähes täysi-ikäisiä nuoria, joiden epäillään jatkaneen matkaa muihin maihin. (Mikkonen 2001). Suomessa ryhmäkodit ovat pieniä yksiköitä, ja kontrolli on siten helpompaa.

2.1 Kotimaasta lähdön monet syyt

Wendy Ayotte (2000) on tutkinut Eurooppaan ilman huoltajaa tulleiden lasten kotimaasta lähdön syitä. Tutkimuksen lapset olivat lähtöisin yli 20 eri maasta. Kotimaasta lähdön yleisimpinä syinä Ayotte listaa aseelliset konfliktit, kansanmurhat (esimerkiksi Ruanda) ja muut kaaottiset tilanteet (esimerkiksi Somalian klaanisodat ja yhteiskunnan ajautuminen anarkiaan), eron vanhemmista, vainon, pakolaisleirien turvattomuuden, lasten kidutuksen (yli 50 maailman maassa kidutetaan lapsiakin), köyhyyden ja kärsimyksen. (Ayotte 2000, 24–61.)

Valtaosa vanhemmistaan eroon joutuneista lapsista päätyy muihin kehitysmaihiin, ja vain pieni osa lapsista tulee Eurooppaan (Ayotte 2000, 5–13). Sadat tuhannet lapset ovat jääneet sodissa orvoiksi, ja pakenemistilanteissa perheenjäsenet joutuvat helposti eroon toisistaan. Maissa, joissa sosiaaliturva on täysin suvun varassa, tämä on erittäin vaarallista. (Ström 1996, 48.)

Muita Ayotten tutkimuksessa ilmi tulleita lähdön syitä ovat lasten salakuljetus ja hyväksikäyttö, perheen hajoaminen, vanhempien kuolema, koulutusmahdollisuuksien puute ja haavoittuminen. Jotkut olivat paenneet lapsisotilaaksi joutumista ja jotkut taas kärsineet etnisen syntyperänsä takia. Useimmilla lapsilla oli monia syitä paeta kotimaastaan. Köyhyys, puute ja hätä olivat usein lähdön osasy, mutta ei kuitenkaan ainoa syy. Lapsen oli usein huoltajan puuttuessa lähettänyt matkaan sukulainen, perheystävä tai muu tuttu eikä lapsen oma huoltaja. (Ayotte 2000, 24–62.) Päivi Sharifan Holma (1996) on tutkinut Ruotsiin ilman huoltajaa tulleita lapsia ja nuoria ja saanut hyvin samanlaisia tuloksia kuin Ayotte.

2.2 Selvityksen tavoitteet

Tämän selvityksen päätavoitteena on kuvailla ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten kokemuksia ja elämäntilannetta Suomessa. Tarkoituksena on tuottaa tietoa erityisesti suomalaisille viranomaisille, opettajille, lastensuojelutyötä tekeville ja maahanmuuttajalasten parissa työskenteleville tahoille ilman huoltajaa saapuvista maahanmuuttajalapsista ja –nuorista. Julkaisun tarkoituksena on kertoa lasten ja nuorten kokemuksia pakomatkasta, vastaanotosta Suomessa, täällä asumisesta, turvapaikka- ja perheenyhdistämisprosesseista, heidän sosiaalisista suhteistaan, ongelmistaan, koulunkäynnistään, suhteesta omaan uskontoon ja kulttuuriin sekä tulevaisuuden haaveistaan. Julkaisussa nostetaan esiin niitä teemoja, jotka ovat merkityksellisiä ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten elämäntilanteessa. Selvityksen luonne on kuvaileva ja uutta tietoa esiin tuova.

Haastattelujen kautta haluamme saada lasten ja nuorten äänen kuuluviin ja antaa heidän itse kertoa kokemuksistaan. Julkaisun tavoitteena on myös, haastatteluihin perustuen, esittää suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia ilman huoltajaa tulleiden lasten tilanteen parantamiseksi. Tavoitteena on myös osaltaan auttaa lasten asumisjärjestelyjen suunnittelussa ja tukitoimenpiteiden löytämisessä. Vaikka Suomeen ilman huoltajaa tulleiden maahanmuuttajalapsien määrä on viimeisten vuosien aikana selvästi vähentynyt, saattaa tilanne muuttua hyvinkin nopeasti. Siksi tietoa tarvitaan, ja valmiutta vastaanottaa ilman huoltajaa tulleita lapsia täytyy ylläpitää ja kehittää. Lisäämällä tietoutta yksin tulleista lapsista voidaan suomalaisia saada paremmin ymmärtämään pakolaislasten taustoja, ongelmia ja niiden syitä.

2.3 Väestöliiton MinorMig -projekti

Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos on osallistunut vuosien 2000–2001 välisenä aikana EU-rahoitteiseen MinorMig – ”Unaccompanied Minor Migrants as Vulnerable Groups” –projektiin yhdessä Saksassa ja Italiassa olevien tutkimuslaitosten (Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung ja Dipartimento di Scienze Dell’Educazione, Univerista degli Studi di Firenze) kanssa. Kussakin maassa on tähän mennessä julkaistu kolme englanninkielistä raporttia⁵. Projektin ensimmäisessä vaiheessa vuonna 2000 kartoitettiin ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten vastaanottojärjestelyitä, viranomais- ja kansalaisjärjestötoimintaa sekä lainsäädäntöä. Projektin toisessa vaiheessa vuonna 2001 tavoitteena oli lasten ja nuorten omien kokemusten esille tuominen. Jokaisessa projektin yhteistyömaassa tehtiin haastattelututkimus lasten ja nuorten omista kokemuksista ja psykososiaalisesta tilanteesta. MinorMig -projekti päättyi joulukuussa 2001. Saaduista tuloksista esitetään vertaileva analyysi, jotta toimenpiteiden soveltuvuudesta muihin EU-maihin voitaisiin keskustella. Maiden yhteinen raportti ilmestyy vuoden 2002 aikana Berliner Institutin julkaisemana.

MinorMig -projektiin on liittynyt yhteistyötä ja verkostoitumista monien suomalaisten viranomais- ja kansalaisjärjestötahojen kanssa, jotka työskentelevät maahanmuuttajalasten parissa. MinorMig -projektin ohjausryhmään on vuosien 2000 ja 2001 aikana kuullut edustajia työministeriöstä, Ulkomaalaisvirastosta, Lastensuojelun Keskusliitosta, Helsingin vastaanottokeskuksesta, Folkhälsanin kansainvälisestä lastenkodista, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksesta (Stakes), Kansainvälisestä Siirtolaisuusjärjestöstä (IOM), Helsingin kaupungin sosiaalitoimesta, Helsingin yliopiston kehitysmaatutkimuksen laitokselta sekä Turun yliopistollisen sairaalan lastenpsykiatrian osastolta. Ohjausryhmässä oli mukana myös somaliyhteisön edustajia.

⁵ Mikkonen, Anna & Alitolppa-Niitamo, Anne 2000. Unaccompanied Minor Migrants in the European Union. The Example of Helsinki. First, Second and Third Report.

2.4 Suomalaisten sotalasten kokemuksia

Suomen lähihistoriasta löytyy hieman nykyisiin ilman huoltajaa maahan tuleviin lapsiin verrattava ilmiö. Suomeen ilman huoltajaa tulevia pakolaislapsia on sanottu nykyajan sotalapsiksi vertauksena suomalaisiin sotalapsiin, joita lähetettiin sotien aikana muihin Pohjoismaihin. Sotalasten lähettäminen oli kuitenkin organisoitu ja kontrolloitu ”lappu kaulassa” toteutettu väliaikainen operaatio, toisin kuin useimpien ilman huoltajaa Suomeen tulleiden lasten lähtö ja pakomatkat.

Suomalaisia lapsia lähetettiin sotaa pakoon vuosina 1939–1945. Sotalapsia oli yhteensä noin 80 000. Sotalapsioperaatio on maailmanhistorian suurin lasten joukko-siirto. (Kavén 1996, 9–10). Sotalapsien lähettäminen oli ennen kaikkea hätäratkaisu pahimmassa vaarassa oleville erityisryhmille. Vanhempien taloudellinen tilanne, isien joutuminen asepalvelukseen, nälänhätä, Karjalan jälleenrakentaminen ja evakossa asuminen maalla vaikuttivat lähtöpäätöksiin eikä niinkään sodan suoranainen uhka siviilejä kohtaan. (Koivulahti 1995, 34–35.)

Sisarukset erotettiin usein toisistaan, ja he olivat matkalla yksin. Mitä pienempiä lapset olivat, sitä paremmin he viihtyivät sijoitusperheessään. Osalla lapsista oli siirron aikana kova koti-ikävä, osa taas ei olisi halunnut palata Suomeen. Suurin osa lapsista palasi sodan päätyttyä Suomeen, mutta noin 20 000 lasta jäi pysyvästi tilapäiseksi tarkoitettuun sijoituspaikkaansa (noin 15 000 lasta jäi Ruotsiin ja noin 5000 lasta Tanskaan). (Koivulahti 1995, 34–35.) Noin kolmasosa lapsista tunsu Suomeen palatessaan vieraantuneensa vanhemmistaan, ja suurin osa (yli 70 %) koki vieraantuneensa sisaruksistaan (Räsänen 1988, 41–45).

Ne lapset, jotka saivat olla samassa perheessä sisarustensa kanssa, voivat muita paremmin. Heillä säilyi jonkinlainen yhteys menneen ja sotakodin välillä sekä läheisyys ainakin johonkin perheenjäseneseen. Monien Ruotsiin jääneiden lasten tunnesiteet kasvatustalouksiin olivat muodostuneet niin vahvoiksi, ettei paluu Suomeen enää onnistunut. Ruotsiin jääneet olivat yleensä olleet pikkulapsia, kun heidät siirrettiin Ruotsiin. (Kavén 1994, 135–137)

Sotalasten ja Suomeen tulleiden pakolaislasten välillä on eroavaisuuksista huolimatta nähty paljon yhteistä. He ovat joutuneet täysin uuteen kieliympäristöön, jonka kieltä he eivät aluksi ymmärrä lainkaan. Sekä ilman huoltajaa Suomeen tulleet pakolaislapset että sotalapset ovat kokeneet koti-ikävän ja eron vanhemmistaan, sisaruksistaan ja ystävistään. (Räsänen 1996, 17.)

2.5 Käytetyt käsitteet

Pakolainen

Termiä pakolainen käytetään yleensä YK:n vuoden 1951 pakolaissopimuksen ja YK:n vuoden 1967 lisäpöytäkirjan määrittelemässä merkityksessä. YK määrittelee niissä pakolaiseksi henkilön, ”...jolla on perusteltu pelko joutua vainotuksi rotunsa, uskontonsa, kansallisuutensa, tiettyyn sosiaaliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi; ... ja joka ei voi, tai mainitun pelkonsa takia ei halua saattaa itseään oman maansa suojelukseen...” (Pakolaisten oikeusasemaa... 1951). Käytämme termiä pakolainen kaikista niistä, jotka ovat saaneet oleskeluluvan tai turvapaikan, ja myös niistä, joiden turvapaikkahakemuksen käsittely on vielä kesken ja jotka ovat siis turvapakanhakijoita.

Turvapaikka ja oleskelulupa

Suomessa turvapaikan (ns. A3-status) myöntämisen kriteereinä pidetään edellä mainittua YK:n pakolaisuuden määritelmää. Oleskeluluvan myöntämisen peruste on suojelun tarve. Oleskelulupa (ns. A3-status) myönnetään, kun turvapaikan saamisen edellytykset eivät täyty, mutta on ilmeistä, että hakija ei voi palata vaaratta kotimaahansa. Lisäksi oleskelulupia myönnetään ns. kohtuuttomuusperusteella silloin, kun katsotaan, että olisi kohtuutonta olla myöntämättä oleskelulupaa (ns. A4-status). (Ulkomaalaisvirasto 2002a). Kohtuuttomuusperusteella myönnetty oleskelulupa ei takaa samoja oikeuksia kuin turvapaikka ja oleskelulupa (Mikkonen ja työryhmä 2002, 59–60). Viranomaisten mukaan turvapaikan ja oleskeluluvan saaneiden oikeuksissa ei käytännössä ole juurikaan eroa. Oleskelulupa ei kuitenkaan takaa kansainvälistä suojelua kuten turvapaikka. Lisäksi lapsen kannalta saattaa psykologisesti tuntua paremmalta saada turvapaikka ja tulla hyväksytyksi pakolaisena.

Ilman huoltajaa Suomeen tulevat lapset

Englannin kielessä ilman huoltajaa maahan tulevista lapsista käytetään sanaa ”unaccompanied minors” tai ”separated children”. Sana ”unaccompanied” antaa siinä mielessä väärän kuvan asiasta, että valtaosa lapsista on pakomatalla sisarusten, sukulaisten, tuttavien tai jonkin muun ryhmän mukana eikä siis yksin. Termi ”separated” kuvaa hyvin sitä, että lapsi on erossa vanhemmistaan, perheestään, kotimaastaan, kielestään ja koko kulttuurista. (Lastensuojelun Keskusliitto 2001, 4.)

Suomen kielessä vastaavia, vakiintuneita termejä ei ole. Tämän takia on käytettävä pidempiä ilmaisuja, kuten ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakija- ja pakolaislapset, ilman huoltajaa tulleet lapset tai yksin tulleet lapset. Alaikäisiä ovat Suomen lain

mukaan kaikki alle 18-vuotiaat. Ilman huoltajaa saapuvia lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat⁶, jotka tulevat Suomeen ilman vanhempiaan tai muuta laillista huoltajaa⁷. Suomeen ilman huoltajaa tulevat lapset ovat lähes poikkeuksetta pakolaisia tai turvapaikanhakijoita. Käytämme näistä yksin tulleista turvapaikanhakija- ja pakolaislapsista termiä ilman huoltajaa tulleet lapset. Välillä käytämme lyhyempää termiä yksin tulleet lapset, mutta tarkoitamme sillä samaa kuin ilman huoltajaa tulleilla lapsilla. Selvityksen aineistoa ja tuloksia esitellessämme käytämme kuitenkin termiä ilman huoltajaa tulleet nuoret, koska haastattelemamme nuoret eivät koe enää olevansa lapsia, vaikka suuri osa heistä onkin alaikäisiä, ja koska haastateltavien joukossa on myös täysi-ikäisiä.

⁶ Joissakin Euroopan maissa, esimerkiksi Saksassa ja Italiassa, ikärajana pidetään 16 vuotta.

⁷ Keskustelusta erään uskonnollisen yhteisön johtajan kanssa muodostui sellainen kuva, etteivät somalit itse ehkä tee tietoista jakoa ilman huoltajaa tulleiden lasten ja muiden pakolaislasten välillä, vaan ovat enemmänkin huolissaan kaikkien yhteisön lasten ja nuorten ongelmista. Ehkäpä koko käsite on länsimainen ja monille maahanmuuttajille vieras jaottelu, joka perustuu individualistiseen ja ydinperhekeskeiseen kulttuuriin. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 8.)

3 Taustatietoja Suomeen ilman huoltajaa tulleista lapsista

Koska lähes kaikki Suomeen ilman huoltajaa saapuneet alaikäiset ovat olleet turvapaikanhakijoita, heidät on rekisteröity Ulkomaalaisviraston toimesta. Heidä on tullut 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa yhteensä noin 1250 (ks. Taulukko 1 s. 34). Noin 60 prosenttia näistä lapsista on somaleita⁸. Lisäksi lapsia on tullut Suomeen esimerkiksi Afganistanista, entisen Jugoslavian alueilta ja Irakista. Useista Aasian ja Afrikan maista on tullut yksittäisiä lapsia. Tulijat ovat olleet kaikenikäisiä vauvoista teini-ikäisiin, mutta 14–17-vuotiaita on kuitenkin ollut eniten. (Työministeriö 2002). Ilman huoltajaa tulleet pojat ovat yleensä kaikissa maissa enemmistö, koska he saattavat olla kotimaassaan suuremmassa vaarassa kuin tytöt. Joissakin kulttuureissa vanhemmat arvostavat poikia enemmän kuin tyttöjä, ja siksi poikia lähetetään turvaan useammin. Suomessa tyttöjen osuus on kuitenkin ollut suurempi kuin monissa Euroopan maissa, ja tulijoista lähes puolet on ollut tyttöjä.

Vaikka ilman huoltajaa tulleiden lasten määrät ovat Suomessa olleet pieniä, oli heidän osuutensa kaikista Suomeen tulleista turvapaikanhakijoista 1990-luvulla korkeampi kuin monissa muissa Euroopan maissa. Tämä johtui ainakin osaksi Suomen muita EU-maita liberaalimmasta perheen yhdistämishjelmasta. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 7–8.) Ilman huoltajaa maahan tulevien lasten määrä on kuitenkin laskenut jyrkästi. Tämä saattaa johtua ainakin osittain Somalian rauhoittuneesta tilanteesta, hakemusten pitkistä käsittelyajoista, Ulkomaalaisviraston kiristyneestä lupien myöntämiskäytännöstä ja kielteisistä päätöksistä lasten perheen yhdistämisiin sekä sukulaissuhteiden testaamisesta DNA-kokeilla. (Mts. 9.)

⁸ Sanojen somali ja somalialainen käytöstä on keskusteltu Suomessa paljon. Termi somali tarkoittaa etnistä ryhmää. Käytämme termiä somali ja tarkoitamme sillä kaikkia niitä, jotka pitävät itseään etnisesti somaleina. Useimmat haastattelemamme Somaliasta kotoisin olevat nuoret käyttävät itsestään ja muista sanaa somali. Somaliain tuntema etnisyys perustuu yleensä yhteiseen kieleen, uskontoon ja historiaan (Alitolppa-Niitamo 2001, 21). Noin 2250 somalia on saanut Suomen kansalaisuuden (Tilastokeskus 2001). Sanan somalialainen käyttö sulkisi kaikki kansalaisuutta vaihtaneet sekä Suomessa syntyneet lapset ulkopuolelle. Koska sana somali on siis merkitykseltään laajin, sitä käytetään tässä selvityksessä, vaikka se on puheteknisesti saanut kielteisiä sivumerkityksiä.

Taulukko 1. Suomeen vuosina 1991-2000 ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapsset (Ulkomaalaisvirasto).⁹

Vuosi	Ilman huoltajaa tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat	Osuus kaikista turvapaikanhakijoista, %
1991	160	6
1992	151	4
1993	169	8
1994	112	13
1995	107	13
1996	88	12
1997	105	11
1998	135	11
1999	127 ^a	4
2000	72 ^b	2
2001	30	2
Yhteensä noin	1256	

^a joista romaneja 58

^b joista romaneja 46

Itä-Euroopan maista Suomeen tulleiden romaniryhmien mukana on tullut paljon myös lapsia. Osalla näistä lapsista ei ole ollut omia vanhempia tai huoltajia mukana, mutta heitä ei ole yleensä sijoitettu ryhmäkoteihin, koska on katsottu, että heidän on parempi asua muun ryhmän kanssa vastaanotto-keskuksissa. Joukossa on ollut myös alaikäisiä, naimisissa olevia tyttöjä. Joissakin tilastoissa romanilapset luokitellaan yksin tulleiksi lapsiksi, mutta joissakin tilastoissa ei.

Laittomat alaikäiset maahanmuuttajat, lapsikauppa ja –prostituutio Suomessa¹⁰

Monissa Euroopan maissa laittomasti maahan tulleita ja maassa oleskelevia nuoria on paljon. Koska he ovat erityisen haavoittuvaisessa asemassa, he ajautuvat usein prostituutioon tai huumekauppaan. Suomeen tulee tai Suomessa oleskelee hyvin vähän alaikäisiä lapsia laittomasti. Haastattelemiemme poliisin ja rajavartiolaitoksen edustajien mukaan yksittäisiä tapauksia saattaa kuitenkin olla. Suomessa on hyvin vaikeaa elää laittomasti, yhteiskunnan ulkopuolella ilman hyvinvointivaltion ”kontrollia” ja palveluja. Myöskin suomalaisen väestöön ”sulautuminen” ei ole helppoa, koska ulkomaalaisia on vähän. Rajakontrolli esimerkiksi Suomen ja Venäjän välillä on tiukka. Venäjältä Suomeen matkustavilta vaaditaan viisumi ja alaikäisen ollessa kyseessä aina vanhempien suostumus ja selvitys siitä, kenen aikuisen kanssa matkustaa. Alaikäisten viisumihakemuksiin suhtaudutaan aina huolella. Toisaalta alle 16-

⁹ Taulukon luvut ovat suuntaa-antavia, eikä niille ole olemassa mitään yhtenäistä lähdettä. Luvut perustuvat Ulkomaalaisvirastosta, Työministeriöstä ja Lastensuojelun Keskusliitosta koottuihin tietoihin.

Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden lasten määrissä on ilmennyt vuosien 1999, 2000 ja 2001 osalta epätarkkuuksia. Ulkomaalaisviraston mukaan tiedonkeruujärjestelmässä on ollut häiriöitä. Jotkut vanhempien kanssa saapuneet lapset ovat jättäneet oman turvapaikkahakemuksen, ja heidät on sen takia saatettu luokitella ilman huoltajaa tulleiksi. Ulkomaalaisvirastossa on laskettu lasten hakemuksia käsin ja päädytty tässä esitettyihin lukuihin.

¹⁰ Tätä teemaa on käsitelty tarkemmin MinorMig -projektissa vuonna 2002.

vuotias pääsee matkustamaan vanhempiensa passiin merkittynä ilman valokuvaa (Mikkonen ja työryhmä 2002, 18). Onkin vaikea kontrolloida, onko lapsi todella se, joka passiin on merkitty tai palaako sama lapsi takaisin vanhempiensa tai muiden aikuisten mukana.

Järjestäytynyttä ihmissalakuljetusta ei Suomessa ole vielä ilmennyt. Vuonna 2000 ennätysmäärä laittomasti maahan tulijoita (1656) käännytettiin Helsingin alueella (Helsingin Sanomat 26.3.2001). Syksyllä 2001 rajavartiolaitos uskoi, että Suomessa oleskelee noin 10 000 laitonta maahanmuuttajaa (Helsingin Sanomat 4.10.2001). Suurin osa heistä on saapunut Suomeen laillisia reittejä ja laillisin paperein, mutta heidän viisuminsa on mennyt umpeen. Alaikäisiä ilman huoltajaa tulleita heidän joukossaan ei juurikaan ole, koska he ovat yleensä turvapaikanhakijoita.

Stakes aloitti vuonna 1998 STOP-projektin, jossa pyritään verkostoitumiseen eri maiden välillä lapsi- ja naiskaupan sekä lapsiprostituution ehkäisemiseksi. Suomessa ei ole tullut tietoon yhtään lapsikauppaan liittyviä tapausta, eikä myöskään tapauksia, joissa alaikäisiä tyttöjä olisi tuotu Suomeen ja pakotettu prostituutioon. Tällaisia tapauksia on kuitenkin tullut julki monissa Euroopan maissa, muun muassa Ruotsissa. Suomessa asiaa on tutkittu erittäin vähän. Lisää ruohonjuuritason tutkimusta tarvitaankin, ja Suomessa tulisi kiinnittää huomiota tehokkaiden lapsikaupan vastaisten ehkäisyohjelmien luomiseen. (Jyrkinen & Karjalainen 2001.)

4 Lainsäädäntö, toimijat ja vastaanotto Suomessa

Tässä luvussa käsitellään keskeisimmät pakolaisten kanssa toimivat tahot (4.1) sekä kuvaillaan ilman huoltajaa Suomeen saapuvien lasten oikeuksia (4.2) ja turvapaikka-prosessia (4.3). Lisäksi tarkastellaan lasten asumisjärjestelyjä (4.4). Yleisimmät asumis-vaihtoehdot ovat ryhmä- ja perheryhmäkodit sekä sukulaisperheet.

4.1 Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden pakolaislasten kanssa toimivat tahot

Useisiin muihin Euroopan maihin verrattuna ilman huoltajaa tulleiden lasten asiat on Suomessa hoidettu erittäin hyvin. Lapset sijoitetaan erillisiin, turvallisiin ryhmäkoteihin, lapsille määrätään edustaja hoitamaan heidän asioitaan ja kaikki lapset käyvät koulua. Pakolaisten vastaanotto tapahtuu Suomessa viranomaisten toimesta organisoidusti eikä maan sisäisiä eroja juuri ole. Ilman huoltajaa tulleita turvapaikanhakijalapsia ei yleensä käännytetä maasta, vaan he saavat useimmiten oleskeluluvan, ja osalla heistä on oleskeluluvan saatuaan mahdollisuus hakea perheenyhdistämistä. Lapsia ei yleensä palauteta kotimaahansa, koska katsotaan, ettei se olisi turvallista. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 17–18.)

Suomessa keskeisiä toimijoita ilman huoltajaa tulleiden lasten asioissa ovat:

- Työministeriö vastaa mm. pakolaisten vastaanoton suunnittelusta, pakolaisten asumisjärjestelyistä ja korvaa kunnille vastaanotosta aiheutuneet kulut.
- Ryhmäkodit sijaitsevat vastaanottokeskusten yhteydessä. Lapset asuvat niissä odottaessaan turvapaikkahakemustensa käsittelyä.
- Perheryhmäkodeissa asuvat lapset ovat jo saaneet oleskeluluvan, mutta odottavat perheenyhdistämistä, tai he eivät voi jostakin syystä saada perhettään Suomeen. Perheryhmäkodit ovat kuntien ylläpitämiä.
- Ulkomaalaisvirasto tekee turvapaikka- ja perheenyhdistämishaastattelut sekä käsittelee turvapaikka-, perheenyhdistämis- ja kansalaisuushakemukset.
- Poliisi tekee turvapaikkapuhuttelut yhdessä Ulkomaalaisviraston kanssa. Poliisin tehtävä on selvittää turvapaikanhakijan matkareitti sekä henkilöllisyys.
- Pakolaisneuvonta ry on kansalaisjärjestö, joka tarjoaa oikeusapua pakolaisille. (Työministeriö 2002.)

4.2 Lapsen etu ja oikeudet

Suomi on allekirjoittanut vuonna 1991 YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen, jonka mukaan kaikissa lasta koskevissa päätöksissä on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu (the best interest of the child, 3 art.). Lisäksi lapsella, joka on vailla perheen turvaa, on oikeus valtion antamaan erityiseen suojeluun ja tukeen (20 art.). Lasta on myös kuultava kaikissa lasta koskevissa asioissa (12 art.). Sopimuksessa määritellään myös turvapaikanhakija- ja pakolaislasten erityinen suojelun tarve (22 art.) ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien lasten oikeus omaan kulttuuriin, kieleen ja uskontoon (30 art.). Artikla 39 taas velvoittaa sopimusvaltiot kaikkiin asianmukaisiin toimiin auttaakseen aseellisen konfliktin tai muun sellaisen uhriksi joutuneita lapsia toipumisessa sekä yhteiskuntaan sopeutumisessa. Toipumisen on tapahduttava ympäristössä, joka edistää lapsen terveyttä, itsekunnioitusta ja ihmisarvoa. Lisäksi jokaisen perusihmisoikeuksiin kuuluu oikeus elää yhdessä perheensä kanssa. Suomen lastensuojelulaki (683/1983) on sopusoinnussa Lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa (Alitolppa-Niitamo 2000a, 6).

Yleisellä tasolla lapsen etu on itsestään selvä periaate, mutta käytännössä törmätään ongelmiin, sillä ei ole olemassa yhtenäistä määritelmää siitä, mikä missäkin tilanteessa on lapsen etu ja kuka tai mikä taho milloinkin määrittelee lapsen edun. Lapsen etu onkin usein selvitettävä tapauskohtaisesti viranomaisten ja asianomaisten tahojen kesken. Kysymys lapsen edusta on erityisen tärkeä esimerkiksi silloin, kun päätetään ilman huoltajaa tulleen lapsen pitkäaikaisesta asuinpaikasta (ks. luku 6.4). Tällaisissa tapauksissa lapsen sukulaiset, lapsi itse ja eri viranomaiset voivat olla eri mieltä siitä, mikä olisi lapsen kannalta paras ratkaisu.

Jokaiselle Suomeen ilman huoltajaa tulleelle alaikäiselle turvapaikanhakija- ja pakolaislapselle määrätään yleensä edustaja mahdollisimman pian Suomeen saapumisen jälkeen (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 439/1999). Kotouttamislain mukaan edustajan tehtävät jatkuvat, kunnes nuori täyttää 18 vuotta tai saa vanhempansa tai jommankumman vanhemmistaan Suomeen tai poistuu maasta tai hänelle määrätään huoltaja tai muu laillinen edustaja.

Edustajan tehtävä on käyttää huoltajalle kuuluvaa puhevaltaa lasta koskevissa asioissa, huolehtia lapsen edun toteutumisesta, edustaa lasta tuomioistuimissa ja viranomaisissa esimerkiksi turvapaikkamenettelyä ja perheenyhdistämistä koskevissa asioissa sekä valitusprosessissa. Edustaja on mukana turvapaikkapuhuttelussa ja tarvittaessa muussa lapsen virallisten asioiden hoidossa. Tehtävät painottuvatkin usein turvapaikkaprosessin alkupäähän. Edustajan on kuultava lasta ennen kuin hän tekee lasta koskevia päätöksiä. Edustaja ei ole vastuussa lapsen päivittäisestä hoidosta. Edustajan tulee tehdä yhteistyötä lapsen, lapsen sukulaisten ja viranomaisten kanssa. Kiistatilanteessa edustaja päättää myös lapsen asuinpaikasta. (Rantanen 1998, 25–26.)

Suomessa on koulutettu yhteensä noin 50-60 edustajaa, joista noin 20–30 toimii edustajana. Monet edustajakoulutukseen valitut henkilöt ovat toimineet aikaisemmin erilaisissa lastensuojeluun liittyvissä tehtävissä. Edustajiksi on pyritty valitsemaan myös eri järjestöjen edustajia sekä maahanmuuttajia. Lisäksi on kiinnitetty huomiota siihen, että edustajia olisi tasaisesti ympäri maata kaikkien vastaanottokeskusten ympärillä. (Mikkonen ja työryhmä 2002, 24).

4.3 Turvapaikan hakeminen

Suomeen tuli 1990-luvulla eniten turvapaikanhakijoita entisen Jugoslavian alueelta, Somaliasta, entisen Neuvostoliiton alueelta, Slovakiasta, Irakista ja Romaniasta (Siirtolaisuusinstituutti 2002). Suuri osa turvapaikanhakijoista saapuu Helsinkiin, mistä heidät ohjataan eri puolilla Suomea sijaitseviin vastaanottokeskuksiin.

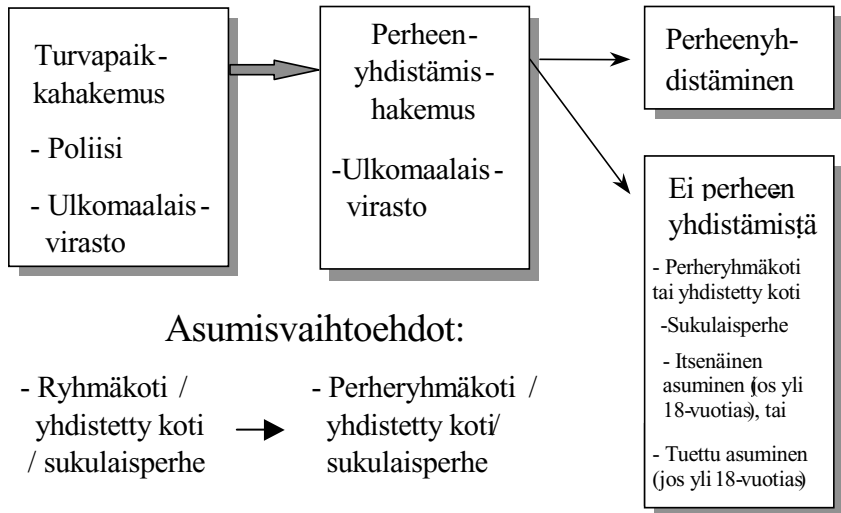
Ilman huoltajaa saapuvat lapset jättävät turvapaikkahakemuksen joko rajaviranomaisille tai myöhemmin poliisille (ulkomaalaislaki 32 §). Kaikilla on oikeus hakea turvapaikkaa, eivätkä rajavartijat saa käännyttää turvapaikanhakijaa rajalta. Päätöksen oleskeluluvan tai turvapaikan myöntämisestä tai hakijan käännättämisestä tekee Ulkomaalaisvirasto. (Pakolaisneuvonta ry 2002.) Oheinen kaavio kuvaa ilman huoltajaa Suomeen tulevien pakolaislasten turvapaikkaprosessia ja siihen liittyviä asumisjärjestelyjä (ks. kuvio 1).

Alaikäisten turvapaikanhakuprosessi on muuten samanlainen kuin aikuisten, mutta alaikäisten hakemukset pitäisi käsitellä kiireellisesti (Sisäasiainministeriö 2001). Kun poliisi tai rajavartija saa ilman huoltajaa tulleen lapsen turvapaikkahakemuksen, hän ottaa yhteyttä ryhmäkotiin tai lähimpään vastaanottokeskukseen, joka ohjaa lapsen edelleen ilman huoltajaa tulleille lapsille tarkoitettuun ryhmäkotiin.

Pian maahantulon jälkeen poliisi ja Ulkomaalaisvirasto järjestävät turvapaikkapuhuttelun. Turvapaikkatutkinnan uudistuksen myötä turvapaikkapuhuttelut siirtyvät vuosien 2001-2004 aikana kokonaan poliisilta Ulkomaalaisvirastolle, jossa lasten kohtaamiseen koulutusta saaneet virkailijat haastattelevat lapset. (Ulkomaalaisvirasto 2002b.) Poliisin tehtäväksi jää edelleen hakijan matkareitin ja henkilöllisyyden selvittäminen.

Kuvio 1. Ilman huoltajaa Suomeen tulleen pakolaislapsen polku. (Mikkonen & Ali-
tolppa-Niitamo 2000, 58).

Turvapaikkaprosessi

Turvapaikkaprosessia on kritisoitu voimakkaasti siksi, että lapset ovat joutuneet odotamaan oleskelulupaa vähintään vuoden ja usein kauemminkin, vaikka tavoitteeksi on asetettu kolme kuukautta (ks. esim. Paunio 2000). Valitusoikeus kielteisestä päätöksestä on hakijan oikeusturvan kannalta etu, mutta toisaalta se pidentää ja monimutkaistaa hakuprosessia. Ilman huoltajaa tulleet lapset saavat Suomessa yleensä oleskeluluvan.

4.4 Asumisjärjestelyt

Kysymys lapsen edusta kulminoituu erityisesti silloin, kun päätetään ilman huoltajaa tulleen lapsen asuinpaikasta. Adoptioita tai sijoituksia suomalaisiin perheisiin ei ole tehty, koska ilman huoltajaa tulleiden lasten joukossa ei ole juuri ollut orpoja ja kaikilla alle 18-vuotiailla on mahdollisuus hakea perheenyhdistämistä. Lisäksi laitossijoitusten on ajateltu tukevan lapsen omaa kulttuuritaustaa paremmin kuin sijoitus suomalaiseen perheeseen. Asumisvaihtoehtoja onkin käytännössä kaksi: suomalaiset laitokset (ryhmä- ja perheryhmäkodit) tai yksityismajoitus sukulaisperheessä.

Ryhmäkodeissa lapset asuvat siihen saakka, että saavat turvapaikkapäätöksen. Oleskeluluvan saatuaan lapset muuttavat perheryhmäkotiin, jossa he asuvat, kunnes saavat perheensä Suomeen tai tulevat täysi-ikäisiksi. Niin sanotut yhdistetyt kodit ovat sellaisia, joissa lapset voivat asua paikkaa vaihtamatta koko turvapaikka- ja perheenyhdistämisprosessin ajan. (Ks. kuvio 1)

Turvapaikkapäätöksen ja perheenyhdistämisen odottelu saattaa kestää vuosikausia. Siksi on lapsen kannalta oleellista, missä hän viettää tämän ajan. Suurin osa ilman huoltajaa tulleista lapsista asuu laitoksissa, mutta myös sijoitukset sukulaisperheisiin ovat tavallisia. Monet eri tekijät vaikuttavat siihen, mikä on lapsen hyvinvoinnin, oman kulttuurin säilyttämisen ja sopeutumisen kannalta parasta. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 17–24.) Päätös lapsen asuinpaikasta on aina harkittava tapauskohtaisesti (Ryhmä- ja perheryhmäkodissa tai sukulaisperheessä asumisesta enemmän luvussa 6.4).

5 Tiedonkeruumenetelmät ja tutkimusaineisto

5.1 Teemahaastattelu ja osallistuva havainnointi

Aineistonkeruumenetelmämme olivat kvalitatiiviset eli laadulliset. Metodeina käytimme etnografista osallistuvaa havainnointia ja teemahaastattelua. Etnografialla tarkoitetaan tavallisesti jonkin ryhmän toimintojen havainnoimista ja siitä kirjoitettua kuvausta, mutta etnografialla voidaan viitata myös kenttätööhön, jolloin havainnointi tapahtuu ihmisten luonnollisessa ympäristössä. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija on samanaikaisesti ja vuorotellen sekä ulkopuolinen että joukon osa, ”sisäpuolinen”. Etnografia sopii muiden kvalitatiivisten menetelmien tavoin hyvin sellaisten kohteiden tutkimiseen, joista ei vielä tiedetä paljoakaan. (Spradley 1980, 58–62.)

Masonin (1996) mukaan osallistuva havainnointi sopii hyvin sellaisen tiedon keräämiseen, jota ei muilla menetelmillä voitaisi saada. Sitä voidaan myös käyttää muiden menetelmien kanssa. Lisäksi osallistuva havainnointi ja tutkittavien sosiaaliseen maailmaan osallistuminen voi olla monissa tilanteissa eettisesti sopivampaa kuin ulkopuolisenä havainnoiminen. (Mts. 61–63.) Nämä syyt pätevät myös ilman huoltajaa Suomeen tulleiden lasten ja nuorten tilanteen ja kokemusten tutkimiseen.

Vietimme aikaa lasten ja nuorten kanssa asumalla kolmessa eri ryhmäkodissa yhteensä noin kuuden viikon ajan ja samalla teimme haastatteluja. Lisäksi teimme haastatteluja ja tutustuimme nuoriin eräässä helsinkiläisessä nuorisotalossa. Yhteydet sukulaisperheessä asuviin haastateltaviimme saimme ryhmäkotien kautta. Muutamat haastateltavat tunsimme jo etukäteen ja teimme haastattelut heidän kotonaan.

Suurin osa haastatteluista nauhoitettiin, jotta myöhempi aineiston analyysi olisi mahdollisimman tarkkaa. Nauhat litteroitiin joko sanatarkasti tai asiakohteisesti. Muutamissa tapauksissa haastateltava kielsi nauhurin käytön, silloin kirjoitimme muistiinpanot käsin. Yhteensä 23 haastattelua tehtiin suomen kielellä, seitsemän haastattelua ruotsin kielellä ja yksi haastattelu tehtiin venäjäksi tulkin avustuksella. Muutamissa haastatteluissa nuoret puhuivat välillä englantia suomen sekaan, mutta se ei haitannut haastattelun kulkua. Ryhmäkodeissa asuessamme pidimme kenttäpäiväkirjaa, johon kirjasimme muistiinpanoja päivän tapahtumista ja havainnoistamme sekä omista tuntemuksistamme.

Valitsimme menetelmäksi osallistuvan havainnoinnin ohella haastattelemisen, sillä halusimme saada esiin sellaista laadullista tietoa, jota ei esimerkiksi erilaisilla kysymyslomakkeilla saa selville. Teemahaastattelu sopii hyvin ilman huoltajaa tulleiden nuorten haastattelemiseen, koska heistä on vain vähän aikaisempaa tietoa. Kyselylomakkeiden laatiminen ryhmälle, josta ei tiedetä paljoakaan, olisi ollut vaikeaa. Monet nuoret saattaisivat sitä paitsi suhtautua kirjallisiin kyselyihin epäilevästi tai lyödä ne kokonaan leikiksi. Kahta menetelmää käyttämällä voimme myös verrata havaintojamme ja haastatteluista saamiamme tietoja. Kohderyhmästä ei aikaisemmin saatujen kokemusten perusteella saisi paljoakaan irti, jos haastattelija on ventovieras ja täysin ulkopuolinen. Tutkijan on ensin saavutettava tutkittavien luottamus. (Ks. esim. Alitolppa-Niitamo 1994, 5–7, 53; Sjöblom 1997, 5–9.)

Teemahaastatteluissa pyritään ohjaamaan haastattelua tiettyjen teemojen mukaan, mutta kysymykset ovat silti avoimia. Kysymykset muotoutuvat haastattelutilanteessa, eivätkä vastaukset ole sidottuja tiettyihin vaihtoehtoihin. Siten haastattelua voidaan vapaasti ohjata sen edetessä. Teemahaastattelua kutsutaankin puolistrukturoiduksi menetelmäksi. Haastattelija voi hyödyntää myös ei-kielellisiä asioita, jotka voivat auttaa ymmärtämään haastateltavien vastauksia. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35.) Haastatteluissa käytimme niin sanottua teemalistaa. Kysymykset tosin vaihtelivat riippuen haastateltavasta (ikä, sukupuoli, kotimaa, asumismuoto, turvapaikkaprosessin vaihe jne.), jotta olisimme saaneet mahdollisimman tarkkaa tietoa juuri kyseisen nuoren tilanteesta. Pyrimme kysymään mitä, milloin ja miten- ja välttämään miksi-kysymyksiä sekä johdattelevia kysymyksiä. Lisäksi käytimme lähinnä avoimia, kuvailevia kysymyksiä, joihin ei voi vastata ainoastaan kyllä tai ei. Pyrimme antamaan lapsille ja nuorille paljon aikaa miettiä kysymystä ja vastata siihen.

5.2 Pakolaislasten ja -nuorten haastattelemiseen liittyviä erityispiirteitä

Kulttuurierojen ja kielivaikeuksien lisäksi on olemassa useita syitä, miksi pakolaisten haastattelemisen on erityisen vaikeaa tai haastavaa. Strukturoitujen haastattelujen läpivieminen pakolaislasten ja -nuorten kanssa voi olla vaikeaa, sillä usein lapset ovat kokeneet kotimaassaan vainoa esimerkiksi poliisin tai muiden viranomaisten taholta, ja heidän on vaikea luottaa viranomaisiin ja muihin vieraisiin tahoihin. Strukturoidut haastattelut on koettu joissakin pakolaisia koskevissa tutkimuksissa niin ahdistaviksi, että ne on jouduttu keskeyttämään, vaikka haastateltavilla ei olisikaan mitään vapaa-muotoisia keskusteluja vastaan. Kaikilla heillä on takanaan turvapaikkapuhuttelu poliisin kanssa. Haastateltavien saattaa olla vaikeaa tehdä ero tutkijan ja viranomaisen välillä. Poliisi ja viranomaiset aiheuttavat usein jännitystä ja epäluottamusta. Lisäksi

tuskallisten asioiden läpikäyminen ja niistä kertominen voi olla vaikeaa. (Ks. esim. Alitolppa-Niitamo 1994, 5–7, 53; Tiilikainen 1999, 59–63; Sjöblom 1997, 5–9.)

Usein maahanmuuttajat saattavat puhua suomea sujuvan tuntuisesti, mutta muiden kuin arkisten ja konkreettisten asioiden ilmaiseminen suomeksi voi silti olla vaikeaa. Emme kuitenkaan käyttäneet tulkkia, koska tulkin käyttö olisi saattanut vaikeuttaa vastausten tulkintaa. Lisäksi haastateltavan on silloin puhuttava yhden sijasta kahdelle, mikä saattaa vaikuttaa tulokseen. Omanmaalaisen aikuisen läsnäolo olisi saattanut vaikuttaa siten, että nuoret eivät olisi puhuneet tietyistä, ehkä arkaluontoisista asioista. Mielestämme lasten ja nuorten suomen kielen taso oli riittävän hyvä haastattelujen tekemiseen suomeksi.

Haastattelu on aina vuorovaikutustilanne, tässä tutkimuksessa vuorovaikutusta aikuisen tutkijan ja lapsen tai nuoren henkilön välillä. Tämän takia kiinnitimme erityistä huomiota siihen, miten ja millä menetelmillä haastatella lasta ja nuorta, samoin kuin siihen, miten tulkita ja raportoida lapsilta kerättyä tietoa. Näemme lapset ja nuoret oman elämänsä asiantuntijoina. Uusimpien tutkimussuuntausten mukaan lasten antamaa tietoa pidetään yhtä luotettavana (tai epäluotettavana) kuin aikuisten antamaa tietoa. Siten lapset nähdään pätevinä informanteina. Usein lapsia käsittelevässä tutkimuksessa tieto on kuitenkin kerätty aikuisilta; esimerkiksi vanhemmilta tai opettajilta. Lasten kykyyn tuottaa luotettavaa tietoa on suhtauduttu epäilevästi ja lapset ovat olleet tutkimuksen passiivisia kohteita. Kuitenkin aito lapsen näkökulma saavutetaan vain keräämällä tietoa suoraan lapsilta itseltään. On tärkeää saada lasten oma ääni kuuluviin ja ensikäden tietoa tutkimuskohteesta. Uudempi menetelmäajattelu lähtee siitä, että lapsia voidaan tutkia suunnilleen samoilla menetelmillä kuin aikuisia. (Ritala-Koskinen 2001, 65–66.) Monet lasten haastattelemiseen liittyvät erityisongelmat liittyvät pohjimmiltaan myös aikuisten haastattelemiseen; esimerkiksi luottamuksen saavuttaminen, motivaation ylläpitäminen ja keskinäinen ymmärretyksi tuleminen. (Mts. 76)

5.3 Haastatteluihin liittyvä etiikka

Tutkimuksen eettisiin periaatteisiin kuluu muun muassa informanttien edun, oikeuksien ja toiveiden ensisijainen huomioiminen, tutkimuksen tavoitteista kertominen sekä informanttien anonymiteetin säilyttäminen (Spradley 1980, 20–25). Tutkimuksen etiikkaan tulee aina kiinnittää huomiota, mutta erityisesti silloin, kun kyse on lapsista. Kysymme kaikkien alaikäisten haastateltavien kohdalla joko huoltajalta, edustajalta tai ryhmä/perheryhmäkodin tai lastenkodin johtajalta lupaa haastattelujen tekoon. Lapsen ja nuoren oma vapaaehtoinen suostumus oli kuitenkin tärkeintä.

Koska selvitys koskee lapsia ja käsittelee arkaluonteisia aiheita, haastateltavien henkilöllisyyden suojaaminen ja anonymiteetin varmistaminen on erittäin tärkeää. Haastateltavien henkilöllisyydet samoin kuin ryhmä- ja perheryhmäkotien nimet ovat luottamuksellisia. Sitaateissa olemme käyttäneet peitenimiä. Samat peitenimet eivät kuitenkaan viittaa aina samaan henkilöön. Sitaattien yhteydessä mainitaan vain haastateltavan ikä ja sukupuoli. Täysi-ikäisistä haastateltavista käytämme nimitystä ”nuori nainen” tai ”nuori mies”.

Lasten haastattelemisessa tutkijalla on myös erityinen vastuu siitä, ettei haastattelua johda liian syvälle ahdistaviin asioihin ja muistoihin. Tavoitteemme oli, että haastattelu päättyisi aina positiivisiin asioihin ja ilmapiiriin. Jätimme lapsille ja nuorille yhteystietomme ja kehoitimme heitä ottamaan meihin yhteyttä, jos heillä on jotain kysyttävää tai he haluavat vielä puhua jostakin asiasta. Epävirallisella jutustelulla ja yhdessäololla pyrimme myös helpottamaan haastattelussa mahdollisesti esille tulleita ahdistavia asioita. Jos lapsi tai nuori ei halunnut puhua jostain aiheesta, emme siihen painostaneet, vaan siirryimme seuraavaan teemaan.

Selitimme mahdollisimman tarkkaan ja selkeästi, mistä selvityksessä on kysymys ja miksi juuri kyseessä olevan lapsen tai nuoren haastattelemine on tärkeää. Painotimme eritoten haastattelun luottamuksellisuutta. Kerroimme myös, millainen haastattelu tulisi olemaan, mitä me kysyisimme ja kuinka kauan haastattelu suurin piirtein kestäisi. Aloitimme yleensä niin sanotuilla lämmittelykysymyksillä, jotka olivat neutraaleja ja helppoja vastata.

5.4 Haastattelutilanteet

Lyhyimmät haastattelut kestivät noin puoli tuntia ja pisimmät lähes kolme tuntia. Useimmissa tapauksissa haastattelut suoritettiin rauhallisessa ja hiljaisessa paikassa, mutta joskus väliin tuli muiden nuorten tai perheenjäsenten keskeytyksiä. Nuoremmat haastateltavat olivat levottomampia kuin vanhemmat. He piirsivät, pelasivat tai pyörivät tuolillaan haastattelun aikana. Jotkut nuorista eivät olleet kovinkaan innoissaan haastattelusta ja vastailivat lyhyesti. Monet puhuivat kuitenkin hyvin avoimesti ja kertoivat lopuksi, että puhuminen teki hyvää. Joissakin tapauksissa nuori saattoi ensin sanoa, ettei hänellä ole mitään kerrottavaa tai ongelmia ja ettei häntä ”kannata” haastatella, vaikka lopulta kävi ilmi, että hänellä oli paljonkin puhuttavaa ja tarve kertoa asioistaan. Muutamat haastateltavat olivat juuri saaneet perheensä Suomeen eikä menneiden muisteleminen innostanut heitä, kun kaikki asiat olivat sillä hetkellä hyvin.

Joidenkin nuorten kanssa vapaamuotoiset keskustelut ja jutustelu esimerkiksi ruokapöydässä, bussissa, pihalla tai television ääressä toimivat paremmin kuin varsinainen haastattelu. Tällainen yhdessä tuotettu tieto on enemmän keskustelua kuin haastattelua (Törrönen 1999, 36). Useimmissa tapauksissa haastattelimme nuoria heidän omassa huoneessaan tai muussa nuoren itsensä valitsemassa huoneessa siinä laitoksessa, jossa he asuivat. Muutamat haastattelut tehtiin paikallisessa nuorisotalossa, jossa nuoret viettävät vapaa-aikaansa. Niitä haastateltavia, jotka jo asuvat itsenäisesti, haastattelimme heidän kotonaan.

5.5 Haastateltavat

Haastattelimme yhteensä 31 nuorta, joista 11 on tyttöjä ja 20 poikia. Suurin osa nuorista on kotoisin Somaliasta (23), loput Afganistanista (4), Angolasta (1), Ukrainasta (1), Kongon demokraattisesta tasavallasta (entinen Zaire) (1) ja Etiopiasta (1). Suurin osa haastateltavista on muslimeja, kolme on kristittyjä. Emme ole vertailleet eri kansallisuuksia keskenään, koska haastateltavien ja eri kansallisuuksien määrät ovat pieniä. Lisäksi vaikutti siltä, ettei kansallisuuksien välillä juurikaan ollut eroja.

Haastateltavien iät vaihtelevat 11 vuodesta 25 vuoteen, mutta suurin osa nuorista oli 16–19 -vuotiaita¹¹. Myös täysi-ikäiset haastateltavat olivat tulleet Suomeen alaikäisinä ilman huoltajaa. Mitä vanhempia haastateltavat ovat, sitä helpompi heitä on haastatella ja sitä paremmin he pystyvät ilmaisemaan itseään sekä jäsentämään kokemuksiaan ja tunteitaan.

Suurin osa nuorista (19) oli haastatteluhetkellä asunut Suomessa yhdestä neljään vuotta. Ainoastaan yksi nuori oli ollut Suomessa vasta alle puoli vuotta. Loput haastateltavat (11) ovat asuneet Suomessa jo useita vuosia (5–10 vuotta). Muutamat olivat tulleet Suomeen 1990-luvun alussa ensimmäisten ilman huoltajaa tulleiden lasten joukossa. Kolmasosa (11) haastateltavista odotti oleskelulupaa. Loput (19) olivat saaneet oleskeluluvan. Yhdellä haastateltavalla oli Suomen kansalaisuus. Nuorista kuusi oli saanut perheensä Suomeen.

Osa nuorista asui haastatteluhetkellä ryhmäkodissa (6), muutamat perheryhmäkodissa (3) ja neljä nuorta asui kotien läheisyydessä sijaitsevilla tukiasunnoissa. Yksi nuori asui vastaanottokeskuksessa. Kolme nuorista asui sukulaisten kanssa ja kuusi oman

¹¹ Nuorten tarkkoja ikä ei aina tiedetä varmasti, koska monilla heistä ei ole ollut Suomeen tullessaan henkilöllisyys todistusta tai muuta virallista asiakirjaa mukana. Lisäksi jotkut ovat saattaneet esiintyä ikäistään nuorempina tai vanhempina tai heidän sukulaisensa ovat voineet ilmoittaa heidän ikänsä väärin. Joillekin nuorille on tehty iänmäärittystestejä, mutta niidenkään perusteella ei voida saada selville tarkkaa ikää.

perheensä kanssa. Osa nuorista asui itsenäisesti (6) ja muutamat lastenkodissa (2). Lähes kolmasosa (9) nuorista oli asunut sukulaisten luona ennen ryhmäkotiin tai lastenkotiin muuttoa. Kaikki sukulaisperheessä asuvat ja asuneet nuoret ovat somaleita.

Nuorten lisäksi haastattelimme joidenkin ryhmä- ja perheryhmäkotien työntekijöitä ja johtajaa (4). Lasten ja nuorten haastattelut ovat kuitenkin selvityksen ensisijainen aineisto, jota työntekijöiden haastattelut paikoin täydentävät.

Veikko Ruohotie/UM

6 Lasten ja nuorten haastattelut

6.1 Elämä kotimaassa

Kotimaassaan useimmat ilman huoltajaa tulleista lapsista asuivat suurperheessä, johon kuului myös isovanhemmat, tätejä, setiä ja serkkuja. Lapsilla oli monia läheisiä aikuissuhteita, myös muut kuin omat vanhemmat osallistuivat lasten hoitoon ja huolenpitoon. Useimmat haastatelluista lapsista asuivat kaupungissa, somalilapsista useat asuivat maan pääkaupungissa, Mogadishussa. Ennen levottomuuksien alkamista elämä kotimaassa muistettiin rauhallisena ja huolettomana.

Monta veljeä ja siskoa, isä ja äiti ja serkkujakin. Asuimme isossa talossa. Tosi nastaa oli asua siellä. Leikittiin päivät pitkät. (Poika, 12).

Mun maassa on semmonen, että vaikka siellä on sotia, siellä on paljon hyvääkin. Siellä on paljon ilo. Ihmiset ovat ystävällisiä, ovat tosi sosiaalisia. Kaikki auttavat, jos sulle ei ole ruokaa. Joku antaa, huomenna sä annat hänelle takaisin. (Nuori mies).

Somaliassa levottomuudet alkoivat maan pohjoisosassa ja muuttuivat sekasorroksi ja anarkiaksi, kun kenraali Siad Barre syöstiin vallasta vuonna 1991. Jokapäiväinen elämä muuttui epävakaaaksi ja vaaralliseksi. Monet lapset menettivät vanhempansa tai sisarusiaan. Afganistanilaiset nuoret taas kertoivat talebanien tekemistä hyökkäyksistä, surmista, ihmisten katoamisista, pahoinpitelyistä, tyttöjen opiskelukielloista ja pakkoavioliitoista. Lisäksi maassa vallitsi kuivuus, nälänhätä ja köyhyys.

Sodan jälkeen kaikki muuttui huonommaksi. Ihmiselämä ei maksanut mitään. Ihmisiä tapettiin. Kaduilla näki kuolleita ihmisiä. Se oli kamaa! Olin tosi peloissani. (Nuori nainen).

Jotkut lapsista olivat hyvin nuoria tullessaan Suomeen. Monen vuoden jälkeen muistivat kotimaasta eivät ole kovin vahvat. Lasten koulutus kotimaassa oli usein ollut hyvin katkonaista, vaikka useimmat lapsista olivat käyneet koulua. Muutamat kuuluivat paimentolaisiin, jotka liikkuivat paikasta toiseen eikä lapsilla ollut mahdollisuutta käydä koulua. Jotkut Suomeen tulleista nuorista olivat jopa käyneet muutaman vuoden lukiota omassa maassaan. Jotkut olivat käyneet vain koraanikoulua. Afganistanissa tyttöjen ei sen sijaan sallittu käydä koulua talebanien tultua valtaan.

6.2 Pakomatka: Paon syitä, kokemuksia ja matkareittejä

Lasten lähdön ja vanhemmista eroon joutumisen taustalla on monia syitä. Saattaakin olla vaikea nimetä yhtä lähdön syytä, mutta jokin tietty tapahtuma saattaa olla ”viimeinen pisara”, jolloin lapsi päätetään lähettää pakomatkalle. Monet Suomeen tulevista lapsista ovat Unicefin luokittelemista ”korkean riskin” maista: Afganistanista, Angolasta, Kongon demokraattisesta tasavallasta ja Somaliasta (Unicef 2000, 74–75). Monet somaliperheet ovat hajaantuneet, ja perheenjäseniä on kuollut.

Isosisko meni naimisiin, ei asu enää äidin kanssa. Yksi poika [veli] lähti Amerikkaan sedän kanssa. Kaksi veljeä kuoli, kun olimme matkalla Etiopiassa. Me olimme ennen seitsemän lasta, nyt on enää viisi. (Tyttö, 16).

Suomeen ilman huoltajaa tulleiden lasten lähtemisen taustalla on useimmiten sisällissota tai muu vakava aseellinen konflikti. Yhteiskunnallinen järjestys on romahtanut, ja normaali siviilielämä on käynyt mahdottomaksi. Monet lapsista ovat kokeneet aseellisia hyökkäyksiä ja taisteluita, he ovat vaihtaneet asuinpaikkaa useaan kertaan ja heidän perheenjäseniään ja ystäviään on kuollut tai kadonnut. Monet lapsista ovat asuneet pakolaisleirillä vaikeissa olosuhteissa. Yhdelle haastatellulle nuorelle syy pakoon oli pakollisen asepalveluksen välttäminen ja taloudellinen ahdinko. Afgaani-nuorten tapauksessa taustalla voi olla myös sukupuoleen perustuva vaino:

Kun talebanit tulivat Afganistaniin, heti he sanoivat, että naisten pitää olla kotona, ei saa opiskella. Hoitaa lapsia, se on naisten työ. (Nuori nainen).

Lähtö kotimaasta aiheutti lapsissa ja nuorissa ristiriitaisia tunteita. He olivat pelois-saan joutuessaan matkaan yksin ilman vanhempia, mutta samaan aikaan he halusivat lähteä pois sodan tai muun vaarallisen tilanteen keskeltä. He hyväksyivät vanhempiensa päätöksen, mutta samalle he olivat suruissaan joutuessaan eroon perheestään.

Oli hyvin vaikea lähteä, mutta mun oli pakko lähteä, koska en voinut asua siellä. Mä olisin halunnut, että me kaikki olisimme lähteneet pois. Mä sanoin koko ajan äidille ja isälle, että miksi asumme täällä, missä on sota. Mä en voinut syödä. Mä en uskaltanut mennä ulos. Mä olin melkein shokissa. Vanhempani tulivat myös surullisiksi, kun he näki-vät, kuinka peloissani olin. Joten minut täytyi lähettää pois. Aluksi kun tulin Suomeen olin iloinen, koska en ollut enää sodan keskellä, mutta

sitten tulin surulliseksi, koska perheeni oli yhä siellä. Olin samaan aikaan iloinen ja surullinen. (Nuori nainen).

Oli hirveätä lähteä Somaliasta. Vuosien päästäkään mä en halunnut muistella sitä päivää, kun mä lähdin. Se oli niin kauheeta! Ihan kuin mä olisin menettämässä äidin. Mä itkin hirveesti. (Tyttö, 17).

Lähtö pelotti lapsia. He eivät aina tienneet, minne he olivat matkalla. Jotkut lapsista luulivat olevansa matkalla Ruotsiin tai heidän tarkoituksena oli mennä Yhdysvaltoihin tai Kanadaan. Vaikka lähtö oli usein pikainen tapahtuma, useimmat lapsista ehtivät hyvästellä vanhempansa ennen lähtöä, mikä onkin psykologisesti tärkeää lapselle. Usein vanhemmat vielä selittävät, miksi lapsen on parempi lähteä. Vanhemmat haluavat lähettää lapsensa turvalliseen paikkaan ja antaa lapsilleen tulevaisuuden. Yleensä siis vanhemmat päättivät lapsen lähdöstä. Joissakin tapauksissa vanhempi veli, iso-vanhemmat tai vain toinen vanhemmista päätti lapsen lähdöstä. Joskus lapsille oli kerrottu, että muut perheenjäsenet tulevat perässä. Yleensä sukulainen tai tuttava oli auttanut järjestämään pakomatkan. Joskus käytettiin välittäjää. Joissakin tapauksissa lapsi oli matkustanut sukulaisen tai tuttavan kanssa, joka oli selittänyt rajaviranomaisille lapsen olevan hänen omansa.

Vaikka ilman huoltajaa matkaan lähetetyt lapset ja nuoret olivat peloissaan ja suruissaan, he tiesivät, että pako oli heidän omaksi parhaakseen. He tiesivät pääsevänsä rauhalliseen paikkaan, jossa ei ole sotaa. Haastattelemamme lapset sanoivatkin olevansa kiittollisia vanhemmilleen ja sukulaisilleen, kun nämä ovat lähettäneet heidät Eurooppaan.

Musta se tuntui kauhealta, mutta mä tiesin, että äiti haluaa vain mun parasta. Mä tiesin, ettei äiti lähettäis mua minnekään, missä mun ei olis hyvä olla. Mä olen aina luottanut mun äitiin. (Nuori mies).

Lasten salakuljettaminen Suomeen on melko harvinaista. Ilman huoltajaa tulevat lapset tulevat usein yhdessä muiden turvapaikanhakijoiden kanssa. Lapset olivat epätietoisia matkan päämäärästä tai siitä, mitä oikein oli tapahtumassa. Matkan aikana ja Suomeen tulon jälkeen monet lapsista menettivät yhteytensä vanhempiinsa ja perheeseensä, mikä aiheutti paljon huolta ja murhetta. Rajavartiosto ja rajamuodollisuudet saattoivat myös aiheuttaa pelkoa.

Matka oli hirveän pelottava, kun ei tiennyt, minne oli menossa. Venäjän ja Suomen rajalla pelotti kovasti, rajavartijat näyttivät poliiseilta. Menin junaan takaisin ja sanoin, että haluan takaisin Moskovaan! (Nuori nainen).

Nuoremmille lapsille pakomatka saattoi olla jännittävä seikkailu, joka ei pelottanut, vaikka matkan päämäärästä ei ollutkaan tietoa.

Matka oli seikkailu, ei pelottanut yhtään. Lapselle oli hienoa päästä lentokoneeseen, mutta vanhemmille voi olla toisenlaista. Lapset vain leikkivät, emme me tienneet, missä me oltiin tai mitä tapahtui. (Nuori mies).

Pakomatkan pituus riippuu siitä, mikä on lasten lähtömaa, millä kulkuvälineillä he matkustavat ja kuinka kauan he joutuvat odottamaan matkan eri vaiheissa. Joissakin tapauksissa matka saattaa kestää kuukausia, joskus vain muutamia päiviä. Jotkut haastattelemamme lapset olivat tulleet osan matkasta veneellä tai bussilla ja jatkaneet sitten junalla tai lentokoneella. Pisimmät pakomatkat, joista kuulumme, olivat kestäneet puolitoista vuotta. Silloin matkaa oli tehty kävellen ja oli jouduttu vankilaan tai piileskelemään pitkiä aikoja. Joskus lapsen perheenjäsen, sisko tai veli, oli kuollut tai kadonnut matkan aikana, joidenkin lasten matka oli suhteellisen turvallinen. Erityisesti Afganistanista tulleiden lasten pakomatka oli yleensä pitkä ja vaarallinen. Usein apuna oli käytetty välittäjää, joka kuitenkin katosi jossain vaiheessa matkaa. Kun alaikäiset lapset pakenevat yksin, ei usein ole muuta vaihtoehtoa kuin käyttää välittäjää tai salakuljettajaa (ks. Ayotte 2000).

Venäjällä, kun poliisi kävi junassa, minä näin, että hän [välittäjä] antoi rahaa poliisille. Minusta se on hyvä, että välittäjä on olemassa. Jos hän ei olisi, sitten me ei, miten me... ilman passia ei oo mahdollista. [Lentokoneessa] hän sanoi, että älä puhu, älä puhu daria. Kohta poliisit tulevat. Hän sanoi, minäkin olen paikalla, minä istun takana, hän sanoi. Minä en uskaltanut katsoa takaa, että onko hän. Hän valehteli, hän lähti pois. (Nuori nainen).

Usein välittäjiä, jotka auttavat lapsia pakenemaan, pidetään hyväntekijöinä, jos he kohtelevat lapsia hyvin ja ohjaavat heidät turvaan. Sanotaankin, että aina siellä missä on vainoa tai sotatila, siellä on myös ihmisiä, jotka auttavat toisia ihmisiä pakenemaan, joko hyvää hyvyttään tai taloudellisen voiton takia. Ihmisille, jotka asuvat kolmannen maailman maissa, pakomatkan kustannukset ovat yleensä suunnattoman suuret. (Ayotte 2000.) Haastattelemamme nuoret eivät osanneet tarkalleen sanoa, kuinka paljon heidän pakomatkinsa maksoi, mutta he tiesivät, että se oli paljon. Usein vanhemmilla tai suvulla ei olekaan varaa lähettää kuin yksi lapsi matkaan.

6.3 Saapuminen Suomeen: Ensimmäinen päivä ja vastaanotto

Ensimmäinen päivä Suomessa on lapsille aina jännittävä, jopa pelottavakin. Suomi ja suomalaiset näyttävät niin erilaisilta. Lapset ja nuoret eivät yleensä tiedä mitään tai tunne ketään Suomesta. Joillakin somalilapsilla on kuitenkin sukulaisia tai tuttavita Suomessa, ja usein he asettuvatkin asumaan heidän luokseen. Jotkut lapset saavat vasta Suomessa tietää, että heidän sukulaisiaan asuu Suomessa. Saapuminen keskellä talvea on aina vaikeampaa kuin kesällä. Monet lapsista eivät olleet koskaan nähneet lunta tai kokeneet kylmyyttä.

Tuntui, että olen lähdössä vain matkalle. Ei se tuntunut siltä, että olen menossa toiseen maahan. Tuntui siltä kuin olisin menossa Helsingistä Tampereelle. Vasta kun mä tulin, mä huomasin, kun oli kylmä ja lunta ja toisenlaisia ihmisiä. En ollut koskaan nähnyt vaaleaihoisia niin paljon samassa paikassa. Mä ihmettelin ja katselin ympärilläni. Sitten tajusin, että olen kaukana kotoa. Aluksi oli niin valkoista [lumen takia], ettei nähnyt mitään. Mä luulin, että ollaan tultu maailmanlopun paikkaan, sinne, missä maailma loppuu. (Nuori mies).

Muistan aika hyvin sen ensimmäisen päivän. Me tultiin Venäjältä junalla. Aina kun mä menen Helsingin juna-asemalle, mä katson sitä paikkaa, mihin se juna pysähtyi. Mä aina muistan! [Nauraa] (Nuori nainen).

Ensimmäiset päivät ovat hämmentäviä. Lapset eivät ymmärrä, mitä oikein tapahtuu. Jotkut lapsista ja nuorista vetäytyvät kuoreensa eivätkä halua puhua kenenkään kanssa. Poliisin turvapaikkakuulustelu aiheuttaa monissa lapsissa pelkoa. Joidenkin mielestä kuulustelu oli erittäin epämiellyttävä ja epäsensitiivinen.

Poliisikuulusteluissa miespoliisi kyseli multa, onko mulla poikaystävää. Mä ihmettelin kysymystä. Ei tuollaisia saa kysellä. Ei tietenkään mulla ole poikaystävää! (Nuori nainen, saapui 15-vuotiaana Somaliasta).

Somaliassa poliisia pelätään. Kun olin asunut ryhmäkodissa 3–4 viikkoa, poliisi oli soittanut ja halusi haastatella minua. Mä olin niin peloissani, mä ajattelin, että olen tehnyt jotain väärin! Olenko rikollinen? (Nuori nainen).

Vastaanottoviranomaiset päättävät yhdessä poliisin kanssa, minne ilman huoltajaa saapunut lapsi sijoitetaan. Usein lapsi saapuu ensin Helsinkiin ja viettää päivän pari

vastaanottokeskuksessa Helsingissä, minkä jälkeen hänet majoitetaan ryhmäkotiin. Useinkaan lapsella ei ole mahdollisuutta vaikuttaa sijoittamiseen eikä hänelle esitetä vaihtoehtoja.

En ymmärtänyt mitään, mitä ympärilläni tapahtui. Mä vain seurasin ja tein, mitä käskettiin. Ei minulla ollut mitään valinnan mahdollisuutta, en voinut vaikuttaa itse mihinkään. (Nuori nainen).

Ensimmäiset päivät Suomessa ovat lapsille jännittäviä, pelottaviaakin. Lapset tottelevat vastaanottoviranomaisia, eikä heillä juuri ole mahdollisuutta vaikuttaa asioihin.

6.4 Laitoksissa ja sukulaisperheissä asuminen

6.4.1 Ryhmä- ja perheryhmäkodit

Turvapaikkahakemusten käsittelyn ajan hakijat asuvat vastaanottokeskuksissa. Ilman huoltajaa tulleita lapsia varten on joidenkin vastaanottokeskusten yhteyteen perustettu niin sanottuja ryhmäkoteja¹². Ryhmäkodit suunniteltiin alunperin vain lyhytaikaiseen oleskeluun, mutta lapset asuvat niissä yleensä vähintään vuoden odottaessaan oleskeluluvan saamista (Alitolppa-Niitamo 2000a, 9–10).

Oleskeluluvan tai turvapaikan saatuaan lapset ja nuoret siirtyvät ryhmäkodista perheryhmäkotiin, jossa he asuvat, kunnes saavat perheensä Suomeen tai tulevat täysi-ikäisiksi. Niin sanotut yhdistetyt kodit ovat sellaisia, joissa perheryhmäkoti ja ryhmäkoti sijaitsevat samassa rakennuksessa (ks. kuva 1, luku 4.3). Yhdistetyssä kodissa asuvien lasten ei tarvitse vaihtaa asuinpaikkaa ja -kuntaa, koulua ja ystäviä, vaan he voivat asua samassa laitoksessa¹³ koko turvapaikka- ja perheenyhdistämisprosessin ajan. Yhdistettyjen kotien etuna on myös se, että lapsille muodostuu pysyviä ihmisuhteita eikä heidän tarvitse aloittaa alusta uudessa paikassa oleskeluluvan saatuaan. Ryhmä- ja perheryhmäkodit ovat yleensä pieniä ja kodinomaisia yksiköitä. Perheryhmäkodit ovat useimmiten kuntien ylläpitämiä, mutta valtio korvaa kunnille aiheutuneet kulut. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 17–20.)

¹² Ilman huoltajaa tulevien lasten määrän laskun takia kaksi kotia lakkautettiin vuoden 2001 lopulla ja jäljelle jäävien kotien paikkalukuja pienennettiin. (Mikkonen ja työryhmä 2002, 39.) Tämän jälkeen jäljelle jäi yksi ryhmäkoti, kaksi yhdistettyä kotia ja kaksi perheryhmäkotia. Koteihin voidaan majoittaa yhteensä noin 50 lasta tai tarvittaessa enemmänkin. (Työministeriö 2002.)

¹³ Käytämme yleistervinä sanaa laitos ja tarkoitamme sillä sekä ryhmä- että perheryhmäkoteja. Poikkeustapauksissa lapsia on sijoitettu myös lastenkoteihin.

Kodit vastaavat lasten päivittäisestä huolenpidosta, kasvatuksesta sekä tarpeellisten palveluiden ja toiminnan järjestämisestä. Kotien tavoitteena on suomalaisten arvojen ja normien opettaminen, jotta nuoret oppisivat elämään suomalaisessa yhteiskunnassa ja integroituisivat. Toisaalta kodit pyrkivät tukemaan lasten äidinkielen ja kotimaan kulttuurin sekä uskonnon säilymistä. (Työministeriö 2002.)

Kaikissa lapsia koskevissa toimissa ja päätöksissä on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen hyvinvointi ja lapsen etu pitkällä tähtäimellä¹⁴. Lapsen edun mukaisia ovat järjestelyt, jotka turvaavat hyvän hoidon ja kasvatuksen. Maahanmuuttajalapsilla tulee olla muun muassa samat oikeudet kuin suomalaisilla lapsilla. Kun lasten asioita käsitellään, lapsen mielipiteitä ja toiveita on kuultava ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Viranomaisten on pyrittävä luomaan yhteistyöverkostoja. Tämän lisäksi lapsi tarvitsee kehityksen tueksi sukulais- ja vertaisverkostoja. Ilman huoltajaa tulleiden lasten kanssa työskentelevän henkilökunnan tulee olla pätevää, ja sen tulee tarvittaessa saada lisäkoulutusta. (Työministeriö 2002.)

Koska ilman huoltajaa Suomeen tulleilla lapsilla ja nuorilla ei ole perhettä täällä, ryhmä- ja perheryhmäkodissa olevat sosiaaliset suhteet ovat heille yleensä tärkeitä. Ryhmä- ja perheryhmäkodit ovat lasten ja nuorten koti, jossa muodostuvat ensimmäiset kontaktit suomalaiseen kulttuuriin. (Myyryläinen 2001, 19.) Ryhmä- ja perheryhmäkodit pyrkivät vahvistamaan lasten ja nuorten perusturvallisuutta säännöllisen päivärhythmin avulla sekä luomalla turvallisia aikuissuhteita. Laitoksiin pyritään mahdollisuuksien mukaan palkkaamaan myös maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä, joilla on sama kieli ja kulttuuritausta sekä samanlaisia kokemuksia kuin lapsilla. (Työministeriö 2002.)

Jokaisella nuorella on laitoksessa omaohjaaja ja siellä toimii usein myös sosiaalityöntekijä. Lapsia kannustetaan erilaisiin harrastuksiin, urheilemaan ja muuhun vapaa-ajan toimintaan. Ryhmä- ja perheryhmäkotien toiminnan tavoite on, että poismuuttavien nuorten tulisi hallita useita käytännön elämään liittyviä asioita. Nuoria opetetaan pikkuhiljaa hoitamaan itse asioitaan ja heitä valmistetaan itsenäiseen elämään. Nuorten tulisi myös omata toimiva sosiaalinen verkosto ja osata solmia kontakteja suomalaisiin sekä muunmaalaisiin nuoriin. (Mt.) Lapset voivat olla puhelimitse yhteydessä vanhempiinsa, jos vanhempien olinpaikka tiedetään. Suomessa asuvat sukulaiset ja etninen yhteisö ovat usein lasten ainoa linkki menneisyyteen ja omaan kulttuuriin. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 19-20.)

¹⁴ Ryhmä- ja perheryhmäkotien toiminnassa tulee noudattaa lastensuojelun laatuvaatimusten lisäksi periaatteita, jotka on yhdistetty Lasten oikeuksien yleissopimuksesta, Save the Children -järjestön ja YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n yhteisestä ilman huoltajaa tulleiden lasten kohtelua koskevasta julkilausumasta. (Työministeriö 2002.)

Osa ryhmä- ja perheryhmäkodeista sijaitsee pienissä kunnissa eri puolilla Suomea. Syrjäisessä sijainnissa on nähty sekä hyviä että huonoja puolia. Pienillä paikkakunnilla lapsilla on rauhallinen ja turvallinen ympäristö. Toisaalta lasten sukulaiset ja etniset yhteisöt asuvat yleensä Etelä-Suomen kaupungeissa, ja lasten on vaikea pitää heihin yhteyttä, jos välimatka on pitkä. Lisäksi kaupungeissa on paremmat palvelut maahanmuuttajille, esimerkiksi enemmän tulkkeja ja erityisopetusta. (Mts. 20–21.)

Aikaisemmin ryhmä- ja perheryhmäkotien järjestelyjä on kritisoitu laitosmaisuudesta ja liian suurista lapsimääristä suhteessa työntekijöiden määrään (Sourander 1998). Nykyisin ryhmä- ja perheryhmäkotien henkilökunnan ja lasten määrän on kuitenkin vastattava lastensuojelulain vaatimuksia (Lastensuojeluasetus 8 §).

Muutamat haastateltavamme saapuivat ensimmäisten ilman huoltajaa tulleiden lasten joukossa vuonna 1991, jolloin Suomessa ei oltu varauduttu yksin tulleiden lasten saapumiseen. Lasten asumisjärjestelyt olivatkin tuolloin moninaiset. Eräät haastattelemamme Somaliasta tulleet sisarukset asuivat ensin kahdessa eri vastaanottokeskuksessa muiden turvapaikanhakijoiden kanssa, koska ryhmäkoteja ei ollut. Vastaanottokeskuksessa perheet elivät tiiviisti yhdessä eivätkä sisarukset saaneet ystäviä. Heillä ei ollut ketään, kenelle puhua ongelmistaan. Oman uskonnon ja kielen opetusta ei tuohon aikaan vielä järjestetty eikä vastaanottokeskuksissa ollut maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä.

Aluksi asuttiin Punaisen Ristin vastaanottokeskuksessa kuusi kuukautta, sitten vastaanottokeskuksessa kahdeksan kuukautta. Siellä ei ollut paljon yksin tulleita lapsia, ei saatu ystäviä. Siellä oli pieniä lapsia perheidensä kanssa. Perheet oli tiiviisti yhdessä ja aina sisällä. Vastaanottokeskuksissa ei ollut silloin ulkomaalaisia työntekijöitä. Ei ollut ketään kenelle puhua, jos huolia. Ei voinut puhua suomalaisille kielen takia. Kaikilla somaleilla oli omat huolensa. Ei ollut ketään aikuista, kenelle puhua. (Nuori nainen).

Vastaanottokeskuksesta neljän sisaruksen ryhmä, josta yksi oli 18-vuotias, muut alaikäisiä, muutti astumaan keskenään omaan asuntoon odottamaan perheenyhdistämispäätöstä. Sisarusten yhteiselämästä ei kuitenkaan aluksi tullut mitään. Nuoret eivät pystyneet huolehtimaan itse itsestään. He tappelivat koko ajan ja lopettivat koulunkäynnin.

Koulunkäynti oli vaikeaa. Kolme nuorta käy koulussa ja tulee kotiin eikä siellä ole ketään laittamassa ruokaa. Vaikea! Meidän piti huolehtia itse itsestämme. Aina tapeltiin keskenämme. Mä en suostunut laittamaan ruokaa kuin itselleni. Pojat ottivat kynän ja katsoivat, mitä mä

teen ja kirjottivat ylös! [Nauraa] Me koko ajan ajateltiin äitiä ja nuorempia, milloin ne tulee ja silloin me ei jaksettu käydä koulua. (Nuori nainen).

Edustajajärjestelmää ei tuolloin vielä ollut, mutta Suomen Punaisen Ristin kautta sisarukset saivat tukihenkilön, joka asui samassa kaupunginosassa. Hän kävi nuorten luona joka päivä, laittoi ruokaa ja huolehti, että lapset lähtevät kouluun.

Me lopetettiin koulunkäynti. Me sanottiin, ettei me käydä koulua ennen kuin meidän äiti tulee. Silloin meille annettiin ”äiti”, Seija¹⁵, me sanottiin äidiksi. Hän tuli meille, hän teki meille ruokaa. Silloin elämä taas muuttui, kun oli joku aikuinen hoitamassa. (Nuori nainen).

Ensimmäisten 1990-luvun alussa ilman huoltajaa saapuneiden turvapaikanhakijalasten tilanne oli siis hyvin erilainen kuin muutama vuosi myöhemmin. Ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten asumismuodot ja muut suojelutoimenpiteet ovatkin huomattavasti kehittyneet.

6.4.2 Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuminen

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa on säännöllinen päivärytmi. Aamuvuorossa oleva ohjaaja valmistaa aamupalan ja herättää nuoret. Nuorten lähdettyä kouluun ohjaajat tekevät ruokaa, siivoavat ja hoitavat nuorten asioita. Iltavuorossa olevat ohjaajat ehtivät yleensä olla nuorten kanssa ja vaikkapa katsoa televisiota heidän kanssaan. Yövuorossa oleva ohjaaja huolehtii nukkumaanmenosta ja päivystää yön yli. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa otetaan nuorten uskonto ja kulttuuri huomioon ruokavaliossa. Sianlihaa ei yleensä syödä, sillä valtaosa nuorista on muslimeja.

Nuorten arkea rytmittävät laitosten aikataulut ja niihin liittyvät rutiinit sekä henkilökunnan vuorotyö. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa toistuvat aamu- ja iltatoimet, koulunkäynti, ruokailut, kotityöt sekä television ja videoiden katselu. Arjesta on tehty kodinomaista, sillä nuoret asuvat ryhmä- ja perheryhmäkodeissa pitkiä aikoja. Kodeissa asuvat nuoret viettävät paljon aikaa keskenään. Nuoria yhdistävät samantapaiset taustat sekä samanlainen elämäntilanne. Yleensä kodeissa on rauhallista ja leppoisaa, mutta toisinaan nuoret saattavat ottaa yhteen toistensa tai työntekijöiden kanssa.

Haastattelemistamme nuorista yhdeksän asui haastatteluhetkellä ryhmä- tai perheryhmäkodissa. Lähes kaikki nuoret olivat kuitenkin aikaisemmin asuneet vähintään

¹⁵ Kaikki käytetyt nimet ovat peitenimiä.

puoli vuotta tai pidempään ryhmäkodissa. Suurin osa nuorista on asunut ryhmäkodissa vuodesta kahteen vuoteen. Perheryhmäkodissa asuvat nuoret olivat asuneet ensin ryhmäkodissa noin vuoden ja sen jälkeen perheryhmäkodissa pari kolme vuotta, jotkut pidempäänkin.

Useat nuoret kuvailevat elämää ryhmäkodissa kuin omassa kodissa elämiseksi. Eräs ryhmäkodista jo pois muuttanut nuori sanoi, että työntekijät olivat hänelle läheisiä ja tärkeitä: *“Mä olin aina niiden kanssa, sama kuin minun vanhemmat ne oli mulle”*. (Nuori mies). Ryhmäkodista poismuuttaneet nuoret ovat huomanneet, miten helppoa ja mukavaa ryhmäkodissa asuminen oli verrattuna itsenäiseen asumiseen.

Millasta on ollu? Ihan hyvää. Ryhmäkodissa on tosi hyvä paikka asua, minusta. Kun minä asuin täällä, ensin aamulla ohjaajat herätti minut ja Karimin. Ja sitten aamupala, se oli valmis. Ihan kuin koti! Ja koulusta kun tulin tänne, ruoka valmista, ihan kaikki. Ja sen jälkeen ohjaajat auttoivat minua ja tekivät minun läksyt, minun kanssa. Ja ensin he puhuivat minun kanssa englantia. (Nuori nainen).

Muutammat nuoret ovat sitä mieltä, että ryhmäkoti on hyvä sellaisena kuin on, eikä muutoksia tarvita.

Mitä voisi parempi? Ei ku täällä on ryhmä- ja perheryhmäkoti. Jos ei olisi, nii se voi parantaa. Se on kuin perhe. Kaikki on hyvin, ihan kaikki on kunnossa. Tosi mukavat työntekijät, minä rakastan heitä, minä tykkään heistä! Rakastan heitä, tykkään heistä ihan kaikista. (Nuori nainen).

Kaikki nuoret ovat yhtä mieltä siitä, että ryhmäkodissa on paljon parempi asua kuin aikuisille ja perheille tarkoitettussa vastaanottokeskuksessa. Ryhmä- ja perheryhmäkodit ovat pieniä yksiköitä, joissa seurana on muita nuoria. Joillekin nuorille olo vastaanottokeskuksessa voi olla yksinäistä ja turvatonta.

Ryhmäkoti on parempi kuin vastaanottokeskus. Vastaanottokeskuksessa ei voi opiskella niin paljon. Kaikki pojat huutavat. Tämä talo [ryhmäkoti], kaunis talo. At vastaanottokeskus you don't feel this is your house. Ei mitään paikkaa, mihin viedä vieraita. Siellä WC:t likaiset. Täällä [ryhmäkodissa] sauna on hyvin, ruoka on hyvin. Täällä ihmiset auttavat. Täällä ohjaajat herättävät. Vastaanottokeskuksessa ei kukaan herätä. Jos minun väsyttää, jos kipeä, sairas, täällä ihmiset auttavat minua. (Poika, 17).

Eräs sekä vastaanottokeskuksessa että ryhmäkodissa asunut nuori ilmaisi mielipiteensä keskuksesta:

Vastaanottokeskus, crazy house. Keskus on ihan perseestä. Se on kuin eläintarha. Keskuksessa työntekijöitä ei kiinnosta, miten mun asiat menevät. Ketään ei kiinnosta, mitä sä teet tai harrastat. Sä voit vaikka juoda viinaa tai kuolla. (Poika, 17).

Ryhmäkodissa on saman nuoren mielestä parempi asua kuin vastaanottokeskuksessa, koska ryhmäkodin työntekijät huolehtivat nuorista enemmän kuin vastaanottokeskuksessa:

Psykologisesti se on parempi. Täällä [ryhmäkodissa] keskitytään ihmisten asioihin. Täällä on erittäin hyvin, koska työntekijät kysyvät, mitä sinä haluat, mitä haluaisit harrastaa. He tietävät, he kysyvät. Mutta siellä [vastaanottokeskuksessa] ei kukaan kysy. (Poika, 17).

Eräs nuori kertoi rauhoittuneensa kodissa asuessaan paljon ja tulevansa nyt työntekijöiden kanssa hyvin toimeen. Hän toivoo kuitenkin enemmän yhteistä toimintaa.

Riitelen noitten [työntekijät] kanssa. Täällä [perheryhmäkodissa] on tylsää, ei voi mennä, ryhmäkodissa oli enemmän retkiä. On aina puhetta rahasta. Ei yhteistä tekemistä työntekijöiden kanssa. Mutta minä olen tyytyväinen täällä. Minä olen saanut kaiken, mitä minä tarvin. Minä olen kiitollinen. Minä olen rauhoittunut kauheasti. Silloin oli murrosikä tai jotain sellaista... Minä ymmärrän nyt työntekijöiden ongelmia. En jaksa valittaa. Tykkään olla työntekijöiden kanssa tekemisissä, minä käyn kahvilla, kiusaan. (Nuori nainen).

Ryhmäkodissa pitkään asuneet nuoret kertoivat, että toiminta on kehittynyt ajan kuluessa, kun sekä työntekijät että nuoret oppivat toisistaan, säännöistä ja käytännöistä. Nyt uusia asukkaita tuetaan enemmän kuin alussa.

Monet tukiasunnossa tai muuten ryhmäkodin läheisyydessä asuvat nuoret käyvät ryhmäkodissa päivittäin, ja jotkut viettävät siellä paljon aikaa. Nuoret haluavat pitää yhteyttä pitkäaikaiseen asuinpaikkaansa ja kodissa oleviin kavereihin. Kauempana asuvat käyvät välillä kylässä. Erään ryhmäkodin sosiaalityöntekijä ja ohjaajat ovatkin puhuneet ryhmäkodista täysi-ikäisten nuorten ”mummolana”, mihin voi aina tulla kylään. Niin täysi-ikäisilläkin nuorilla on joku paikka, mihin mennä viikonloppuisin ja lomilla.

Minä en halunnut että, muuttaa pois täältä. Oli niin vaikea. Siksi usein olen ryhmäkodissa. (Nuori nainen).

Jotkut nuoret kokevat, että oma huone on ryhmäkodissa kuin koti, mutta keittiö ja olohuone sekä muut tilat ovat julkisia ja yhteisiä tiloja, jotka eivät tunnu samalla tavalla kodilta kuin oma huone tai oikea koti. Yhteisiin tiloihin ei voi esimerkiksi tuoda kavereita samalla tavalla kuin omaan kotiin. Erään nuoren mielestä ryhmäkotia ei voi verrata perhe-elämään, vaikka ryhmäkodissa asuminen onkin paljon parempi vaihtoehto kuin yksin asuminen.

Ihan hyvä, muttei ihan täydellinen. Mutta jos haluaa perhe-elämää, tätä ei oo mitenkään täydellinen, mut se on ihan hyvä. Kyllä sä saat tukea. Et ole yksin, täällä uusi maa. (Poika, 16).

Muutammat nuoret pitävät hyvänä puolena sitä, että ryhmäkoti sijaitsee maaseudulla, koska siellä on rauhallista. Suuri osa pienellä paikkakunnalla asuvista nuorista sanoi kuitenkin haluavansa asua kaupungissa. Monet nuoret kaipaavatkin sitä, mitä heillä ei ole: maaseudulla asuvat nuoret haluaisivat kaupunkiin ja kerrostalossa asuvat nuoret omakotitaloon.

Ohjaajien ja nuorten mukaan eri kansallisuuksien välillä ei juurikaan ollut ilmennyt ongelmia. Jos joitakin tappeluja oli ollut, se oli ollut enemmänkin henkilökohtaista välienselvittelyä tai omien ongelmien purkamista.

Joo, tästä mä opin siellä eli aluksi siellä ryhmäkodissa, silloin oli vaikea. Se oli erilainen kulttuuri, eli siellä oli somalialaiset ja suomalaiset ja muunmaalaiset, intialaisia, afganistanilaisia, srilankalaisia [hymyilee]. Se oli alussa vähän vaikea, koska ei ikinä ajattele sitä, jos mä suutun jollekin, miltä siitä tuntuu. Siellä oli jonkun verran nuoria, jotka suutuivat oma työntekijät tai ohjaajat. — Itse asiassa oli se kulttuuri-ongelma. Mutta siitä se menee ohi [hymyilee]. (Nuori mies).

Useat nuoret toivovat, että kodissa olisi vapaampaa ja itsenäisempää:

No, mulle ihan sama missä minä asun. Tärkeämpi, että ihmiset, minä haluaisin asua jossain, missä on vapaata. (Nuori mies).

Eräät sisarukset haluaisivat asua yhdessä, mutta se ei ole mahdollista, koska toinen on jo täysi-ikäinen, mutta toinen ei. Sisarukset asuvat kuitenkin lähekkäin, sillä ryhmäkoti, tukiasunnot ja vastaanottokeskus sijaitsevat kaikki lähellä toisiaan. Eräs nuori perusteli yksin asumisen outoutta: “Koska meidän kulttuurin mukaan ja islamin uskonto mukaan ei saa asua yksin”. (Nuori nainen).

Kaikki nuoret eivät olleet päässeet siihen ryhmä- tai perheryhmäkotiin, johon olisivat ensisijaisesti halunneet, koska kodit olivat olleet täynnä tai koska uusiin koteihin oli

tarvittu asukkaita: ” Täällä oli uusi paikka. Täällä piti saada ihmisiä asumaan täällä. Ja vaikka minä halusin olla siellä, niin piti tulla tänne ”. (Poika, 16). Monet haluaisivat muuttaa pääkaupunkiseudulle sen takia, että heillä on siellä sukulais- tai tuttavaperheitä. Joillakin nuorilla on tuttuja tietyissä ryhmä- ja perheryhmäkodeissa, ja siksi he olisivat halunneet muuttaa niihin.

Eräät nuoret kertoivat päätyneensä ryhmäkotiin sukulaisperheestä, kun he kertoivat poliisille oikean henkilöllisyytensä. Nuoret olisivat halunneet ryhmäkotiin, joka on lähellä heidän sukulaisperhettään, mutta heidät sijoitettiin kuitenkin melko kauas perheestä.

Sitten pitäisi meidän tulla niin kuin uusi pakolainen. Pakko oli muuttaa pois sieltä perheestä, mennä ryhmäkotiin. Ja me halusimme, että meillä olisi lähellä meidän vanhemmat. Vanhemmat halusivat myös, mutta tänne oli vain paikka, siksi on näin. Meidän piti tulla tänne pakosti. Siksi emme halunneet alkaa tyytyväisinä asumaan täällä. (Poika, 16).

Ryhmä- ja perheryhmäkotien alkuaikoina oli joidenkin nuorten mukaan ollut villiä. Nyt samat nuoret ovat kuitenkin asuneet kodeissa jo pitkään ja rauhoittuneet sekä asettuneet kodiksi. Eräs nuori kertoi, että tappeluita oli alussa paljon ja häntä pelotti. Nyt pojista on tullut kavereita keskenään.

Joka päivä tappelu, [luettelee kodin poikien nimiä]... Hakimilla oli veitsi: ”Minä tapan sinut”. Kaikki oli hulluja, apinoita oli. Nyt on kiva. Ali on nyt kiva poika, ennen hän oli hullu. (Poika, 11).

Joidenkin nuorten mielestä ryhmäkodissa ei ole tarpeeksi tekemistä, ja he katsovat siellä vain televisiota. Eräs sukulaisperheeseen muuttanut tyttö on sitä mieltä, ettei ryhmäkoti ole hänelle sopiva paikka.

Mun mielestä ryhmäkoti ei ole hyvä mulle. Se on yksinäinen, koska mulla ei ole veli, ei ole sisko, ei ole mitään mukana. Täällä [perheessä] mä voin puhua heidän kanssa. Siellä [ryhmäkodissa] on paljon poikia, mä en tykkää. (Tyttö, 16).

Nuoret kiinnittivät haastatteluissa paljon huomiota ryhmäkotien sääntöihin ja valittivat niistä. Toisaalta säännöistä valittaminen on tavallista kaikille teini-ikäisille. Nuoret valittavat esimerkiksi ruokailu- ja kotiintuloajoista sekä vieraiden tuomiseen ja harrastuksiin liittyvistä säännöistä sekä taskurahoista samaan tapaan kuin suomalaisnuoretkin. Tytöille säännöt eivät näytä olevan yhtä vaikeita kuin pojille. Toisaalta haastattelemiamme tyttöjä on vähemmän kuin poikia, eikä osa heistä asu enää ryhmäkodissa. Tukiasunnossa asuvia ryhmäkodin säännöt eivät kosketa enää

samalla tavalla kuin ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuvia. Vain muutamat nuoret näkivät säännöissä hyviä puolia.

Ryhmäkodissa on paljon sääntöjä. Ja pojat eivät tykkää. Ja minusta on hyvä. Tosi hyvä. Äskenkin minä sanoin, että se tekee meistä inhimillisiä. (Nuori nainen).

Vieraiden tuominen ryhmäkotiin on asia, josta monet nuoret puhuivat haastatteluissa. He kokevat, ettei kotiin voi tuoda kavereita kylään vapaasti ja samalla tavalla kuin omaan kotiin. Eräs nuori sanoi menettäneensä kavereita sen takia, etteivät nämä ymmärtäneet, mikseivät voineet tulla ryhmäkotiin kylään. Kavereille on vierailuajat, joista tosin joskus joustetaan. Joitakin nuoria häiritsee se, että muiden kavereita on kylässä. Perusteluksi he sanoivat, että ”ei sunkaan olohuoneessa ravaa vieraita.” (Poika, 16).

Eräs nuori sanoi, ettei voisi koskaan unohtaa ryhmäkotia, vaikka muuttaisikin toiselle paikkakunnalle. Ryhmäkoti pysyy paikkana, johon hän haluaa pitää yhteyttä.

Niin, se [ryhmäkoti] oli hyvin. Jos minulla loppuu opiskelu tuolla, jos minä menen Turkuun, en unohda mikä on tämä talo. Tulen tänne viikonloppu ja loma, mutta ei joka viikonloppu. Minä opiskelin tuolla, asuin tuolla, nukuin tuolla. Minä en voi unohtaa tämä paikka. Se on hyvin, kaikki puhuu minun kanssa. You must respect. (Poika, 17).

Usein nuorten kommentit ovat ristiriitaisia, ryhmäkodissa nähdään yhtä aikaa sekä hyviä että huonoja puolia. Toisaalta nuoret saattavat moittia kotia kaikesta, toisaalta olla vihaisia siitä, että pitäisi muuttaa pois sieltä, kun täyttää 18 vuotta. Huonoimpana asiana ryhmäkodissa asumisessa nuoret pitävät sääntöjä, joita on heidän mielestään liikaa. Varsinkin nuoret pojat ja miehet kaipaavat vapautta, jota heillä ei omasta mielestään ole ryhmäkodissa tarpeeksi. Joistakin nuorista tuntuu, että niin kauan, kun ei ole saanut oleskelulupaa ja muuttanut omaan asuntoon, ei ole vapaa. Muita huonoja puolia ovat nuorten mielestä kotien syrjäinen sijainti ja se, ettei ryhmä- ja perheryhmäkodeissa ole tarpeeksi tekemistä. Lisäksi kaikki nuoret eivät olleet päässeet siihen ryhmä- tai perheryhmäkotiin, johon olisivat ensisijaisesti halunneet.

Nuoret näkevät ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asumisessa kuitenkin lukuisia hyviä puolia. Osa nuorista pitää ryhmä- tai perheryhmäkotia kuin kotinaan. Kodeista pois muuttaneet nuoret ovat kohdanneet yksin asumisen kielteisiä puolia, ja osaavat arvostaa ryhmäkotien huolenpitoa ja elämän helppoutta, jota heillä ei enää ole. Monille nuorille kotien työntekijät ovat kuin vanhemmat. Nuorten mielestä ryhmäkodissa on paljon parempi asua kuin aikuisille tarkoitettussa vastaanottokeskuksessa, sillä ryhmäkodissa nuorista pidetään parempaa huolta kuin vastaanottokeskuksessa. Monet nuo-

ret kertoivat rauhoittuneensa ryhmäkodissa asuessaan, ja osa nuorista arvostaa kotien sijaintia rauhallisella paikkakunnalla. Kodeista poismuuttaneille nuorille kodit ovat kuin ”mummoloita”, joihin voi mennä kylään.

6.4.3 Tukiasunnossa asuminen – *”Se on harjoitus, mikä on minun elämä”*

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa voi asua vain 18-vuotiaaksi asti. Itsenäistymisvaiheessa olevat noin 17–18 -vuotiaat nuoret opettelevat tukiasunnossa itsenäistä elämää, omien asioiden hoitamista ja vastuunottoa omasta elämästä. Nuoret totuttelevat esimerkiksi kaupassa käymiseen, ruuanlaittoon ja rahankäyttöön, mutta ryhmä- ja perheryhmäkotien työntekijät ohjaavat ja tukevat heitä. Haastattelemistamme nuorista neljä asui haastatteluhetkellä tukiasunnossa. Lisäksi muutamat nuoret olivat aikaisemmin asuneet tukiasunnossa.

Nuoret kokevat tukiasunnossa asumisen tarpeelliseksi välivaiheeksi ennen omaan asuntoon muuttamista. Nuoret viihtyvät tukiasunnossa hyvin, ja asuntoihin onkin usein enemmän menijöitä kuin on paikkoja. Tukiasunnoissa asutaan yleensä noin puolesta vuodesta vuoteen. Asunnoissa on aina keittiö, jotta nuoret voivat itse tehdä ruokaa ja hoitaa itsenäisesti talouttaan. Joissakin kodeissa tukiasunnot ovat pieniä yksioita ja sijaitsivat samassa rakennuksessa, toisissa kodeissa tukiasunnot sijaitsivat erillisessä rakennuksessa kodin läheisyydessä.

Nuoret pitävät tukiasuntoja paljon parempina kuin vastaanottokeskuksen tiloja. Eräs nuori pelkäsi, että pian hänet ”potkitaan ulos” tukiasunnosta ja hän joutuu muuttamaan vastaanottokeskukseen, sillä täysi-ikäisten nuorten, jotka eivät ole saaneet oleskelulupaa, täytyy yleensä muuttaa vastaanottokeskukseen.

Elämä tukiasunnossa on kiireisempää kuin ryhmäkodissa, koska itse tehtäviä ja hoidettavia asioita on enemmän.

Aluksi, kun sinä muutat tänne [tukiasuntoon], katsoa tv ja tuntua hyvältä. Ryhmäkoti on liian lähellä. Joskus haluaa viettää aikaa siellä, puhua poikien kanssa. Sitten tulee tänne, rupeaa tekemään ruokaa, tulee kiire, jos on harrastuksia. Jos ei ole harrastus, ei ole kiire, ei muutu, on lapsellinen. (Nuori mies).

Nuoret pitävät tukiasunnossa asumista rauhallisempana ja vapaampana kuin ryhmäkodissa asumista. Tukiasunto on parempi silloin, kun jotain on tapahtunut ja ”päässä on paljon ajatuksia” ja haluaa olla rauhassa. Kavereita ja tyttö- tai poikaystävä on

helppo tuoda kylään. Eräs nuori suunnitteli tukiasuntoon muuttoa ja oli hieman huolissaan ensimmäisten päivien sujumisesta. Tukiasuntoon muuttaminen on oman elämän ”harjoitus”:

Sunnuntaina minä muutan tukiasuntoon. Se on hyvin, koska nyt minä asun ryhmäkoti. Asun yksin, teen ruokaa ja huomenna minusta tulee mies. Ehkä huomenna oma perhe. Maanantaina rahat tulee minun tilille, sitten kauppaan ja ostan ruokaa ja sitten syön tuolla [tukiasunnossa]. Minulla on kaksi tuntia koulussa kotitalous, minä tiedän tehdä ruokaa. Ensimmäinen päivä on vaikea, minä menen kauppaan ostamaan ruokaa. Vielä en tiedä, mikä asunnossa on, missä kaikki on. Se on harjoitus, mikä on minun life. Jos haluat tyttöystävä tulee tuolla, ei se haittaa. Se on vapaa, ostaa ruoka, kaikki. (Poika,17).

Monet nuoret sanoivat, että haluaisivat asua tukiasunnossa pidempään, koska vastaanottokeskuksessa ei ole samanlaista rauhaa opiskella, tehdä ruokaa ja nukkua kuin tukiasunnossa. Nuorten kypsyys itsenäiseen asumiseen vaihtelee. Joillakin tukiasunnossa asuvilla nuorilla näyttää olevan melko ”selvät sävelet” elämänsä ja asioidensa suhteen. Näillä nuorilla on myös paljon kavereita ja niin paljon tekemistä, että he ovat suorastaan kiireisiä. Joillakin nuorilla ei toisaalta oikein tuntunut olevan tekemistä selvistä päämääristä puhumattakaan. Osa tukiasuntoon muuttaneista nuorista viettää edelleen paljon aikaa ryhmäkodissa, koska he eivät halua olla yksin asunnossaan. Eräs nuori ehdotti, että tukiasunnosta poismuuttavia nuoria pitäisi tukea enemmän ja valmentaa heitä tulevaan itsenäiseen asumiseen:

Ryhmäkodissa pitäisi miettiä vähän, kun nuoret täyttää 18 vuotta, ei heittää pois, pitäisi vähän tukea. Ei pitäisi laittaa vastaanottokeskus ilman mitään tukea. Ja pitäisi jotain erilaista opiskelijoille, esimerkiksi vähän enemmän rahaa. En tiedä, miten muut ryhmäkodit toimivat. Esimerkiksi matkarahaa, jos on pitkä matka lukioon. Paljon asioita, joita en tiedä vielä, voisivat kertoa, miten se tilanne on sen jälkeen. Sitten se ei ole yllätys, kun muuttaa pois ryhmäkodista. Erilaista kaikki, oho, ai se on noin... (Nuori mies).

Nuoret kokevat tukiasunnossa asumisen sopivaksi ja vapaaksi välivaiheeksi ryhmäkodissa ja yksin asumisen välillä. Tukiasunnossa asuvat nuoret ovat välivaiheessa myös suhteessa työntekijöihin: he asuvat itsenäisesti, mutta voivat pyytää työntekijöiltä apua ja neuvoja. Osa tukiasunnossa ja ryhmäkodissa asuvista nuorista vaikuttaa jo melko valmiilta itsenäiseen elämään, mutta joillakin on vaikeuksia esimerkiksi käytännön asioiden hoidossa, rahankäytössä ja ystävyssuhteiden solmimisessa.

Kunnat eivät ole velvollisia järjestämään jälkihuoltoa tai muita palveluja 18 vuotta täyttäneille nuorille, jotka joutuvat muuttamaan pois ryhmä- ja perheryhmäkodeista ja jotka eivät ole saaneet perhettään Suomeen. Näiden nuorten tilanne on vaikea, sillä he eivät aina ole valmiita itsenäiseen asumiseen. Vaarana ovat muun muassa turvattomuus, syrjäytyminen, yksinäisyys ja opintojen keskeyttäminen. Onkin ehdotettu, että ilman huoltajaa tulleet nuoret kuuluisivat automaattisesti jälkihuollon piiriin 21-vuotiaaksi asti niin kuin suomalaiset huostaanotetut, laitoksissa asuneet nuoret (ks. esim. apulaisoikeusasiamiehen lausunto, Paunio 2000). Täysi-ikäisille tukea tarvitseville maahanmuuttajanuorille on järjestetty niin sanottua tuettua asumista, jossa useampi nuori voi asua yhdessä ohjaajan tukemana (esimerkiksi Ehjä ry:n toimesta). Tällaisista tukiasunnoista on kuitenkin kova pula.

6.4.4 Sukulaisten luona asuminen

Jos lapsella on sukulaisia Suomessa, hänet voidaan sijoittaa asumaan sukulaisperheeseen sen jälkeen, kun perheen tilanne on selvitetty. Sosiaalityöntekijät ja lapsen edustaja selvittävät muun muassa, kuinka hyvin lapsi ja perhe ovat tunteneet toisensa jo etukäteen, millaiset perheen asuinolot ovat sekä millaiset ovat perheen mahdollisuudet huolehtia lapsesta ja opastaa lasta Suomeen kotoutumisessa. Sijoitus voidaan tehdä, jos sekä sosiaalityöntekijät että edustaja puoltavat sitä. Perheen tilanteen selvittämisen tarkoituksena on myös varmistaa, että lapsi saa elää suomalaisittain normaalia lapsuutta, käydä koulua, harrastaa ja että hän on tasa-arvoinen perheen omien lasten kanssa. (Työministeriö 2002.) Lapsen etnisen taustan, oman kulttuurin ja kielen säilyttämisen kannalta sijoitusta sukulaisperheeseen tai muuhun samasta etnisestä yhteisöstä olevaan perheeseen voidaan pitää hyvänä vaihtoehtona. Lisäksi perhesijoitukset ovat huomattavasti edullisempia kuin laitoshoido. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 22–45.) Lapsen sijoittamisesta ei kuitenkaan päätetä siitä aiheutuvien kustannusten perusteella.

Sijoituksen tulisi jatkua lapsen oman perheen tuloon tai lapsen täysi-ikäisyyteen asti, jottei lapsi joudu uudestaan vaihtamaan asuinpaikkaa. Lasten sijoituksissa sukulaisperheisiin on joissakin tapauksissa ilmennyt ongelmia, ja joitakin lapsia on jouduttu ottamaan huostaan tai sijoittamaan uudelleen (ks. luku 6.4.6). Ongelmien syynä on monesti ollut muun muassa se, että sukulaisperheen oma sopeutuminen on vielä kesken ja perheellä on paljon omia lapsia. Asunnot voivat myös olla liian pieniä. Pitkien käsittelyaikojen takia lapset saattavat joutua asumaan sukulaisperheissä paljon oletettua pidempään, eikä siihen oltu varsinkaan aikaisemmin aina varauduttu. Pieniä lapsia sijoitetaan yksityismajoitukseen helpommin kuin vanhempia lapsia. Teini-ikäisten sijoittamista sukulaisperheisiin pyritään välttämään, koska sosiaalityönteki-

jöiden mukaan nuoret ajautuvat helposti konflikteihin sukulaisperheiden kanssa. Ongelmat liittyvät usein lasten ja nuorten länsimaistumiseen ja sukupolvien välisiin ristiriitoihin normeista ja rooleista perheessä. (Mts. 22–24.)

Ristiriitoja viranomaisten ja sukulaisten välillä saattaa syntyä jo sen takia, että Suomessa viranomaiset ovat vastuussa lapsista, joilla ei ole huoltajaa. Toisaalta sukulaiset katsovat, että he ovat velvollisia hoitamaan lasta. Vastuunjako saattaa olla maahanmuuttajaperheille epäselvä. Joissakin tapauksissa sukulaiset ovat saattaneet luvata lapsen vanhemmille huolehtia lapsesta uudessa maassa. (Sjöblom 1997, 4–5) Sijoitusperheitä tulisi tukea esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden avulla nykyistä enemmän (mts. 26).

Haastattelemistamme nuorista kaksi asui haastatteluhetkellä sukulaisperheessä, mutta nuorista yhdeksän oli asunut sukulaisten luona ennen ryhmäkotiin tai lastenkotiin muuttoa. Kaikki haastattelemamme perheessä asuvat tai asuneet nuoret ovat somaleita. Monet ovat tulleet Suomeen alun perin sen takia, että heillä on täällä sukulaisia. Toisaalta osa nuorista oli kuullut vasta Suomeen tultuaan, että heillä on sukulaisia täällä. Osa nuorista tuli Suomeen sukulaisten kanssa ja jäi asumaan heidän luokseen. Nuorista osa oli päätenyt sukulaisperheeseen asuttuaan ensin ryhmäkodissa, minä aikana oli päätetty, että nuori voi muuttaa sukulaisten luokse. Jotkut nuorista olivat tulleet Suomeen ”väärän” perheen¹⁶ mukana. Myöhemmin muutamat nuoret hakivat ”oikeaa” perhettään Suomeen. Nämä nuoret odottavat perheenyhdistämistä ryhmäkodissa tai lastenkodissa. Tutkimuksen muunmaalaisilla nuorilla ei ole Suomessa sellaisia sukulaisia tai tuttavaperheitä, joiden luona he voisivat asua.

Sukulaisperheeseen muuton valmistelu kestää yleensä joitakin kuukausia, minkä aikana eri tahot keskustelevat asiasta ja sosiaalityöntekijä varmistaa, että sukulaisperhe on halukas ja kykenevä huolehtimaan lapsesta.

No, siskon kanssa juttelin siitä asiasta, että mä haluan mennä takasin [perheeseen], koska ei mulla ole hyvä elämä täällä [ryhmäkodissa]. Ja sitten edustajan kanssa keskustelimme, sosiaalityöntekijän ja ohjaajienkin kanssa keskustelimme. Paljon asioita, se ei tullu yhtäkkiä.
(Poika, 16).

Monet sukulaisten luona asuvat nuoret pitävät sukulaisia kuin omana perheenään ja vaikuttavat tyytyväisiltä järjestelyyn. Erään nuoren mukaan huolet helpottivat, kun

¹⁶ Vanhemmuus voi olla biologista tai sosiaalista. Tässä tapauksessa ”väärällä” perheellä tarkoitetaan joko sosiaalista vanhemmuutta, jolloin lapsi on jo kotimaassaan asunut muiden kuin biologisten vanhempiensa kanssa, tai perhettä, jonka kanssa lapsi tuli Suomeen, mutta jonka kanssa lapsi ei ollut aiemmin asunut.

hän muutti ryhmäkodista perheeseen. Muutamat nuoret ovat asuneet jo kotimaassa muiden kuin vanhempiensa kanssa ja ovat tottuneet puhumaan näiden kanssa kaikista asioista niin kotimaassa kuin täälläkin.

Kysyimme nuorilta, millä tavalla elämä muuttui, kun he muuttivat ryhmäkodista sukulaisperheeseen. Eräs nuori kertoi, että perhe neuvoo ja auttaa ongelmatilanteissa.

Se on hyvä nyt. Jos mulla tulee ongelma tai jos mietin, miksi olen täällä, he aina neuvovat, kertovat mitä osaavat. Mun täti on samanlainen kuin mun äiti. (Tyttö, 16).

Nuoret kertoivat sekä hyviä että huonoja puolia perheessä asumisesta. Koska perheissä on usein paljon lapsia, huoneet pitää jakaa muiden sisarusten kanssa, ja asunnoissa voi olla ahdasta. Nuoret sanoivat kuitenkin tottuneensa aina asumaan perheessä, jossa on paljon lapsia.

Meitä on paljon! [Nauraa]. Jotkut asuvat oma koti ja he tulevat aina [kylään]. Pienemmät asuvat kotona. Tädin lapsia on seitsemän, kolme ei asu hänen kanssa. Me olemme kahdeksan tai seitsemän tai jotain. Se on paljon. (Tyttö, 16).

Jotkut nuoret olisivat halunneet muuttaa sukulaisperheeseen asumaan, mutta se ei ollut onnistunut. Nyt he voivat kuitenkin lomilla käydä perheen luona kylässä. Eräs nuori oli sitä mieltä, että hänen on parempi asua perheryhmäkodissa kuin nuoren serkun kanssa.

Sai toivoa ja mun piti muuttaa serkulle. Mutta ryhmäkodin työntekijät sanoivat: hän on nuori, ei voi ottaa vastuuta, auttaa läksyissä, ei suostunut. Sitten mä sanoin, että perheryhmäkotiin. Somaliassa aikuiset määrää, pitää kuunnella. Se oli hyvä, mä tiesin, ettei me voitu tulla hyvin toimeen [serkun kanssa]. Mielelläni asuisin hänen kanssaan, mutta opiskelujen kannalta oli järkevää. Olisin laiska muuten, täällä koulu tärkeää, hän ei herättäisi minua, hän nukkuisi itsekkin. (Nuori nainen).

Sukulaisperheissä asuvilla nuorilla perheen ja suvun välinen ero on häilyvä, koska heidän perheensä on kaukana, mutta he asuvat Suomessa olevien sukulaisten kanssa. Näille nuorille sukulaiset korvaavat jossakin määrin perheen, vaikka monet kaipaavat silti omaa perhettään. Jotkut sukulaisten kanssa asuvat nuoret puhuvat sukulaisistaan omana perheenään, jonka kanssa he ovat tottuneet elämään. Nämä sukulaiset ovat nuorten läheisimmät ihmiset.

6.4.5 Ryhmä- ja perheryhmäkodissa sekä sukulaisperheessä asumisen vertailua

Muutamat perheessä asuvat nuoret viihtyvät perheessä hyvin: *“On enemmän iloinen ja enemmän elämä on parempi”*. (Poika, 16). Perheessä asuessaan tuntee nuorten mukaan kuuluvansa johonkin ryhmään eikä tunne itseään yksinäiseksi samalla tavalla kuin välillä ryhmäkodissa. Nuoret kokevat omien tapojen, uskonnon ja kulttuurin noudattamisen helpommaksi perheessä, sillä ryhmäkodissa monet omaan kulttuuriin liittyvät asiat unohtuvat nopeasti. Mitä nuorempana on lähtenyt kotimaasta, sitä vaikeampi on muistaa perheeseen ja omaan kulttuuriin liittyviä asioita.

Täällä [ryhmäkodissa] voi olla, että niitä asioita unohtuu. No, voi olla, että jos on yksin ihan pienestä lähtien, voi unohtaa esimerkiksi kulttuurin. Voi unohtua, että miten kohdellaan vanhempia. Yksin, liian paljon yksin, ei muista, ei sydän muista, että perhe. Pienenä on vähän vaikeampi, jos ei oo perheen kanssa. (Poika, 16).

Erään nuoren mielestä nuori tarvitsee vanhempien neuvoja ja apua pysyäkseen oikealla tiellä. Ryhmäkodin työntekijät neuvovat nuoria, mutta sukulaisperheen huolenpito on nuoresta lähempänä oman perheen huolenpitoa.

No, esimerkiksi, jos on nuori yksin, se haluaa tehdä mitä vain. Hän pystyy tekemään mitä vain asioita, kaikki virheet ja kaikki. Jos sulle tulee jotain mieleen, nii sä et pysty itse sanomaan itselles, että tää on väärin ja tämä on oikein. Mutta jos on vanhempien kanssa, he sanovat sulle, että tämä asia on väärin ja tämä on oikein. Mutta täällä [ryhmäkodissa] myös jotkut sanoo, mut ei sillein kuin omat vanhemmat, miten ne ovat niin huolissaan. Koska sä et pysy yksinään hyvän tiellä, koska oot nuori ihminen. Se on sillein erilaista. (Poika, 16).

Muutamat nuoret pitävät ryhmäkodin hyvänä puolena sitä, että oppii hoitamaan asioita itse, ottamaan vastuuta ja oppii itsenäisemmäksi kuin perheessä asuessa, sillä ryhmäkodissa on tehtävä enemmän asioita itse. Ilmeisesti perheissä äidit huolehtivat monista asioista, joita ryhmäkodissa opetetaan hoitamaan itse.

Jos on asunut ryhmäkodissa, on helpompi asua yksin. Oppi elämään yksinään ja itsenäisesti. Sai itseluottamusta, piti luottaa itse, siihen, mitä tekee. Oppii hyvin, kun pitää hoitaa asiat. Jos muuttaa perheestä, se on vähän hankalampi asua yksin. (Poika, 16).

Eroja ryhmäkodissa ja sukulaisperheessä asumisen välillä on esimerkiksi se, että kun asuu perheessä, käydään useammin moskeijassa ja ollaan enemmän yhteydessä muualla asuviin sukulaisiin.

Se on hyvää siellä [perheessä], että on enemmän yhteyttä vanhempiin, soitetaan, jotkut somalialaiset käy Somaliassa ja annat mukaan jotain. Täällä [ryhmäkodissa] vuodessa kerran soitan. (Poika, 16).

Eräs nuori kertoi, ettei rukoileminen ja oman uskonnon noudattaminen ollut muuttunut, kun hän muutti ryhmäkodista perheeseen: *“Kun olen täällä, mun perhe rukoilee ja mä rukoilen heidän kanssa. Ennen kun mä olin ryhmäkodissa, rukoilin yksin. Mutta rukoileminen ei ole muuttunut”.* (Tyttö, 16). Jos vain haluaa, niin ryhmäkodissa pystyy noudattamaan oman uskonnon tapoja yhtä hyvin kuin perheessäkkin, se on vain enemmän itsestä kiinni.

Jotkut nuorista olivat murehtinut asioitaan ryhmäkodissa ollessaan, mutta tilanne helpotti, kun he muuttivat sukulaisperheeseen. Toisaalta alku on usein vaikeinta aikaa, jolloin useimmilla nuorilla on ongelmia riippumatta siitä, missä he asuvat.

Mä olin yksinäinen siellä [ryhmäkodissa]. Ensin olin ainoa tyttö, sitten tuli Mahtob. Mä aina halusin syödä. Mä aina mietin, missä on mun perhe? Miksi mä oon täällä yksin? Missä äiti on? Kun mä asun tädin kanssa, en mieti. Mä en jaksanut. Mä puhuin mun tädin kanssa. Halusin olla hänen kanssa. Täti lähetti mulle rahaa ryhmäkotiin. Joskus mä mietin vieläkin, mutta en niin paljon kuin silloin. Joskus mä mietin, missä mun äiti on. (Tyttö, 16).

Muutamien nuorten mukaan perheessä on vähemmän sääntöjä, ja niiden rikkomisesta tulee lievempiä rangaistuksia kuin ryhmäkodissa. Perheen kanssa säännöistä on helpompi keskustella kuin ryhmäkodissa. Ohjaajat huolehtivat nuorten mielestä heistä liikaa ja opettavat suomalaisia sääntöjä liiankin innokkaasti.

Perheessäkkin on sääntöjä. Jos on perhettä tai sukulainen, ajattelee sydämellä, onko toi ollut paha, ja mikä rangaistus pitäisi antaa. Ryhmäkodissa vaan annetaan joku rangaistus noin vain. Ryhmäkodissa he ovat enemmän huolissaan, luulevat, että jos nuori menee kaupunkiin, se ei pärjää. Ulkomaalainen jossain laitoksessa, huolehtivat sen takia. Työntekijät ajattelevat tämä poika pitää oppia suomalaiset säännöt. Antavat liian tiukkaa opetusta, liian paljon nuorille. Meidän maassa äiti on jo opettanut kaiken, mutta työntekijät luulevat, ettemme osaa kohdella ihmisiä. Perheessä säännöistä puhutaan enemmän, keskustellaan. (Poika, 16).

Usein nuorten etnisten yhteisöjen aikuiset ovat huolissaan siitä, että suomalaisissa laitoksissa asuvat nuoret saavat mennä ja tulla aivan kuin suomalaisnuoret (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 45–46). Ryhmäkodissa on erään nuoren mielestä väärällä tavalla vapaata, koska nuoret saavat vapaasti mennä viikonloppuisin kaupungille ja ulos. Perheessä sellainen ei onnistuisi, ainakaan yhtä helposti.

Mun asioita ei hoideta [naurua]. Jos menee kaupungille, kukaan ei sano, että älä mee kaupungille, älä tekee sitä, vaan se on oma vapaus, oma itte, elikä mitä haluat tehdä, voit tehdä. Mutta jos on perheen kanssa, se on parempi sulle, koska perhe sanoo sulle, että tämä ei ole hyvä, silloin et lähde. Esimerkiksi omat vanhemmat ei anna sun juoda tai polttaa, koska uskonto myös ei saa juoda, sen takia. (Poika, 16).

Usein lasten sukulaiset ja perheet pelkäävät, että lapset kadottavat suomalaisissa laitoksessa asuessaan kielensä, kulttuurinsa, tapansa sekä perheen arvot ja vieraantuvat kotimaastaan. Joskus lapsille annetaan sukulaisten mielestä laitoksissa liikaa vapauksia. Suomalainen yhteiskunta saatetaan nähdä kaupallisena ja vääränlaisia arvoja välittävänä. Vastareaktiona suomalaiseen yhteiskuntaan sukulaiset ja muu etninen yhteisö saattavat omaksua uskonnollisempia arvoja kuin heillä oli kotimaassa. Välit nuorempaan sukupolveen kiristyvät helposti entisestään ja näkemyserot kasvavat. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 45.)

Haastattelujemme perusteella vaikuttaa siltä, että ryhmä- ja perheryhmäkodit ja sukulaisperheet ovat vapaita eri tavoin. Ryhmäkodeissa nuoret voivat seurustella ja olla viikonloppuisin myöhään ulkona kuten suomalaisnuoret, mutta ryhmäkodeissa on sukulaisperheitä enemmän päivittäiseen rytmiin, käyttörahoihin ja harrastuksiin liittyviä sääntöjä. Sukulaisperheet pitävät kiinni kulttuuriin kuuluvista normeista, eikä nuorten itsenäisyys ja vapaus korostu samalla tavoin kuin ryhmä- ja perheryhmäkodissa.

Ryhmä- ja perheryhmäkotien yksi tavoite on valmistaa nuoria itsenäiseen elämään suomalaisessa yhteiskunnassa. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa pyritään myös siihen, että lapset saavat elää ”vapaan” lapsuuden leikkien ja ollen. Monien nuorten kotimaan kulttuuriin ei kuitenkaan kuulu itsenäisyyden ja individualismin korostaminen. Nuorten kotimaassa myös lapsuuskäsitys saattaa olla hyvin erilainen, ja etenkin tytöille halutaan opettaa esimerkiksi ruuanlaittoa ja pienemmistä sisaruksista huolehtimista. Tämäntapaisista eroista saattaa seurata ristiriitoja nuorten ja sukulaisten tai nuoren ja oman perheen välille. Nuoret voivat kokea olevansa ”hukassa” erilaisten vaatimusten ristipaineessa. (Asumisvaihtoehtoihin liittyvistä eroista enemmän ks. luku 8.2).

6.4.6 Sukulaisperheestä lastenkotiin

Ilman huoltajaa tulleilla lapsilla ja nuorilla on usein Suomessa sukulaisia, jotka haluavat tai ovat ehkä luvanneet lapsen vanhemmille huolehtia lapsista. Kuitenkin usein on niin, että lapsi ei ole aikaisemmin asunut tämän sukulaisperheen kanssa tai joissakin tapauksissa he eivät ole koskaan edes tavanneet toisiaan. Ei olekaan yllättävää, että näissä uusissa perheyhteisöissä syntyy ongelmia ja jännitteitä. Myös sukulaiset yrittävät sopeutua vieraaseen kulttuuriin ja uuteen kotimaahan. Monesti ilman huoltajaa tullut nuori ja sukulaisperhe eivät ole yhtä sitoutuneita toisiinsa kuin ”oikeat” perheenjäsenet, joilla on jo aiemmin ollut läheinen tunneside. Nuori ikävöi vanhempiaan eikä aina tottele uuden perheen sääntöjä ja määräyksiä.

Muutamit haastattelemistamme nuorista saapuivat Suomeen ”väärän” perheen kanssa eivätkä siten olleet ilman huoltajaa ennen kuin he myöhemmin joutuivat eroon perheestä perheen sisäisten ongelmien takia. Tämän jälkeen heidät yleensä sijoitettiin maahanmuuttajille tarkoitettuihin lastenkoteihin.

Oli vaikea totella kotiintuloaikoja. Olin myöhään, kolmeen-neljään, ulkona. Mun täti ei kauheesti tykänny. Jos mun vanhemmat olisivat olleet täällä, mun elämä olisi ollut erilaista. Oikeat vanhemmat ymmärtävät mua paremmin. Mä tottelen paremmin äitiä ja isää, koska mä kunnioitan heitä. (Nuori mies).

Jotkut tytöt lähtevät sukulaisperheen luota, koska he kokevat elämänsä liian rajoitetuksi. Esimerkiksi seurustelua poikien kanssa ei aina hyväksytty:

Mä olin seurustellut pitkään yhden somalipojan kanssa ja loppujen lopuksi kerroin mun perheelle, että on olemassa tällainen poika ja että me ollaan hyvin rakastuneita. Mun veljet ei ollut oikein innostuneita siitä, että [oma nimi] hankkii miehen elämänsä näin nuorena. Asia meni niin pitkälle, että mut pahoinpideltiin tosi pahasti. Mä en kestänyt sitä, mä en voinut asua siellä. Sit mä päädyin tänne [lastenkotiin]. Mun veli yritti tavallaan olla isän paikalla. Se yritti olla isä mulle ja yritti tehdä niinkuin isä ne asiat. Mutta se teki kaikki väärin. Ne ei luottanu muhun. Mut mun vanhemmat olis luottaneet. (Tyttö, 17).

Yleensä nuori sijoitetaan lastenkotiin sukulaisperheessä syntyneiden vakavien ongelmien takia. Tavallisesti ongelmat ilmaantuvat teini-ikässä. Sukulainen, usein vanhempi veli tai sisko, setä tai täti, on usein itsekin nuori ja kokematon huolehtimaan teini-ikäisestä sukulaisestaan. Useimmissa tapauksissa nuori itse haluaa muuttaa pois ja on helpottunut muuttaessaan lastenkotiin.

Lastenkotiin muuttaminen oli yksi parhaimmista päätöksistäni. Siellä mä fiksuunnuin. Mä opin aikuiseksi. (Nuori mies).

Eräässä tapauksessa nuori olisi halunnut asua tätinsä kanssa, mutta hänet sijoitettiin lastenkotiin odottamaan perheenyhdistämistä. Siellä poika tunsikin menettävänsä somali-identiteettinsä:

Lastenkodissa oli vaikea asua. Mä unohdin, miten olla somalialainen. Mä unohdin somalin kielen, mä olin niin nuori. Mun identiteetti katosi. Mä aloin puhua suomen kieltä ja käyttäytyä kuin suomalainen. (Nuori mies).

Joillekin nuorille asuminen lastenkodissa on epämiellyttävää, jopa pelottavaa:

Mikään laitos ei sovi mulle. Mä en ole mikään kriminaali tai ongelmalapsi. Täällä on paljon sellaisia, jotka riehuu päivät pitkät. Joskus kun täällä tapellaan ja riidellään, niin mua itkettää ja mua sattuu. Ei tämä koskaan ole tuntunut kodilta. Koti on aina se paikka, jossa tuntee olonsa rauhalliseksi, eikä puutu mitään. Koti on aina siellä perheen luona. (Tyttö, 17).

Gripenbergin selvityksen mukaan merkittävin syy siihen, miksi maahanmuuttajalapsia ja -nuoria otetaan Suomessa huostaan on perheväkivalta, joka johtuu usein sukupolvien välisistä konflikteista perheessä. Toiseksi yleisin syy on nuoren epäsosiaalinen käytös: rikokset, väkivaltaisuus, ongelmat koulussa jne. Molemmat syyt liittyvät erityisesti ilman huoltajaa tulleisiin nuoriin, jotka asuvat sukulaisperheissä tai ”väärässä” perheessä. Puolet niistä nuorista, jotka on otettu huostaan omilta vanhemmiltaan, palaavat kotiin, kun taas palaaminen sukulaisperheeseen on harvinaisempaa. Ilman vanhempia olevat nuoret asuvat yleensä lastenkodissa kunnes täyttävät 18 vuotta. (Gripenberg 2000)

6.5 Oman uskonnon ja kulttuurin ylläpitäminen

Useimmat haastattelemamme lapset ja nuoret ovat islaminuskoisia muslimeja. He ovat ylpeitä omasta uskonnostaan, ja pitävät uskontoa erittäin tärkeänä. Uskonnon arvot muodostavat viitekehyksen ”oikealle” ja sopivalle käytökselle. Nuoret pyrkivätkin noudattamaan uskonnon käytäntöjä ja sääntöjä. Usein uskonnon ylläpitäminen ja harjoittaminen on kuitenkin vaikeaa, jos nuori asuu laitoksessa (ryhmäkodissa, perheryhmäkodissa tai lastenkodissa). Nuorilla, jotka asuvat ryhmä- tai perheryhmäkodissa

kaukana suurista kaupungeista, on usein vaikea esimerkiksi päästä moskeijaan. Uskonnon rituaalien noudattaminen on helpompaa kotona samanuskosten kesellä.

Moskeijassa en ole käynyt sen jälkeen, kun muutin himasta. Koraanin opiskelukin jäi siihen. Kyllä mä oon tosi paljon etääntynyt monista asioista, joita mä tein silloin kotona. Kotona mä luin Koraania ja rukoilin jokaikinen päivä. Mut mä en oo varmaan vuoteen rukoillu. Se on tosi vaikeeta täällä. Kotona sun ympärillä tehään kaikki ja sun on pakko tehdä. Täällä elämä on niin erilaista. (Tyttö, 17).

Jotkut nuoret sen sijaan sanoivat, ettei heillä ollut vaikeuksia noudattaa uskonnollisia rituaaleja, ei edes ryhmäkodissa tai koulussa.

Minä noudatan, ainakin minä rukoilen viisi kertaa päivässä, semmosta isot tavat, tärkeimmät, rukoilu ja paastoaminen. Islam on niinku semmonen iso paketti, että ei saa valehdella, ei saa tehdä ajatella toisesta pahaa. Minä opiskelen myös Koraania. Ei oo ollu mitään vaikeuksia. (Nuori mies).

Joka tapauksessa uuden maan kulttuuri ja tavat muuttavat perheestään ja kulttuuristaan erossa olevaa nuorta. Monet nuorista ovatkin huolissaan esimerkiksi oman kielten unohtamisesta. Pitkä perheestä ja vanhemmista erossa oleminen vieraannuttaa kulttuurin ja perheen tavoista ja perinteistä.

Itse asiassa mä ite oon muuttunut aika, liian paljon. Elikä jos mä puhun oma äidinkieli, joskus mä puhun äidin kanssa. Mä voin sanoa: En varmasti ikinä unohda mun oma äidinkieli. Mutta jotkut sanat mä unohdan. Ja kyllä se kulttuuri muuttaa ihmistä. Jos muutama vuotta mä asun Suomessa, varmasti ihan erilainen kuin nyt. Varsinkin joku nuori tulee esimerkiksi 15-vuotiaana, asuu Suomessa, sitten käy koulunkin täällä. Varmasti se muuttaa hänellä ajatus. Päässä tulee joku muu ajatus. (Nuori mies).

Mä puhun enemmän suomea. Mun somalian kieli päivä päivältä heikenee. Mä oon huolissani. Meillä on eri murre mun poikaystävän kanssa. Mä en muista mun murteesta enää mitään. Mä asun sellaisessa paikassa, jossa on suomalaisia duunis. Toiseksi mä oon tekemisissä sellaisten ihmisten kanssa, joka puhuu ihan eri murretta kuin me. Oonhan mä aika pahassa pulassa. (Tyttö, 17).

Äidinkielen nuoret haluavat säilyttää jo mahdollisen perheenyhdistämisen takia:

Somalian kieli hiipuu vähä vähältä pois. Koulussa somalian kielen opetus on tyhmää. Siellä ei puhuta. Harmittaaahan se, että somalian kieli on niin heikko. Kun äiti ja isä tulee, niin olisi hyvä, että osaisin somaliaa. Uskonto merkitsee paljon, se ei ole leikinlaskua. Oma kulttuuri ja uskonto on tosi tärkeitä juttuja, tärkeitä kuin fudis tai raha. (Poika, 12).

Kun vanhempien tuki ja ohjaus puuttuvat, jotkut nuoret pyrkivät neuvomaan itse itseään uskontoon ja kulttuuriin liittyvissä asioissa:

Pitää varoa, jos ei tiedä paljon omasta uskonnosta tai omasta kulttuurista. Sitten kun on yksin, ei pysty noudattamaan uskontoa tai rukousta. Tai itse asiassa tai mitä mä itse niiku koen ja sanon vaan itselle, miten kaikki on ja mitä pitää tehdä. (Poika, 17).

Ne nuoret, jotka eivät noudata uskontonsa tapoja, sanovat, että uskonto on heidän sydämessään. Esimerkiksi kaikissa kouluissa ei ole sopivaa paikkaa rukoilemiseen, tai nuoret ovat liian kiireisiä noudattaakseen rukousaikoja. Vaikka ryhmäkodissa uskonnon harjoittaminen on vaikeampaa, omanmaalainen ryhmäkodin työntekijä voi auttaa nuorta säilyttämään oman kulttuurinsa ja uskontonsa tapoja.

[Ryhmäkodin nimi]:ssa oli aikoja, jolloin uskonto ei ollut niin tärkeä. Kun mulla meni huonosti tai mulla oli huono olo, mä ajattelin usein uskontoa ja luin vähän Koraania. Mä en ole kovin tiukka, että ajattelisin, että saa olla vain tietynlaisia ystäviä. Mä en ole sellainen - aina-kaan vielä! [Nauraa] Täällä on vaikeampaa säilyttää uskontoa, koska kaveritkin vaikuttavat. Rupean ajattelemaan kuin kaverit. Mä olen ollut paljon ilman huivia ulkona. Oli hyvä, että [ryhmäkodin nimi]:ssa oli yksi somalialainen työntekijä. Pystyin puhumaan somaliaa hänen kanssaan. Oli hyvä, että talossa oli joku samasta kulttuurista tai uskonnosta, joka tiesi, koska on pyhä päivä ja ramadan, koska pitäisi rukoilla. Se oli tärkeää, koska me oltiin kaikki muut nuoria. (Nuori nainen).

Tytöille oman uskonnon ja kulttuurin säännöt saattavat joskus aiheuttaa ahdistusta. Eräs tyttö suhtautuu jopa hyvin kielteisesti oman kulttuurinsa tiettyihin piirteisiin. Hän ei pidä siitä, että uskonnolla perustellaan esimerkiksi sitä, että naisten paikka on kotona. Hänen mielestään somalinalaisen asema on heikentynyt Suomessa.

Mä en tykkää somalialaisesta kulttuurista, mä en koskaan oo tykänny, enkä tuu tykkäämään! Ne ite tunkee siihen semmoisia asioita, joita pitää tehdä ja sit ne väittää, että se on uskontoa. Uskonto sanoo niin... ei se oo! Mulla on sellainen omanlainen kulttuuri, mä oon ottanu Somali-an kulttuurista kaikki hyvät asiat - siellä on tosi vähän niitä - ja Suo-

men kulttuurista, tai eurooppalaisesta kulttuurista kaikki hyvät puolet. Mä olen semmonen muslimi tyttö, joka on eurooppalainen. Mä en oo mikään somaliakka, joka lukkiutuu kotiin ja synnyttää joka ikinen vuosi eikä opiskele mitään. Mä en todellakaan ryhdy siihen! Ei kiitos! Sit ne väittää, että se on islamin uskonto sanoo, että naisten pitää pysyä kotona. Se on täyttä... Somaliassa, jos nainen käy töissä ja opiskelee, sitä arvostetaan tosi paljon. Mutta Suomessa, mä en ymmärrä, jos mies menee töihin, niin ne ei anna vaimon opiskella. Se on niin tyhmää! Ne pelkää, et niistä naisista tulee eurooppalaisia. Ei vois vähempää kiinnostaa, mitä somalimiehet ajattelee! (Tyttö, 17).

Tyttöjen pukeutuminen vaihtelee. Jotkut tytöistä pukeutuvat pään peittävään huiviin lähes aina, jotkut eivät juuri koskaan. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuvat tytöt käyttävät harvemmin huivia kuin sukulaisperheissä asuvat tai ne, jotka olivat jo saaneet perheensä Suomeen. Laitoksissa asuvat tytöt omaksuvat ehkä helpommin suomalaisia tapoja kuin perheissä asuvat, eikä oman yhteisön vaikutus ole yhtä suuri. Oman yhteisön tai sukulaisten painostuksen tytöt kokevat joskus rasitteeksi.

Mun sukulaisten mielestä mun pitäisi olla enemmän muslimi. Mun pitäisi peittää tukkani ja lukea Koraania. Tunnen itseni kuitenkin somalialaiseksi, vaikka olen ja käyttäydyn kuin suomalaiset kaverini. (Tyttö, 17).

Ja sitten toinen somalialainen tyttö, hän käytti aina sellanen kasvot peittävä huivi. Minä en tykkää semmosta! Hän yritti sanoa minulle, että hei, sinä olet islamilainen, sinun ei tarvitse käyttää housuja. Sitten hän sanoi, että minun pitää käyttää huivia. Sitten minä sanoin hänelle, että se on minun oma elämä. Aikuiset, joku aikuinen nainen, vanha nainen, hän antoi minulle huivi. Hän sanoi, että pitäis käyttää. Mutta minä otin sen. Minä käytän vain, kun minä rukoilen. Muuten en halua. Jos minä käyttäisin, miksi minä tulisin tänne Afganistanista? [Nauraa] (Nuori nainen).

Varsinkin tyttöjen elämä on usein muuttunut radikaalisti, kun he ovat tulleet Suomeen. Suomalaiseen elämänmenoon totuttelu kestää aikansa. Erityisesti afgaanityttöjen kohdalla muutos on ollut suuri, sillä elämä ennen Suomeen tuloa oli kotiin suljettua. Sen sijaan somalityttöjen kohdalla esimerkiksi uskonnon mukaisen pukeutumisen normit ovat tiukentuneet Suomessa. Somaliassa ennen sotaa naisten pukeutumista ei juurikaan säädelty, mutta Suomessa siitä on tullut merkityksellinen asia. Pukeutumisellaan naisten ja tyttöjen halutaan kantavan somali- ja muslimi-identiteetin tunnusmerkkejä. Tyttöillä onkin merkittävä rooli somaliyhteisön määrittellessä itseään ja tulevaisuuttaan pakolaistilanteessa. (Helander 2000.)

6.6 Koulunkäynti – *”Mä nostan hattua Suomen opiskelulle”*

Kaikki alle 16-vuotiaat maahanmuuttajat ovat oppivelvollisia aivan kuten suomalaisetkin. Koulunkäynti aloitetaan mahdollisimman pian Suomeen saapumisen jälkeen, yleensä noin parin viikon kuluttua. Koulussa lapset ja nuoret pääsevät heti kontaktiin suomalaisten kanssa toisin kuin aikuiset maahanmuuttajat. Koulussa lapset oppivat suomea tai ruotsia. Opetuksen järjestäjällä ei ole lakisääteistä velvollisuutta järjestää äidinkielen opetusta maahanmuuttajaoppilaille, mutta lukuisissa kunnissa äidinkielen opetus on järjestetty erillisten resurssien turvin (Opetushallitus 2001, 9). Uskonnonopetusta on järjestettävä, jos koulussa on vähintään kolme opetusta tarvitsevaa. Usein kunta neuvottelee kyseessä olevan uskonnollisen yhteisön kanssa opetuksen järjestämisestä. Monissa tapauksissa yhteisöt itse huolehtivat uskonnonopetuksesta (esimerkiksi koraanikoulut). Usein maahanmuuttajalasten uskonnonopetus on keskitetty tiettyihin kouluihin kunnan alueella.

Maahanmuuttajia varten on useimmissa kouluissa niin sanottua valmistavaa alkuopetusta tai oma maahanmuuttajaluokka, jonka jälkeen lapset voivat siirtyä tavalliselle suomalaiselle luokalle. Usein lapset ja nuoret opiskelevat hieman itseään nuorempien luokalla, koska heillä menee aikaa uuden kielen opetteluun ja koulunkäynti on saattanut olla kotimaassa katkonaista. Yli 16-vuotiaita nuoria tuetaan jatko-opintoihin. Äidinkielen taitoa tulisi pitää kouluissa tärkeänä, jotta lapset ja nuoret pystyisivät säilyttämään oman kulttuurinsa, muodostamaan myönteisen identiteetin sekä kommunikoidaan sukulaisten ja maanmiesten kanssa. Lisäksi äidinkielen taito auttaa muiden kielten oppimisessa (Richman 1998, 71).

Ilman huoltajaa tulleet maahanmuuttajalapset käyvät tavallista peruskoulua yhdessä suomalaisten kanssa. Haastattelemamme lapset ja nuoret pitävät yleensä koulusta, ja he pitävät sitä tärkeänä. He arvostavat suomalaista koulujärjestelmää ja tuntevat vastuuta koulumenestymisestään, sillä sitä heidän vanhempansakin toivoisivat. Toisaalta koska perhe ei ole täällä, joistakin nuorista tuntuu, ettei ole oikein muutakaan tekemistä kuin panostaa kouluun.

Tykkään ihan kovasti koulusta. En halua loma, koska on tylsää jäädä kotiin. Minulla ei oo mitään tekemistä. Sitten tulee paha mieli, jos jään kotiin. Koulu on hyvä harrastus minulle. Mutta jos olisi minun perhe täällä, se olisi eri asia. (Nuori nainen).

Yleensä nuoret tulevat opettajien kanssa hyvin toimeen:

No, minusta on hyvä, meillä on ihan mukavia opettajia koulussa. Ja minä tykkään opettajista ja hekin tykkää minusta. (Nuori nainen).

Monilla nuorilla koulu sujuu olosuhteisiin nähden hyvin ja parhaiten niillä, jotka ovat aloittaneet suomalaisessa peruskoulussa jo ala-asteella ja puhuvat hyvin kieltä. Monet nuorista kohtaavat kuitenkin vaikeuksia koulussa. Varsinkin aluksi kieli on suuri ongelma. Eniten vaikeuksia on nuoruusiässä tulleilla (Alitolppa-Niitamo 2000b). Muutamat haastattelemamme nuoret olivat pudonneet niin pahasti kärryiltä, että esimerkiksi läksyjen tekeminen oli melkein mahdotonta. Monet saavat kuitenkin tukea läksyjen teossa joko ryhmäkodin työntekijöiltä, vanhemmilta sisaruksiltaan tai tukiopettajalta. Useimmilla lapsilla on keskittymisongelmia; vieras kieli ja oppisisältö (opiskeltavat asiat ovat vieraita, suomalaiseen kulttuuriin sidottuja), perheestä murehtiminen ja traumaattisten kokemusten muistelemisen häiritsevät keskittymistä, ja ajatukset lähtevät helposti harhailemaan. Marja-Liisa Häyrisen (2000) tutkimuksen mukaan maahanmuuttajalapsista nimenomaan ilman huoltajaa tulleilla lapsilla on eniten vaikeuksia koulussa. Kouluasioihin keskittyminen on vaikeaa, kun monet paljon isommat asiat painavat mieltä.

Ajattelin koko ajan Somaliaa ja perhettä siellä. Koulussa en oikein voinut keskittyä. Keskellä tuntia, kun opettaja puhui, mä vain ajattelin Somaliaa ja sitä, mitä olin nähnyt siellä sodan aikana. Jos on kokenut sodan, sitä ei voi unohtaa, muistot kulkevat mukana. En kuitenkaan ollut koskaan koulusta poissa. (Nuori nainen).

Myöskään peruskoulun jälkeiseen koulutukseen pääseminen ja opiskelu ei ole helppoa, jos peruskoulusta on päästy juuri ja juuri läpi eivätkä perheasiat ole vielääkään ratkenneet:

Mä olen itse asiassa keskeyttänyt kolme koulua perheongelmien takia. Jos mä nyt mietin niin, jos mulla on koulussa vaikeeta, niin mä aina vaihdan ja taas sama homma. Se johtuu nimenomaan niistä perhejutuista. Tilanne pahenee vaan koko ajan. Kun mulla ei ole ammattia, mä en pääse töihin. Mikään ei ole mulla hyvin tällä hetkellä. (Nuori mies, saanut kielteisen perheenyhdistämispäätöksen).

Yhdellä haastattelemallamme pojalla oli merkillisiä muistamisongelmia. Kotona hän muisti kaikki oikeat vastaukset ja oli opiskellut hyvin, mutta kokeessa hän ei muistanutkaan mitään. Tutkimuksissa onkin havaittu, että jotkut pakolaislapset kärsivät keskimääräistä useammin kognitiivisista häiriöistä kuten esimerkiksi keskittymisongelmista ja muistihäiriöistä niin uuden tiedon vastaanottamisessa kuin jo opitun tiedon mieleen palauttamisessa. Useat traumaattiset kokemukset saattavat

vaikuttaa lapsen kognitiiviseen ajatteluun ja oppimiseen.¹⁷ (Yule 1998; Trux 1999)

Joillakin nuorilla on paljon ystäviä koulussa, joillakin ei ole oikein ketään. Niillä, joilla on paljon ystäviä, ovat ystävät yleensä sekä suomalaisia että ulkomaalaisia. Useimpien mielestä opettajat ovat avuliaita ja ystävällisiä.

Nyt koulu loppuu pian ja tulee vähän huono mieli. Meillä on ollut niin ihana luokka. Koko luokka on mun kavereita. Ei ne kohtele mua kuin mä olisin vieras. Mä kuulun niiden jengiin ja me pidetään pippaloita ja ne kutsuu mutkin. Me hengaillaan tosi paljon yhdessä. (Tyttö, 17).

Muutamia nuoria kiusataan koulussa. Heillä onkin vaikeuksia samanaikaisesti pitää yllä itsetuntoaan ja yrittää opiskella. Kielen takia maahanmuuttajalapsia laitetaan usein alemmalle luokkatasolle kuin muut ikätoverinsa. Joskus oppilaat eivät tule toimeen keskenään ikäeron takia.

6.7 Nuorten sosiaaliset verkostot

Sosiaalisilla verkostoilla on todettu useissa eri tutkimuksissa olevan vaikutusta ihmisen psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin (Uutela 1998, 208). Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden lasten sosiaaliset verkostot ovat poikkeukselliset, koska he ovat menettäneet kaikkein läheisimmät ja tärkeimmät verkoston osat. Tässä luvussa selvitämme, millaisia sosiaalisia suhteita Suomeen ilman huoltajaa tulleilla nuorilla on. Ketkä ovat ne henkilöt, jotka ainakin jossakin määrin täyttävät vanhempien paikan ja ovat aikuisauktoriteetteina nuorille? Keiden kanssa nuoret puhuvat asioistaan ja mistä he saavat sosiaalista tukea?

6.7.1 Viralliset tahot

Nuorten sosiaaliset verkostot voidaan jakaa kolmeen osaan: virallisiin tahoihin, muihin aikuisiin ja vertaisryhmiin. Nämä ryhmät taas voidaan jakaa erilaisiin alakategorioihin. Nuorten verkostojen virallisia tahoja ovat ryhmä- ja perheryhmäkotien työntekijät sekä edustajat, joilla on lähes huoltajan oikeudet. Viralliset suhteet ovat osa ilman huoltajaa Suomeen tulevien pakolaislasten vastaanottoa. Lisäksi nuorella voi olla verkostossaan ammattiauttaja (psykologeja, psykiatri tms.), mutta haastattelemme nuoret eivät yleensä halunneet turvautua ammattiapuun (ks. luku 6.9.3).

¹⁷ Marja-Liisa Trux huomauttaa, että populaari käsitys pakolaisesta traumaattisen menneisyytensä uhri-
na saattaa syrjäyttää muut mahdolliset käsitykset ongelmien lähteistä (Trux 1999, 187).

Siksi onkin erityisen tärkeää, että nuorilla on sellaisia ystäviä ja aikuisia, joiden kanssa he voivat keskustella asioistaan ja joilta he saavat tukea.

Ryhmä- ja perheryhmäkotien henkilökunta

Joillekin nuorille ryhmä- ja perheryhmäkotien ohjaajat saattavat olla ainoita läheisiä suomalaisia aikuisia, jotka heillä on. Jotkut teini-ikäiset nuoret taas yrittävät tietoisesti pitää etäisyyttä ohjaajiin. Ryhmä- ja perheryhmäkodista perheisiin tai omaan asuntoon muuttaneet nuoret muistelevat enimmäkseen vain lämmöllä kodin ohjaajia. Vielä kodeissa ja tukiasunnoissa asuvat nuoret taas ovat kriittisempiä. Heille monet asiat ovat ehkä vielä liian lähellä. Kodeista poismuuttaneet nuoret näkevät paremmin kodissa asumisen hyvät puolet ja osaavat arvostaa sitä tukea ja apua, jota saivat ohjaajilta.

Minulla on täällä Suomessa ihan kaikki ohjaajat on minulle tärkeitä. Minä kunnioitan täällä kaikkia, koska kaikki ovat auttaneet minua ihan paljon. Minä arvostan, mitä he tekivät. (Nuori nainen).

Jotkut nuoret sanoivat, että kaikki ohjaajat olivat heille yhtä lailla tärkeitä.

Oli mulla oma ohjaaja, oli mulla oma edustaja. Kaikki oli mulla, mutta mulla oli kaikki ihan sama elikä kaikki ohjaajat. Mulla ei ollu tomosta eli sanotaan tuo ohjaaja on hyvä ja toinen ei, mulla oli ihan sama kaikille. (Nuori mies).

Muutammat nuoret sanoivat, ettei heillä ole ryhmäkodin ulkopuolella kavereita, ja että tärkeät ihmiset ovat ryhmäkodin työntekijät: *”Toimisto on minun kaverit”*. (Poika, 11). Nuoret saattavat odottaa tiettyjen työntekijöiden työvuoroja ja rytmittää omia toimiaan niiden mukaan. Eräs nuori kertoi puoliksi tosissaan, puoliksi vitsaillen, mikä tehtävä tai suhde kullakin työntekijällä on häneen:

Joo! Raisa¹⁸ on minun äiti, ja, ja Lotta on minun paras ystävä. Satu ja Meri ovat tätejä. Ville ja Mikko on minun opettaja. Ja Matti on minun miesystävä! [Naurua]. Tykkään heistä ihan kovasti, ihan todella! Mikko on minun isovelji, ja myöskin opettajani. Ja minä en osaa sanoa, kuka on heistä paras. Mutta Raisa on äiti, äiti on. (Nuori nainen).

Monet nuoret kiittelivät erityisesti omaohjaajaansa, johon nuorilla on yleensä läheisempi suhde kuin muihin ohjaajiin. Joillekin nuorille ohjaajat ovat kuin vanhempia, joita pitää myös kunnioittaa sen mukaan.

¹⁸ Kaikki nimet ovat peitenimiä.

Omaohjaaja on kuin äiti. Joskus minusta tuntuu, että minulla on äiti täällä, kun hän on töissä. Tällä hetkellä hän ei oo minun ohjaaja, koska minä en ole alle 18-vuotias. Vaikka hän ei ole minun ohjaaja, mutta aina hän on huolissaan minusta. Heti, kun hän näkee minut, hän kysyy: "Oletko syönyt?" Kuin äiti [naurua]. (Nuori nainen).

Monet nuoret ovat iloisia siitä, että kodissa on maahanmuuttajataustaisia ohjaajia, jotka puhuvat usein nuorten kanssa samaa kieltä, esimerkiksi somalia tai venäjää. Ohjaajien mukaan pojat saattavat monissa asioissa kuunnella helpommin omanmaalaista miestä, jonka he kokevat usein eri tavalla auktoriteetiksi kuin suomalaiset työntekijät. Kriisitilanteissa apuun saatetaan hälyttää nuorten kulttuuria tai uskontoa edustavia työntekijöitä, jotka voivat näihin asioihin vedoten puhua nuorille "järkeä" ja rauhoitella heitä. Toisaalta monet nuoret sanoivat, ettei ohjaajien kansallisuudella ole väliä.

Osa nuorista sanoi, että he voivat puhua kaikista asioista ohjaajien kanssa ja että puhuminen heidän kanssaan auttaa.

Aina, kun minulla on paha mieli, minä juttelen heidän [työntekijöiden] kanssaan. Sitten tulee hyvä mieli. Se auttaa minua. Koska he tietävät enemmän, enemmän kuin minä. (Nuori nainen).

Muutammat noin 13-15-vuotiaat pojat ovat sitä mieltä, että työntekijät päättävät kaiken heidän puolestaan, ja ettei asioista voi keskustella heidän kanssaan.

Haastattelija: *No mitä jos sun pitää vaikka tehdä jotain isoja päätöksiä, nii kenen kanssa sä niitä asioita mietit?*

NUORI: *En mä mieti kenenkään, vaan työntekijä päättää, sitte mun täytyy pakko hyväksyä. Ei niiden kaa voi puhua.*

Haastattelija: *No mitä jos te ootte eri mieltä?*

NUORI: *Sit vaan heidän mieli kelpaa heille. Ne sanoo "katotaan", mut ei ne tekee asialle mitään. (Poika, 15).*

Jotkut nuoret sanoivat puhuvansa tärkeistä asioista ja päätöksistä mieluummin sukulaistensa kuin ryhmäkodin työntekijöiden kanssa. Muutammat nuoret valittivat sitä, etteivät ohjaajat kerro heille heitä koskevia asioita.

NUORI: *Me tiedetään niin vähän, koska ne ei kerro. Se on yks toinen huono asia tässä. Sä voit lisätä siihen. Ne ei kerro meille paljon siitä meidän perheenyhdistämisestä eikä ne kerro, mitä etuja meillä on, eikä ne kerro koskaan mitä oikeuksia ovat... — Niiden mielestä, jos se kos-*

kee minua, nii se on ihan salaista, et ne ei voi kertoa mulle. Se on mun asia.

Haastattelija: Mitä ne vois kertoa tai mitä niiden pitäis kertoa?

NUORI: Kaikki asiat, mitä niille tulee. Joskus ne pitää joku sala-kokouksia, opettajien tai jotain... (Poika, 15).

Ohjaajien mukaan kyse ei kuitenkaan ole salaisuuksien pitämisestä turhan takia, vaan sen takia, että nuorille ei haluta kertoa mitään, mikä ei ole vielä täysin varmaa, jottei herätettäisi turhia toiveita tai aiheutettaisi uusia pettymyksiä.

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa nuoret ovat usein kuin yhtä perhettä, jonka kesken vallitsee vahva me-henki. Vanhempia ja perhettä ei voi korvata, mutta työntekijät ovat nuorille jonkinlaisia keinoäitejä ja -isiä. Muutamat nuoret pitävät ohjaajia kuin vanhempina tai parhaina kavereinaan. Joillekin ohjaajat ovat kaukaisempia, mutta silti kaikki nuoret tarvitsevat ohjaajien tukea. Nuorten suhde työntekijöihin on usein risti-riitainen. Nuoret luottavat ja turvaavat työntekijöihin, mutta myös kritisoivat heitä ja kapinoivat. Tässä mielessä työntekijät ovat selvästi ottaneet vanhempien paikan nuorten elämässä. Varsinkin kodeista pois muuttaneet nuoret osaavat arvostaa sitä monipuolista apua, jota he ohjaajilta saivat, ja jota ei enää yksin asuessa ole.

Nuoret saavat kotien työntekijöiltä paitsi käytännöllistä, myös tunnepitoista tukea. Kotien ohjaajat kertovat suomalaisen yhteiskunnan tavoista ja toiminnasta, keskustelevat, ottavat tarvittaessa syyliin ja lohduttavat. Nuoret voivat puhua asioistaan oma-ohjaajan, muiden ohjaajien, sosiaalityöntekijän ja kodin johtajan kanssa. Yleensä ainakin yksi näistä henkilöistä on sellainen, jonka kanssa nuori tulee hyvin toimeen ja puhuu asioistaan.

Työntekijöiden rooli vaihtelee nuoren asumismuodon mukaan. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuville nuorille työntekijät ovat usein tärkeimmät ja läheisimmät aikuiset. Tukiasunnossa asuvat nuoret taas ovat välivaiheessa suhteessa kotien työntekijöihin: he hoitavat asiansa itse, mutta voivat tarvittaessa kysyä neuvoa. Itsenäisesti asuvat nuoret ovat omillaan ja kaveriverkostojen varassa.

Nuorten edustajat

Ilman huoltajaa Suomeen tulleille nuorille määrätään edustaja, jonka tehtävä on huolehtia lapsen edun toteutumisesta lasta koskevissa asioissa (ks. tarkemmin luku 4.2). Lähes kaikki nuoret ovat sitä mieltä, että edustajasta on apua. Monille edustaja on ainoa suomalainen aikuinen, jonka he tuntevat ryhmä- ja perheryhmäkodin työntekijöiden lisäksi. Nuoret tarvitsevat edustajaa erilaisiin asioihin riippuen nuoren tilan-

teesta sekä siitä, millainen suhde nuorella ja edustajalla on. Joillakin nuorilla on edustajaan virallinen, asiapohjainen suhde, joillakin taas asiasuhteen lisäksi ystävyyssuhde. Nuoria helpottaa jo pelkkä tietoisuus siitä, että edustaja on olemassa, ja edustajaan voi ottaa yhteyttä.

Edustajalle voit soittaa. Se on, se on tärkeä asia, edustaja, että on edustaja. Ulkomaalaisille, jotka tarvitsevat apua, sen apua. (Poika, 17).

Edustajalle voi soittaa ja puhua asioista sekä kysyä neuvoa. Edustaja auttaa ja tulee mukaan, kun on virallisia asioita hoidettavana (esim. turvapaikkapäätöksen kuuleminen poliisilta, passin hankkiminen, valituksen tekeminen). Joillekin sukulaisperheessä asuville nuorille edustaja saattaa olla niitä harvoja suomalaisaikuisia, jotka he tuntevat opettajien lisäksi.

Mä aina puhun edustajan kanssa, jos mulla tulee koulussa jotain ongelma. Jos mä haluan mennä lääkäriin, terveydestä, jos mä haluaisin mennä johonkin kouluun. Ja perhe. Ja kysyin oleskelulupaa. (Sukulaisperheessä asuva tyttö, 16).

Jotkut nuoret ovat tottuneet näkemään edustajaansa lähinnä vain silloin, kun on selvitettävä joitakin ongelmia tai muita hankalia asioita. Tällaisissa tilanteissa nuoret eivät välttämättä kerro, mitä heille oikeasti kuuluu.

En tiedä, ei auta, minä en tykkää tämä edustaja. Jos tämä edustaja tulee, se tarkoittaa ongelmapäivää. Jos minä nähdä edustajaa, ”Mitä kuuluu, mitä koulussa... ää” [irvistys]. (Poika, 17).

Useimpien nuorten edustajat asuvat lähiseudulla ja pystyvät saapumaan paikalle tarvittaessa nopeastikin esimerkiksi kriisitilanteissa tai jonkin tärkeän päätöksenteon takia. Nuorta koskeviin päätöksiin tarvitaan yleensä edustajan suostumus ja mielipide. Edustaja keskustelee nuoren kanssa siitä, mitä mieltä nuori itse on.

Edustajan tehtävät lakkaavat virallisesti, kun nuori täyttää 18 vuotta. Silti joidenkin täysi-ikäisten nuorten edustajat ovat jatkaneet yhteydenpitoa tai sanoneet olevansa tarvittaessa edelleen käytettävissä.

Nii, mutta vaikka mä täytin 18 vuotta, edustaja sano mulle, jos tulisi joku ongelma, ilman muuta soita ja yritämme järjestää asia. Hän lopetti edustajan työt, mutta hän sanoi, että soita vaan, jos joku ongelma sulla. Mutta tänä päivänä ei oo tullu vielä. (Nuori mies).

Jotkut nuoret kritisoivat edustajiaan siitä, että nämä ovat ryhmäkodin työntekijöiden ”kavereita”. Edustajat eivät nuorten mielestä ole sen takia niin puolueettomia ja ulkopuolisia kuin on tarkoitus. Toisaalta edustajien löytäminen voi olla vaikeaa pienillä paikkakunnilla. Lisäksi lapsi- ja pakolaisasioissa toimivien ihmisten piirit ovat usein pienet, ja kaikki tuntevat toisensa.

Kaikilla haastattelemillamme nuorilla ei ole edustajaa, vaikka alle 18-vuotiailla, ilman huoltajaa Suomessa olevilla nuorilla pitäisi sellainen olla. Osa nuorista ei ole tavannut edustajaansa missään yhteydessä, eivätkä he tiedä tai muista edes edustajan nimeä. Muutettuaan pois ryhmäkodista he eivät ole enää olleet yhteydessä edustajaan. Näiden nuorten edustaja oli ilmeisesti ollut ryhmäkodin sosiaalityöntekijä tai muu henkilö, johon yhteys oli katkennut, kun nuoret saivat oleskeluluvan ja muuttivat pois ryhmäkodista.

Yleisesti ottaen ne nuoret, joilla on edustaja, ovat tyytyväisiä edustajaansa. Ongelmia ilmeni kuitenkin niiden kohdalla, joiden edustajasuhde oli katkennut. Vaikka nämä nuoret olivat saaneet oleskeluluvan, he tarvitsisivat edelleen edustajaa esimerkiksi perheenyhdistämisprosessissa ja tulevaisuuden suunnittelussa.

6.7.2 Muut aikuiskontaktit

Nuorten epävirallisia aikuissuhteita ovat muualla asuvat perheenjäsenet ja sukulaiset, Suomessa asuvat sukulaiset ja maanmiehet sekä suomalaiset ystäväperheet.

Yhteydenpito perheeseen ja sukulaisiin - ”*Parempi kuulla ääni*”

Yhteydenpito perheeseen ja sukulaisiin on usein hankalaa niilläkin nuorilla, jotka tietävät, missä heidän perheensä on. Perheet ja suvut ovat hajallaan kotimaassa, kotimaan naapurimaissa, Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa. Erityisesti yhteys äitiin on nuorille tärkeä. Monien isä oli kuollut jo kotimaassa tai myöhemmin, ja äidistä on tullut entistäkin tärkeämpi.

Nuoret pitävät perheeseen ja sukulaisiin yhteyttä lähinnä puhelimitse. Nuoret soittavat yleensä perheelleen aina, kun pystyvät, eli silloin, kun heillä on rahaa. Perheryhmäkodissa asuvat nuoret saavat kerran kuussa puhelinkortin, jolla he voivat soittaa ulkomaille.

Haastattelija: *Kenen kanssa puhut tärkeistä asioista?*

NUORI: *Äiti. Mä soitan mun äiti ja me puhutaan.*

Haastattelija: *No mikä huolestuttaa tällä hetkellä vielä sit eniten?*

NUORI: *Joo, mitä heille kuuluu ja sitten on pakko soittaa puhelimella ja se on niin kallis.* (Nuori nainen).

Kaikilla on yhteydenpidossa samoja ongelmia, sillä posti ei kulje luotettavasti useimpien nuorten kotimaihin. Toisinaan joku tuttu tai tutun tuttu lähtee esimerkiksi Somaliaan käymään ja hänen avullaan saadaan vietyä rahaa, kirjeitä ja tavaroita sekä saadaan kuulumisia ja uutisia paikan päältä. Joidenkin nuorten perheet asuvat kotimaassa maalla, tai heillä ei muuten ole puhelinta. Yhteyden saaminen saattaa silloin olla melkein mahdotonta, vaikka nuoret tietävät, missä heidän perheensä on.

Haastattelija: *Ootko sä yhteydessä sun äitiin?*

NUORI: *Ei, hänellä ei ole puhelinta. Jos hän haluaa soittaa, hän pitää mennä kauppaan ja he ottaa paljon, paljon rahaa. Sitten hän ei voi soittaa. Joskus hän lähettää kirje.*

Haastattelija: *Tiedätsä mitä hänelle kuuluu kuitenkin?*

NUORI: *Ei niin paljon. Mä tiedän, että hän on terve, mutta...* (Tyttö, 16).

Mun sisko ja kolme siskon lasta, ne on Somaliassa. Heillä on myös puhelinliittymä kotona. Sitten minä soitan mun siskolle ja sanon, että kutsukaa isä ja äiti huomiseen. Sitten taas huomenna minä soitan. Kyllä, aina sata markkaa pistän. Minä yritän soittaa aina kaksi kuukautta yksi kerta. Mutta on ollut joskus aikoja, että minä en soita, kolme kuukautta. (Poika, 17).

Ensimmäinen yhteydenotto perheeseen tai sukulaisiin saattaa onnistua vasta pitkän ajan kuluttua kotimaasta lähdön jälkeen, sillä sekä pakomatkalta lähteneet että kotimaahan jääneet perheenjäsenet ja sukulaiset ovat saattaneet vaihtaa asuinpaikkaa ja olla matkalla tai piilossa pitkiä aikoja. Monet nuoret olivat saaneet yhteyden perheeseensä Punaisen Ristin henkilöhaun avulla.

Uutisten kertominen perheelle ja sukulaisille ei ole helppoa, usein on kyse isoista asioista, katoamisista ja kuolemista. Seuraavien sisarusten veli katosi pakomatalla, eikä siitä ollut helppo kertoa sukulaisille:

Koska silloin mummunikaan ei tiennyt, että missä minä olen, missä me ollaan. Hän tuli iloiseksi, että hän kuuli, että voi te olette Suomessa, turvassa. Hän sanoi, että voi, hän kiitti Jumalaa, että me ollaan turvassa. Ja sitten hän sanoi, että annatko puhelimen isoveljelleni. Ja sitten minä sanoin, että hän ei ole mukana [hiljaa]. Sitten hän itki ja itki ja sanoi: "Voi, voi, häntä typerää välittäjää, missä..." Minä selitin. Minä

otin hänen osoite ja lähetin hänelle kirjeen ja kirjoitin kaikki, mitä tapahtui pakomatkamme aikana. Se oli niin vaikea minulle sanoa... Minuakin itketti, itketti minua. (Nuori nainen).

Kuulumiset ja tiedot saattavat kulkea välikäsien kautta ja viiveellä, eikä kaikkia huonoja uutisia aina kerrota eteenpäin. Eräs nuori sanoi, ettei hänen perheensä kerro hänelle mitään huonoja uutisia. Isänsä kuolemasta hän sai kuulla kuukausia tapahtuman jälkeen. Seuraava nuori ei halua kertoa pikkuveljelleen huonoja uutisia:

Haastattelija: Mut tiedätsä suunnilleen mitä teidän äidille ja sisaruksille kuuluu?

NUORI: Tiedän. Mummuni soitti. Kun hän soittaa, minä kysyn, kuinka voi. Hän sanoi, että sukulaiset voi hyvin. Ja kun minun eno soittaa minulle Hollannista tai mummuni soittaa Pakistanista, minä sanon pikkuveljelle, että: "Kaikki on hyvin, äiti on turvassa, ja kaikki, ei oo sota enää Afganistanissa". Joskus minä... valkoinen valhe! (Nuori nainen).

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuu myös sellaisia nuoria, jotka eivät tiedä, missä heidän perheensä ja sukulaisensa ovat. Heillä ei ole sukulaisia, joihin pitää yhteyttä. Muutamat nuoret, jotka eivät ole kuulleet perheestään mitään vuosikausiin, sanoivat, että huonot uutiset tavoittaisivat heidät varmasti, ja pitivät tätä jonkinlaisena merkinä siitä, että perhe on elossa jossakin.

Muutamilla nuorilla on perheenjäseniä tai muita sukulaisia Euroopan maissa, jolloin yhteydenpito on helpompaa ja usein tiiviimpää kuin muilla.

Haastattelija: No, ootsä nyt yhteydessä sun äitiin ja siskoihin?

NUORI: No, kyllä mä oon melkein joka, joka toinen päivä mä soitan niille. Ja mitä niille kuuluu ja mitä ne tekee. Silloin, kun puhun niiden kanssa, en halua lopettaa puhelua. Silloin, kun se lasku tulee, se on ikävä maksaa. Seuraava kerta en, en soita niin paljon. Ja sitten taas, kun soitan ja kuulen äitin ääni, sitten me jutellaan lisää ja lisää. Ja sitten taas loppukuussa lasku taas tulee, ai... (Nuori mies).

Jotkut nuoret kertoivat, että puheluja kotimaahan voidaan kuunnella ja postia tutkia, eivätkä he sen takia mielellään soita tai kirjoita perheelleen. Yhteydenotot voisivat vaarantaa sukulaisten turvallisuuden.

Se puhelinkeskus, ne kuulevat kaiken, että mistä mä puhun. Nii, Taleban, se keskus. Tärkeät puhelut, mistä me puhutaan. (Poika, 16).

Kyllä voin soittaa ja kirjoittaa kirjeitä. Kaikki on ihan ok, mutta puheluita voidaan kuunnella. Olen ottanut yhteyttä tuttuihin ja heidän kauttaan olen kuullut perheen kuulumisia. Vanhemmat tietävät, missä olen. Poliisi oli käynyt kysymässä mua, koska olisi pitänyt mennä armeijaan. Olen paossa. (Poika, 17).

Suurimmalla osalla nuorista on ainakin epäsäännöllinen puhelinyhteys perheeseen ja joihinkin sukulaisiin. Nuoret saattavat kuulumisten vaihtamisen lisäksi neuvotella tärkeistä asioista kaukana olevan perheen kanssa. Vaikeinta on niillä nuorilla, jotka eivät tiedä, missä heidän perheensä on. Kuitenkin myös ne nuoret, jotka tietävät, missä perhe on, mutteivät voi olla näihin yhteydessä, ovat huolissaan ja jatkuvassa epävarmuudessa.

Vanhempien ja sukulaisten poissaolo näkyy monella tavalla. Osa nuorista ajattelee ja kaipaava vanhempiaan jatkuvasti. Jotkut myös puhuvat vanhempien ja perheen puuttumisesta usein ja paljon. Jotkut nuoret ovat työntäneet asian taka-alalle ja keskittyvät elämäänsä Suomessa. He eivät puhu perheestään paljon, mutta ajatuksissa perhe on läsnä. Joillakin perheen katoamisesta on kulunut jo kymmenen vuotta, mutta he eivät ole luopuneet toivosta saada perheeseen yhteys. Vaikka perhettä ei voi unohtaa hetkeksikään, ei perheen puuttuminen yleensä estä nuoria elämästä jokapäiväistä elämäänsä.

Omanmaalaiset Suomessa asuvat aikuiset

Maanmiehet voivat auttaa nuoria sopeutumisessa ja toimia siltana ja opettajana kotimaan ja uuden kulttuurin välillä. Sukulaisperheissä asuvilla somalinuorilla on jatkuvasti läheisiä, samasta kulttuuritaustasta tulevia aikuisia ympärillä. Nuoret kertoivat, että heillä käy kylässä somaliperheitä ja että omaa kulttuuria ja uskontoa on ympärillä paljon. Toisaalta myös useimmat ryhmäkodissa asuvat somalinuoret tapaavat omanmaalaisia aikuisia vastaanottokeskuksessa, moskeijassa, kaupungilla, kulttuurikeskuksessa ja tuttujen kautta.

Nuorten maanmiehet ja sukulaiset asuvat yleensä pääkaupunkiseudulla tai Etelä-Suomen kaupungeissa, eikä muualla asuvilla nuorilla ole rahaa tai opiskelujen takia mahdollisuutta käydä heidän luonaan kuin harvoin. Harvinaisemmista maista tulevilla nuorilla tilanne on hyvin erilainen, koska heillä ei ole mitään yhteisöjä asuinseudullaan tai muuallakaan Suomessa: “*Koko kaupungissa on vain minä, ei kukaan muu*”. (Nuorimies).

Pelkästään se, että ollaan kotoisin samasta maasta, ei välttämättä riitä yhdistäväksi tekijäksi. Somalien kesken sosiaalisten verkostojen muodostumiseen saattaa vaikuttaa kunkin klaanijäsenyys ja asennoituminen klaanismiin. Varsinkaan nuoret Suomessa asuvat somalit eivät yleensä välitä klaaneista, mutta joillekin vanhemmille, etenkin miehille, ne ovat poliittisesti ja sosiaalisesti tärkeitä. (Alitolppa-Niitamo 1994, 43.) Somalinuoret eivät puhuneet haastatteluissa Somalian klaaneista.

Monet somali- ja afgaaninuoret kertoivat saavansa tukea, apua ja neuvoja omanmaalaisilta aikuisilta. Muutamat ryhmäkodissa asuvat somalinuoret kertovat, että omanmaalaiset, vanhemmat miehet neuvovat heitä kulttuuriin, tapoihin ja uskontoon liittyvissä asioissa. Tuntemattomatkin miehet saattavat puuttua nuorten tekemisiin, jos eivät pidä niitä sopivina.

No, kyllä ainakin meidän on tapana, että jos on nuori, aikuiset puuttuvat sinun elämään paljon. Se on semmonen kulttuuri. Asioihin puuttuminen tarkoittaa, että antavat paljon neuvoja ja sellaista. Jokainen mies, joka on minua vanhempi, jos he näkevät, että minä teen esimerkiksi jotain väärin, tulee kertomaan mulle, että miksi sinä teet noin. Se on normaalia somalialaista kulttuuria. (Poika, 17).

Saman kulttuuritaustan omaavien aikuisten seurassa nuoret tuntevat myös oppivansa omaa kulttuuriaan ja olevansa kuin omassa kulttuurissaan, vaikeivät olekaan kotimaassaan: *“Se on mukava olla myös isojen ihmisten kanssa, jotka voi puhua sitten kulttuuria”.* (Poika, 17).

Ryhmä- ja perheryhmäkodit pyrkivät olemaan yhteistyössä nuorten etnisten yhteisöjen kanssa, jotta heidän kanssaan voidaan ajaa samoja asioita. Jos nuorten omanmaalaiset aikuiset lisäävät nuorten epäluottamusta ryhmäkotia ja suomalaisia viranomaisia kohtaan, yhteistyö ei toimi.

Tampereen seudulle on muodostunut afgaaniyhteisö. Jotkut afgaaninuoret miettivät sinne muuttamista, sillä siellä heillä olisi paljon tuttuja, omanmaalaisia ihmisiä ja omaa kulttuuria.

Siellä on enemmän. Kävin kerran siellä. Siellä mä näin, siellä oli joku juhla. Vaikka mä en tiesin, että siellä on juhla, mutta silloin mä näin afganistanilaisia. Yli 85 ihmisiä, aha! Silloin mä tunnen, että nyt oon omassa kulttuurissa. Se oli tosi mukavaa. (Nuori mies).

Muutamat somalinuoret kertoivat nauttivansa perinteisistä juhlista ja esimerkiksi somalialaisista häistä.

Moskeijassa yksi mies huutaa, kaikki kuuntelee. Sitten mulla on kaksi kertaa juhla, tiedätkö Ramadan ja Id¹⁹. Se on mukava, kaksi juhla. Syö ruoka, oma ruoka. Veli, hän syö lammas. Veli on mies, ihan sama mikä on minun, sinun veli. Kaikki on veljiä. Kaikki syö sama ruoka.
(Poika, 17).

Samanmaalainen aikuinen on muutamille nuorille myös perheen korvike, joka kannustaa ja auttaa tulemaan toimeen ilman vanhempia.

Haastattelija: *No, miten sä oot tottunu olemaan ilman perhettä?*
NUORI: *Täällä oli yks mun toinen kaveri, mutta hän on Helsingissä, asuu siellä. Hän oli tosi mukava mies ja aina hän kertoi, että ”Pärjää, pärjää, pärjää”. Ja mullekin oli ystävällinen, sanoi, että ne suomalaiset onkin vaan ihmisiä. Aina puhui minun kanssa, ”älä tee sitä, tee sitä, ei tätä” ja niin pois päin.* (Nuori mies).

Joillakin ryhmä- ja perheryhmäkodissa asuvilla nuorilla on lähistöllä sijaitsevassa vastaanottokeskuksessa samanmaalaisia perheitä, joiden luona he saattavat käydä kylässä ja jutella asioista. Monet tutut perheet ovat kuitenkin jo saaneet oleskeluluvan ja muuttaneet muualle asumaan. Eräs nuori kertoi, että jo pidempään Suomessa asunut afgaanimies perheineen on hänelle tärkeä:

Minä tykkään hänestä. Joskus hän soittaa minulle. Hän on tosi mukava mies. Hänellä on perhe, hänellä on vaimo ja lapsia. Hän asuu Tampereella. Ja hän on tosi mukava, pystyy keskustelemaan. Hän auttoi minua paljon. Silloin, kun pojat sanoivat minulle, että suomalaiset ovat rasismia, hän tuli minua, ennen minua Suomeen, hän sanoi, että ”Ei, pojat ovat väärässä. Älä usko heitä, se on väärin”. Mutta, kun hän oli täällä, minä usein minä kävin hänen luona. Usein, varsinkin viikonloppuna hän soitti minulle: ”Tule syömään”. Ja hänellä on tosi mukava vaimo. (Nuori nainen).

Jotkut ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuvat nuoret kokevat, ettei omanmaalaisiin aikuisiin ole helppo tutustua, vaikka heitä asuisikin lähiseudulla. Muutamat somalinuoret sanoivat, etteivät tapaa omanmaalaisia aikuisia juuri koskaan, koska heidän kaupungissaan ei ole paljon oman yhteisön jäseniä tai nuoret eivät tunne heitä. Toisaalta somalinuorista saattaa myös tuntua, että maanmiehiä on Suomessa niin paljon, ettei toisen somalin näkeminen kadulla ole vielä mikään ”syy” mennä juttelemaan.

¹⁹ Paastokuukauden eli Ramadanin päättymisen kunniaksi järjestettävä juhla.

Omanmaalaiset aikuiset ovat afgaani- ja somalinuorille tärkeitä tuen ja neuvon antajia uudessa kulttuurissa elämiseen ja kotimaan kulttuurin ylläpitämisessä. Nuoret arvostavat vanhempia ihmisiä ja kunnioittavat näiden mielipiteitä, jotka ovat heille perheen puuttuessa erityisen tärkeitä. Joillekin maanmiehet voivat toimia jopa perheen korvikkeina. Harvinaisista maista tulevilla nuorilla ei ole asuinalueellaan eikä aina muuallakaan Suomessa etnistä yhteisöä. Nämä nuoret tutustuvat toisaalta ehkä helpommin suomalaisiin, koska he eivät voi viettää aikaa maanmiestensä kanssa.

Suomalainen ystäväperhe

Ystäväperheet ovat lähiseudun alueelta kerättyjä suomalaisia perheitä. Nuoret ja perheet voivat tehdä keskenään sitä, mistä pitävät. Monilla ystäväperheillä on omiakin lapsia. Suhteen ystäväperheeseen on tarkoitus jatkua, vaikka nuori täyttäisi 18 vuotta, jolloin ryhmä- ja perheryhmäkodissa asuminen loppuu ja edustajan tehtävät lakkaavat.

Ystäväperhetoimintaa on vain joissakin ryhmä- ja perheryhmäkodeissa. Ne nuoret, joilla ei ole ystäväperhettä, eivät yleensä tunne suomalaisia perheitä. Nuoret puuhaavat perheiden kanssa hyvin erilaisia asioita, kyläilevät, juttelevat ja käyvät esimerkiksi mökillä. Jotkut nuoret ovat yhteydessä ystäväperheeseen viikoittain, jotkut kerran kuussa ja jotkut harvemmin. Lähes kaikki kokevat kuitenkin tärkeäksi sen, että heillä on ystäväperhe. Ystäväperhetoiminnan avulla nuoret saavat käsityksen siitä, miten suomalaiset perheet elävät ja mitä he tekevät työkseen ja vapaa-aikana.

Perheille ja nuorille on järjestetty erilaisia retkiä ja muita tapahtumia ryhmäkodin taholta. Useimmiten nuoret menevät kuitenkin kylään ystäväperheen luokse.

Leikitään! [Naurua]. Ja käydään kaupungissa ja käydään saunassa ja jutella. Jutella, minä juttelen Marjan kanssa ja Fuad leikkii lasten kanssa. Tosi mukava perhe. No, kesällä meillä oli hauskaa, koska kesällä ei ollu kylmää ja lunta. Ja me uitiin siellä ja ja ei mitään erikoista, mutta on hauska, meillä oli hauskaa [nauraa]. (Nuori nainen).

Joillekin nuorille ystäväperhe on hieman kuin oikea perhe.

Haastattelija: *Millainen sun ystäväperhe on?*

NUORI: *Minä kävin viime kuussa. Söin ruoka tuolla. Hän tykkää minua paljon. Yksi poika, mukava poika. Hän kysyy, hän haluaa tietää, mikä minä. Jos sinä haluat olla yötä, soita, tule, tämä on sinun talo, tervetuloa. Se on sama kuin minun perhe. (Poika, 17).*

Kaikki nuoret, joilla on ystäväperhe, kokevat perheen olemassaolon tärkeäksi. Ystäväperhe on monille nuorille ainoa suomalainen aikuistaho, joka ei ole jokin viranomainen. Ystäväperhe perustuu nimensä mukaisesti ystävyyteen, eikä siihen, että toinen osapuoli ”vain” tekee työtään.

6.7.3 Vertaisryhmät

Nuorten vertaisryhmiä ovat sisarukset, omanmaalaiset ja muut ulkomaalaiset kaverit sekä seurustelusuhteet ja suomalaiset kaverit.

Sisarukset

Osa nuorista oli tullut Suomeen veljen tai siskon kanssa. Yleensä sisarukset asuvat yhdessä joko sukulaisperheessä, ryhmä- tai perheryhmäkodissa. Vain poikkeustapauksissa sisarukset saattavat esimerkiksi ikäeron takia asua eri paikoissa. Sisarukset ovat toisilleen tärkeitä ja läheisiä riippumatta siitä, asuvatko nuoret sukulaisperheessä vai ryhmäkodissa. Joillekin isosiskon tai isoveljen luona asuville nuorille sisko tai veli on kuin äiti tai isä, jonka kanssa nuori on asunut suurimman osan elämästään. Sisarusten lapset taas saattavat olla kuin nuorempia sisaruksia. Jos sisarusten ikäero on suuri, tulee vanhemmasta sisaruksesta helposti nuoremmalle kuin äiti tai isä, joka tuntee olevansa vastuussa nuoremmasta. Jos sisarukset ovat melko samanikäiset, he voivat olla tukena toisilleen.

Jotkut sisarukset asuvat yhdessä tukiasunnossa tai itsenäisesti. Jotkut ovat toisilleen tavallaan kaikki kaikessa, koska heillä ei ole yhteyttä muihin perheenjäseniin tai sukulaisiin. Monet nuoret sanoivat puhuvansa tärkeistä asioista ja päätöksistä mieluiten vanhemman sisaren tai veljen kanssa, jos se vain on mahdollista. Jos sisarukset asuvat kaukana, esimerkiksi pääkaupunkiseudulla, nuoret soittavat heille varsinkin ongelmatilanteessa.

Eräät ryhmäkodissa asuvat sisarukset ovat niin riippuvaisia toisistaan, että vanhemmasta on tullut nuoremmalle kuin äiti, eivätkä he halua lähteä mihinkään ilman toista: ”Minä teen kaiken, mitä Abraham haluaa, teen kaiken hänen hyväkseen”. (Nuori nainen). Myös eri asuntoihin muuttaminen oli sisaruksille vaikeaa:

Ensin tuntui, tuntui pahalta muuttaa erilleen. [Naurua]. Minä en halunnut asua yksin. Ja en halunnut Abraham asua täällä ryhmäkodissa ilman minua. Ja Abrahamkaan ei halunnut asua täällä ilman minua ja minä kans en halunnut ilman Abrahamia. Se oli tosi vaikea. (Nuori nainen).

Eräät somalialaiset sisarukset, jotka ovat tulleet Suomeen kolmisiin ja asuvat ryhmäkodissa, ovat hyvä esimerkki siitä, miten jollekin sisaruksista tulee helposti vanhempien rooli. Sisaruksista keskimäinen on poika ja kaksi muuta tyttöjä. Koska vanhemmat ovat muualla, sisaruksilla ei ole muuta miesauktoriteettia kuin veljensä, josta on tullut kuin perheen pää nuoresta iästään huolimatta (noin 10 vuotta). Veli on muun muassa määrännyt, että tyttöjen on laitoksen ulkopuolella käytettävä hiukset peittävää huivia.

Sisarukset ovat keskenään läheisiä ja helpottavat toistensa tilannetta. Jos sisarukset ovat melko samanikäiset, heidän on helpompi tukea toisiaan. Niin ryhmä- ja perheryhmäkodeissa kuin tukiasunnoissa ja sukulaisperheissä asuvat sisarukset puhuvat paljon asioistaan toisilleen. Vanhemmat sisarukset ovat yksi tärkeimmistä nuorten emotionaalisen ja usein käytännöllisenkin tuen antajista. Myös ne nuoret, jotka eivät muuten puhu asioistaan, saattavat puhua sisarelleen tai veljelleen.

Omanmaalaiset kaverit ja muut ulkomaalaiset kaverit

Ystävien merkitys korostuu, koska nuorten perheet eivät ole Suomessa. Useilla nuorilla ystävät ovat sosiaalisen verkoston tärkein osa. Kaikilla nuorilla on joitakin kavereita, eikä kukaan ole täysin yksin²⁰. Vaikka joillakin nuorilla ei ole yhteyttä perheeseen eikä muuhun sukuun, heillä on paljon erimaalaisia ystäviä. Monien nuorten tärkeimmät kaverit ovat ryhmä- ja perheryhmäkotien nykyisiä ja entisiä asukkaita.

Joissakin ryhmä- ja perheryhmäkodeissa kaikki nuoret ovat Somaliasta ja viettävät paljon aikaa toistensa ja muiden somaleiden kanssa. Joissakin kodeissa taas asuu nuoria useista eri maista, ja nuoret ovat paljon tekemisissä keskenään kotona ja kodin ulkopuolella. Vanhemmat saattavat pitää nuorempia kuin pikkuveljinä tai -siskoina. Suuri osa nuorten omanmaalaisista ja muista ulkomaalaisista kavereista on sellaisia, joihin he ovat tutustuneet asuessaan samassa ryhmä- tai perheryhmäkodissa. Osalla nuorista on lisäksi paljonkin erimaalaisia kavereita myös kodin ulkopuolelta. Jotkut pitävät yhteyttä niihinkin, jotka ovat muuttaneet muualle perheryhmäkotiin, sukulaisperheeseen tai omaan asuntoon. Muutamat nuoret käyvät maahanmuuttajille tarkoitettuja kouluja, jossa heidän tärkeimmät kaverinsa ovat.

²⁰ Nuoret eivät välttämättä tee eroa suomalaisten ja muunmaalaisten kavereiden välillä. Jako ulkomalaisiin ja suomalaisiin kavereihin perustuikin tässä tutkimukselliseen jakoon ja oletukseen siitä, että kavereiden kansallisuudella on merkitystä nuorten kannalta.

Eri ihmiset saattavat määritellä kaverin, ystävän ja tutun eri tavalla ja tarkoittaa hyvin eri asioita näistä puhuessaan. Pyrimme sen takia ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuessamme kiinnittämään huomiota myös siihen, keitä nuoret tapailevat ja ovatko heidän puheensa ristiriidassa sen kanssa, mitä he näyttivät tekevän. Puhekielessä käytetään yleensä sanaa kaveri, mikä vaikeuttaa kavereiden ja ystävien erottamista nuorten puheesta.

Eräässä ryhmä- ja perheryhmäkodissa asuu vain poikia, jotka muodostavat tiiviin kaveriporukan keskenään.

Tässä talossa on kaikki, kaikki on mun kavereita. En tiedä mitä ajatella, ne on minun people. Tämän verran kaikki pojat minun kaveri. Jotkut kaverit nähdä joka päivä, käydä tupakalla joka päivä. Ali puhuu minun kanssa ja polttaa tupakkaa. (Poika, 17).

Johtajan paikasta saatetaan käydä kovaa kilpaa poikien kesken. Eräs työntekijä kertoi, että kodin poikaporukassa on yleensä joku, joka on joukon johtaja:

Täällä on aina ollut joku nuori, joka on tavallaan porukan kingi, hyvässä tai pahassa. Meillä oli nuori, joka oli kingi hyvässä mielessä. Hänen jälkeensä jäi tyhjiö, jota monet ovat yrittäneet täyttää ja ottaa paikkaa itselleen.

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuvat erimaalaiset nuoret tulevat hyvin toimeen keskenään, vaikka tappeluitakin on kuulemma ollut varsinkin silloin, kun kotiin tulee uusia asukkaita. Islamien uskonto yhdistää suurta osaa nuorista, vaikkeivät he välttämättä ole aina kovin uskonnollisia. Ohjaajien mukaan tilanne muuttuu aina joksikin aikaa, kun uusi nuori muuttaa taloon. Aluksi saattaa olla vaikeuksia, mutta ajan kanssa nuoret tottuvat ryhmäkodin tapoihin ja toisiinsa.

Aika kuluu nopeammin, kun on kaveriporukka, jonka kanssa asuu ja voi tehdä kaikenlaista yhdessä. Eräs somalityttö kertoi olevansa mieluiten poikien ja monenmaalaisten ihmisten kanssa. Hän sanoo myös käyttäytyvänsä eri tavalla kuin somalitytöt yleensä:

Mulla oli hauskaa poikien kanssa, jos sulla on se porukka [ryhmäkodissa]. Tykkään olla poikien kanssa tekemisissä kaverina. Inhosin somalialaisia tyttöjä, aina valittaa ”toi sano niin ja toi teki niin”. Pojat on aina ystäviä, ei niiden kanssa tule tuollaista. Mä tykkään olla poika. Äitikin sanoi niin. Mulla on enemmän poikia kavereina. Paras ystävä voi olla poika, ei se kerro, se pysyy hänellä, mut tytöt ei ne pidä. Minä aina luotan, tykkään olla rehellinen. Monet tytöt uskoo heti, että seurustelet, vaikka on vaan kavereita. Minä käyttäydyn eri tavalla kuin somalitytöt. Minä tykkään olla kaikkien kanssa, erilaisten, nähdä eri kulttuureita. Poikia on paljon, mä tykkään olla, mennä niiden kanssa, vitsailen. (Nuori nainen).

Joillekin nuorille ryhmä- ja perheryhmäkodissa tavatut omanmaalaiset kaverit ovat edelleen läheisiä, vaikka ovatkin hajallaan ympäri Suomea. Monet ryhmä- tai perheryhmäkodista pois muuttaneet ovat edelleen yhteydessä kodissa asuviin nuoriin.

Haastattelija: *Ootsä yhteydessä noihin, jotka asuu vielä ryhmäkodissa?*
NUORI: *Joo. Ne nuorten kanssa oon yhteydessä, melkein joka päivä, välillä viikossa monta kertaa nähdään me toisemme. Kysyn mitä kuuluu, miten menee. Aika paljon on kyllä, joitten kanssa mä voin puhua. On joskus mukava puhua omalla äidinkielellä. Koska tässä kaupungissa ei kukaan mulla [omanmaalaisia].* (Nuori mies).

Eräs somalityttö kertoi oppineensa viettämään vapaa-aikaa niin kuin Suomessa on tapana: *“Nykyään minä olen oppinut henkailla kavereiden kanssa tai käydä kuntosali tai aerobic. Nykyään”*. (Nuori nainen).

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuvien nuorten parhaat kaverit ovat yleensä muut kodin asukkaat. Kodissa asuessaan nuorten on tarkoitus työntekijöiden tuella muodostaa verkosto, joka kantaa, kun nuori muuttaa omaan asuntoon. Useimpien haastattemiemme nuorten kohdalla tämä näyttää onnistuneen, mutta joukossa oli myös muutamia nuoria, jotka kokevat olevansa yksinäisiä ja avun tarpeessa.

Veikko Somerpuro/UM

Seurustelusuhteet - ”Mistä kiinni sydän, siinä se on”

Monilla teini-ikäisillä pojilla oli ollut tai on parhaillaan suomalainen tyttöystävä. Joillakin somaleilla oli ollut omanmaalaisia tyttö- tai poikaystäviä. Muutamilla nuoremmilla pojilla tyttöystävät tulevat ja menevät, eikä niistä ole tullut mitään sen vakavampaa. Olipa seurustelusuhde vakava tai ei, suomalaisten kanssa seurustelevat nuoret oppivat suomen kieltä ja tapaavat kumppaninsa suomalaisia kavereita ja sukulaisia.

Jotkut tytöt eivät halua käydä ulkona, koska he pelkäävät muslimiyhteisön paheksuntaa. Kolmella haastattelemaamme somalitytöllä on tai oli ollut suomalainen tai somalialainen poikaystävä. Tyttöjen seurustelu ei ollut yhtä tiivistä kuin poikien. Joillakin somalitytöillä oli poikaystävä toisella puolella Suomea, ja suhdetta pidettiin yllä lähinnä puhelimitse. Erityisesti sukulaisperheessä asuvilla tytöillä oli vaikeuksia, koska perhe ei hyväksynyt seurustelua. Yksi seurustelevista tytöistä arveli konfliktin olevan edessä, jos ja kun poikaystävä kosii. Hän ei halua lapsia tai mennä naimisiin:

En halua omia lapsia! En jaksakaan niitä. Mä olin kihloissa kerran. Nyt minulla on poikaystävä Helsingissä, somalialainen. Hän haluaa varmasti mennä naimisiin, joten me ei olla varmaan kauaa yhdessä. Mä en halua mennä naimisiin. Konflikti! (Nuori nainen).

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa suhtaudutaan melko sallivasti nuorten seurusteluun, ja seurustelevat 17–18-vuotiaat parit voivat silloin tällöin yöpyä toistensa luona, jos asiasta sovitaan etukäteen. Monet nuoret viettävät iltoja ja viikonloppuja ja ovat yötä tyttöystävänsä luona. Joskus poikien tyttöystävät ovat yötä ryhmäkodissa tai tukiasunnossa nuorten luona. Seurustellessaan nuoret tapaavat myös tyttö- tai poikaystävänsä kavereita ja perhettä.

Haastattelija: Mitä sä yleensä teet vapaa-aikana?

NUORI: Esimerkiksi viikonloppuna minun tyttöystävä tulee, menen kaupungille, diskoon, jos hän haluaa tulla minun koti. Minä menen kanssa hänen koti. Tyttöystävän mummu sanoo ”tule meille”. Usein olen tyttöystävän kotona, kaiken hän nyt tietää. Jos minä haluan ja jos minulla on rahaa, menen kaupungille. (Poika, 17).

Eräs nuori on todella iloinen siitä, että tuli juuri Suomeen, koska tapasi täällä tyttöystävänsä.

Jos minä en tulla Suomessa, en nähdä minun tyttöystävää. This is my luck, good luck, tämä nainen, this is my life, you stay here. If this is not my luck, I go. (Poika, 17).

Toinen nuori on hyvin vakavissaan suomalaisen tyttöystävänsä kanssa, ja tulevaisuuden suunnitelmia on jo paljon. Opintojen jälkeen he aikovat muuttaa toiseen kaupunkiin tai ulkomaille asumaan.

Ystävänpäivänä menimme kihloihin. Jos minä täytän 18, naimisiin. Se on ensimmäinen asia. (Poika, 17).

Somaliasta tuleva nuori kertoi miettineensä paljon suomalaisen nuorison kevyttä seurustelukulttuuria, mutta tottuneensa siihen vähitellen. Hän sanoo itse pitävänsä tyttöjä yleensä vain kavereina eikä halua välttämättä seurustella. Somaliassa ei hänen mukaansa ole tapana, että nuoret seurustelevat, jolleivät ole vakavissaan ja menossa naimisiin.

Kyllä minä olen vähän, aika paljonkin miettinyt sitä asiaa.— Oikeastaan se on ihme asia, jos jollakin on tyttöystävä, nuorella kaverilla. Ei mulle tuu yhtään mieleen, mutta minä pidän kaverina. Se on meille vähän vaikea asia, se tyttöystävä. Mut jollakin tavalla on varmasti vähän eri, jotkut varmasti pitävät, haluavat tyttöystäviä. Se ei ole Somaliassa tapana. Nii, se on vähän järkyttänyt, esimerkiksi, se on järkyttänyt minuakin. Ja nyt minä taas tiedän, se on Suomen tapana, kulttuuria. Se on vaikea, jos joku vanhempi ihminen tulee sanomaan, sinun pitää mennä naimisiin. Joudut sitten menemään hänen kanssa naimisiin. Se on vähän kulttuuriasia, pitääkö tyttöystäviä. Jos aikoo elää jonkun kanssa ihan kunnolla, niin varmasti voi olla tyttöystävä. (Poika, 17).

Osa nuorista sanoi voivansa kuvitella menevänsä naimisiin suomalaisen kanssa. Vastaukset kuvastavat osaltaan myös nuorten suhtautumista suomalaisiin, suomalaiseen kulttuuriin ja Suomeen jäämiseen. Muutamat sanoivat, ettei kansallisuudella ole väliä.

Se [tyttöystävä] voi olla suomalainen. Kyllä se voi olla, miksi ei? Minun mielessä ei oo tommonen asia ainakaan. Jotkut sanoo, että ”en minä halua mennä suomalaisen kanssa, minä menen omasta maasta”. Ei, se ei tarkoita sitä, se on kaikki rakkautta. Mistä kiinni sydän, siinä se on. Joku eurooppalainen tai afrikkalainen, ei mitään väliä [nauraa]. Se on, pitää olla ihminen. Mitä ihminen ajattelee, siitä se on. Minkälainen perhe se voi olla. (Nuori mies).

Joillekin nuorille tyttö- tai poikaystävä saattaa olla tärkein ja läheisin henkilö, joka heillä on Suomessa. Sellaisetkin pojat ja nuoret miehet, jotka eivät muuten juuri puhu asioistaan, saattavat puhua tyttöystävänsä kanssa.

Suomalaiset kaverit

Maahanmuuttajanuori, joka asuu Suomessa, muttei tunne suomalaisia, saattaa olla jollakin tapaa ulkopuolinen eikä pääse ”sisään” samalla tavalla kuin ne, joilla on suomalaisia kavereita. Kavereiden etnisellä taustalla saattaa olla merkitystä nuoren sopeutumisessa ja kielen oppimisessa. Monet nuoret ovat olleet Suomessa jo pari vuotta tai pidempäänkin ja kertoivat, että heillä on paljon suomalaisia ja erimaalaisia kavereita. Eräs ryhmäkodista pois muuttanut nuori kertoi tuntevansa kaupungilla paljon ihmisiä.

On mulla, on aika paljon kavereita. Varmaan se on ympäri pienessä kaupungissa, ku melkein kaikki nuoret tunnen. Itse asiassa se riippuu ihmisen kanssa, oma tyyppi elikä miten yks ihminen voi käydä toinen ihminen kanssa. Tällä hetkellä ei yhtään ongelmaa kenen kanssa. Aika paljon mulla on suomalaiset kaverit. Ne on minun kämpässä, vaikka minun kämpä on pieni, ne käy ja minä menen. Nyt on kavereitten kanssa varmasti soittaa, jos kahteen päivään eivät nähneet: ”Hei, missä sinä oot?” Ja kesällä sitten päivällä esimerkiksi kahvilla jossakin. Elän mun elämää! (Nuori mies).

Suunnilleen samanikäiset nuoret ovat keskenään viikonloppuisin, harrastuksissa ja nuorisotalolla. Toisinaan nuoret pääsevät ravintoloihin sisään ikärajoista huolimatta. Joillekin nuorille urheilujoukkueen kaverit ovat tärkeitä. Jotkut nuoret kertoivat, että olivat löytäneet joitakin sellaisia suomalaisia ystäviä, joiden kanssa on paljon yhteistä. Eräs nuori on kirjeenvaihdossa suomalaisen ystävänsä kanssa.

Tää on ensimmäinen kerta, voi sanoa, jonka minä saan Suomessa. ihan huviksemme rupeamme puhumaan. Se oli se tyttö. Se oli ihan kiva ”Mitä teet, jos olet masentunut?” Hän sanoi: ”Minä soitan, laulan tai maalaan. Kun sinä piirrät jotain, lähetä minulle. Kirjoita minulle kirje”. Koko ajan hän kirjoittaa ja minä. Viime viikolla hän kävi täällä. (Nuori mies).

Ryhmä- ja perheryhmäkotien työntekijät kertoivat, että joidenkin tyttöjen kanssa oli tehty paljon töitä ja menty aluksi mukaan, ennen kuin nämä tottuivat pikkuhiljaa liikumaan itsekseen. Eräs tyttö oli elänyt kotimaassaan olosuhteiden pakosta lähinnä kotona, ja hyppy suomalaiseen yhteiskuntaan oli ollut valtava. Hän kertoi pelänneensä aluksi suomalaisia ja rasismia:

Olen kuullut, että pojat sanovat minulle, että suomalaiset ovat rasismi ja he eivät tykkää ulkomaalaisista. Siksi minä en uskaltanut mennä yksin kaupunkiin tai ostamaan ruokaa. En uskaltanut, koska minua pelotti. Koska minä en tiennyt vieraalla maalla... Ja ensin minä pelkäsin suomalaisia. Silloin minä en tiennyt, että millaiset suomalaiset, minkä-

*laisia ihmisiä... Silloin minä en tiennyt, mutta vähitellen... miten sano-
taan? Tutustuin suomalaisiin ihmisiin. No, vielä minä en tiedä, millai-
nen kulttuuri suomalaisilla on. Vielä minä en tiedä, mutta haluaisin
tietää. (Nuori nainen).*

Joillakin nuorilla on paljonkin suomalaisia kavereita, toisilla ei. Muutamat nuoret kertoivat, että heillä on suomalaisia kavereita tai tuttuja, muttei hyviä ystäviä. Nuoret kaipaavat suomalaisia kavereita, joilta voisi kysyä neuvoa eri asioissa.

*On tärkeätä, että on myös paljon suomalaisia kavereita, koska sitten
voi kysyä kaikkia asioita. Se on tärkeää. Mulla ei oo oikeastaan
semmosia kavereita, ei olla oikeita kavereita, ollaan vaan yhdessä... (Poi-
ka, 17).*

Ryhmäkotien työntekijöiden mukaan yhteydenpito suomalaisiin kavereihin on joille-
kin nuorille vaikeaa, ja he saattavat menettää suomalaiskavereita sen takia. Muuta-
milla nuorista ei ole ikäisiään kavereita. Ainoat heidän tuntemansa suomalaiset ovat
opettajia, kodin työntekijöitä, edustaja tai ystäväperhe. He tulevat hyvin toimeen kaik-
kien opettajien ja työntekijöiden kanssa, mutteivät ikäistensä kanssa. Nämä nuoret
ovat ehkä jo kotimaassaan tottuneet olemaan aikuisten kanssa, kun elämä on ollut
pitkälti kotiin rajoittunutta.

Useat nuoret ovat sitä mieltä, ettei sillä ole väliä, minkä maalaisia kaverit ovat: *“yhtä
sama ulkomaalainen tai suomalainen, kun tulee vaan toimeen”*. (Poika, 17).

Koska Suomessa asuu paljon somaleita, somalinuorten on helppo löytää omanmaalaisia
kavereita, eivätkä he välttämättä koe tarvetta tutustua suomalaisnuoriin. Varsinkin
joillakin somalinuorilla on niin paljon omanmaalaisia kavereita, että esimerkiksi
viikonloppureissut Helsinkiin tapaamaan siellä asuvia somaliperheitä ja -kavereita
tehdään muiden somalien kanssa. Näiden nuorten kaveripiiri koostuu lähes kokonaan
muista somaleista. Jotkut sanoivat, etteivät edes haluaisi enempää suomalaisia kavereita.

Eräs entisen Neuvostoliiton alueelta tullut nuori oli ollut Suomessa vasta alle puoli
vuotta eikä ollut vielä juurikaan ehtinyt saada suomalaisia kavereita. Syiksi hän sanoi
kielitaidottomuutensa ja suomalaisten kielteisen suhtautumisen venäläisiin. Joillakin
nuorilla ongelmana on se, etteivät he puhu vielä englantia eivätkä suomea eikä alussa
ole yhteistä kieltä suomalaisten kanssa.

Nuorilla on omasta mielestään enemmän suomalaisia kavereita, kuin mitä heillä oh-
jaajien mukaan on. Ehkä nuoret haluavat antaa itselleen ja muille tällaisen kuvan. Voi
myös olla, että nuorilla on koulussa ja kaupungilla sellaisia kavereita, joiden kanssa
he juttelevat ja viettävät aikaa, mutta joiden kanssa he eivät soitele, sovi tapaamisia

tai joiden luokse he eivät mene kylään. Tällaiset kaverit eivät välttämättä näy eivätkä kuulu ryhmä- ja perheryhmäkodissa ollenkaan.

Haastatteluissa kävi ilmi, ettei monilla nuorilla ole koulussa kavereita. Syiksi muuttamat nuoret arvelivat ikäeron. Monet nuorista ovat ikäisiään alemmalla luokalla, koska ovat Suomeen tultuaan käyneet maahanmuuttajaluokkaa ja opiskelleet suomea tai koulunkäynti oli kotimaassa ollut katkonaista. Toisaalta joidenkin nuorten parhaat kaverit ovat suomalaisia koulukavereita. Jotkut nuoret ovat ainoita maansa edustajia tai lähes ainoita ulkomaalaisia koulussa ja asuinalueellaan, eivätkä he siis voi viettää paljonkaan aikaa omanmaalaisten kavereiden kanssa. Monet ovat luokkansa ainoita ulkomaalaisia, mutta yleensä samassa koulussa on muitakin ulkomaalaisia.

Muutamat nuoret sanovat, ettei suomalaisten koulukavereiden kanssa ole oikein mitään yhteistä, ja että muiden ulkomaalaisten kanssa on helpompi tulla toimeen. Ainoastaan yksi nuori sanoi, ettei hänellä ole koulussa kavereita sen takia, että hän on ulkomaalainen. Yksi nuori sanoi myös, ettei hänellä ole koulussa kavereita, koska suomalaisnuoret eivät ymmärrä hänen tilannettaan ja kulttuuriaan. Kyse on myös jonkinlaisesta ketjureaktiosta: nuorista tuntuu, etteivät suomalaiset yritä tutustua heihin, eivätkä hekään sitten tee aloitetta.

Nuorten suhteita suomalaisiin vaikeuttavat nuorten kohtaama ennakkoluuloisuus, rasismi ja syrjintä, jotka ovat osa heidän arkeaan (ks. luku 6.8). Nuorilla on suomalaisia kavereita vähemmän kuin omanmaalaisia tai muita ulkomaalaisia kavereita. Suomalaisilta kavereilta nuoret eivät juurikaan saa sosiaalista tukea, koska suhteita suomalaisiin on vähän, eivätkä ne ole yleensä läheisiä. Myös koulukaverien merkitys on monille nuorelle vähäinen, koska useimmilla ei ole koulussa läheisiä tai tärkeitä suhteita. Monet ovat koulussa itsekseen tai muiden ulkomaalaisten kanssa. Tämä saattaa johtua siitä, ettei nuorilla ole muuta mahdollisuutta, tai sitten siitä, että ulkomaalaiset tuntevat toisensa jo entuudestaan ja muodostavat luonnollisen ryhmän.

Usein nuoret haluavat ratkaista asiat itse, koska eivät luota muihin tai eivät ole tottuneet puhumaan asioistaan. Monet nuoret eivät puhu kavereiden kanssa tärkeistä ja vaikeista asioista tai päätöksistä. Kavereiden merkitys on nuorille ehkä enemmänkin se, että ollaan yhdessä, urheillaan, harrastetaan ja pidetään hauskaa, muttei puhuta vakavia. Kavereiden suuri määrä näyttää joillakin nuorilla olevan yhteydessä muuhun aktiivisuuteen, harrastamiseen ja koulussa menestymiseen. Tytöillä on poikia vähemmän harrastuksia, mikä vaikuttaa osaltaan siihen, että tytöillä on usein poikia vähemmän kavereita. Muutamat nuoret, joilla ei juurikaan ole ystäviä eikä harrastuksia, kertoivat olevansa yksinäisiä ja masentuneita.

6.7.4 Sosiaalinen tuki nuorten verkostoissa

Nuorilta puuttuu vanhemmat, mutta silti kaikilla on ainakin joitakin läheisiä henkilöitä, ja tukea on tarjolla. Vaikka osalla nuorista ei olekaan suomalaisia kavereita, heillä on virallisia tahoja edustavia suomalaisaikuisia verkostoissaan: ryhmäkotien työntekijät, sosiaalityöntekijä ja edustaja tarjoavat nuorille tukea. Sukulaisperheissä asuvilla nuorilla suomalaisaikuisien ja virallisten tahojen rooli on vähäisempi, mutta heillä on sukulaisia ja muita maanmiehiä lähellään. Nuoret kokevat saavansa sosiaalista tukea sisaruksilta, sukulaisilta, ryhmäkotien työntekijöiltä, samassa tilanteessa olevilta omanmaalaisilta ja muunmaalaisilta kavereilta, ystäväperheiltä sekä tyttö- tai poikaystävilä.

Monet nuoret ovat huolehtineet jo teini-ikäisinä muun muassa pakomatkasta, nuoremmissa sisaruksista, yhteydenpidosta perheeseen ja turvapaikkaprosessista. Nuoret ovat joutuneet ottamaan vastuuta isoista asioista jo varhain, ja heiltä on odotettu selviämistä. Siitä huolimatta nuoret tarvitsevat muiden tukea. Pelkkä tietoisuus ihmisistä, joiden puoleen voi kääntyä, on nuorille tärkeä. Tällaisia tahoja, joiden olemassaolo on nuorille merkittävä, saattavat olla esimerkiksi omaohjaaja, edustaja ja ystäväperhe.

Riippuu nuoren tilanteesta ja ongelmasta, millainen apu ja tuki milloinkin auttaa. Ohjaajien kanssa puhuminen auttaa esimerkiksi stressitilanteissa ja päätöksenteossa. Läheisten kavereiden tai sisarusten tunnepuolen tuki ja lohdutus saattavat auttaa esimerkiksi koti-ikävään ja huoliin. Toisaalta muutamat nuoret sanoivat, ettei perheestä erossa olemiseen ja pitkään turvapaikkapäätöksen odottamiseen auta mikään. Joissakin tilanteissa nuoret tarvitsevat myös materiaalista apua, kuten rahaa tai tietoa suomalaisesta yhteiskuntajärjestelmästä. Tällaista konkreettista apua nuoret voivat saada ohjaajilta, sukulaisilta, kavereilta tai ystäväperheeltä.

Ei riitä, että nuorilla on verkostossaan tahoja, joilta he voivat saada tukea. Tuki on myös osattava ottaa vastaan, eikä se ole nuorille aina helppoa. Hylätyksi tulemisen tunne ja oman selviytymisen korostaminen saattavat vaikeuttaa luottamuksellisten ja läheisten ihmissuhteiden luomista. Yksinäinen nuori saattaa esimerkiksi torjua kyläilykutsut, ongelmainen nuori taas työntekijöiden avun, toinen nuori haluaa näyttää työntekijöille, että tulee toimeen yksinkin. Nuoret saattavat toisinaan käyttäytyä kuin murrosikäiset ja olla sitä mieltä, että työntekijät ovat väärässä ja haluavat vain rasistisilla säännöillään vaikeuttaa heidän elämänsä.

Ilman sosiaalista tukea nuoren ainoa keino selvitä vaikeista tilanteista ovat riittävät henkilökohtaiset voimavarat. Nuorten verkoston keskushenkilö on kotimaassa yleensä ollut äiti tai vanhemmat yhdessä. Suomessa keskushenkilön jättämää aukkoa paikkaavat yleensä useat eri henkilöt. Varsinkin vanhemmasta siskosta tai veljestä

tulee helposti keskushenkilö, joka korvaa vanhempien paikkaa. Sellaisten nuorten tilanne on vaikea, joilla ei ole Suomessa sisarusia tai sukulaisia eikä hyviä ystäviä.

6.7.5 Harrastukset ja vapaa-aika

Harrastukset auttavat nuoria sopeutumisessa, kielitaidon parantamisessa, kavereiden löytämisessä ja saattavat piristää muutenkin. Harrastukset ovat usein sopiva vastapaino koululle. Monilla nuorilla saattaa olla vaikeuksia koulussa, mutta harrastusten avulla he ovat saavuttaneet hyväksyntää ja menestystä. Lähes kaikilla ryhmä- ja perheryhmäkodissa asuvilla nuorilla (muutamia tyttöjä lukuun ottamatta) on yksi tai useampia harrastuksia samaan tapaan kuin ikäisillään suomalaisnuorilla. Varsinkin pojilla on usein jokin urheiluharrastus. Suosittuja harrastuksia ovat muun muassa koripallo, jalkapallo, punttisali, juoksu, erilaiset tanssit, bändissä soittaminen ja musiikki (säveltäminen, soittaminen, laulaminen ja musiikin tekeminen), uinti ja itsepuolustuslajit. Urheilu ja musiikki tuntuvat olevan erimaalaisia nuoria ja suomalaisnuoria yhdistäviä asioita.

Muutamat nuoret kilpailevat ja ovat harrastuksessaan jo SM-tasoa. Jotkut valmentavat joukkueita tai opettavat lapsia ja nuoria. Jotkut ovat mukana järjestämässä musiikki- ja tanssitapahtumia ja ovat muutenkin aktiivisia ja monessa mukana.

Tanssi, musiikki ja laulu ja säveltäminen. Hiphop. Minulla on bändi nuorisotalossa, musiikkitalossa, reggae-musiikkia. — Joskus minä piirtää ja maalata, lähettää suomalaiselle kaverille. (Nuori mies).

Muutamat nuoret käyvät säännöllisesti moskeijassa tai kirkossa. Osa nuorista rukoulee päivittäin, ja se on heille todella tärkeää. Kukaan nuorista ei kuulu oman maansa järjestöön tai seuraan.

Joillekin nuorille pelijoukkueen kaverit tai muut urheilun parissa tavatut kaverit voivat olla ainoita suomalaiskavereita. Se, että nuori tulee hyväksytyksi suomalaiseen urheilujoukkueeseen, saattaa olla nuorelle iso asia varsinkin, jos muita kavereita ei juuri ole. Joillekin nuorille valmentaja on ainoa tuttu suomalaisaikuinen ryhmäkodin työntekijöiden lisäksi. Pelimatkoilla pääsee myös reissaamaan ympäri Suomea.

Haastattelija: *Millasia ne muut sun jalkapallojoukkueessa on?*
NUORI: *Se on hyvin, kaikki ystävällisiä. Jalkapallo se tarkoittaa minun kaveri, antaa pallo. Meillä on pelejä Kuopio, Etelä-Suomi, ympäri Suomea, kuin ammattilainen. (Poika, 17).*

Erilaiset harrastukset helpottavat joidenkin nuorten mukaan myös jatkuvaa odottamista ja tekevät ryhmäkodissa vietetystä ajasta mukavan.

Haastattelija: Miten sä viihdyit ryhmäkodissa?

NUORI: *Hyvin viihdyin, olla ulkona, ei tuntenut aikaa. Oli paljon harrastuksia, ei pelkkä yksi, uimaan, koris, joskus sähkö, kaikenlaista, ei vain yksi harrastus mulla. (Nuori nainen).*

Varsinkin tyttöjen elämä on usein muuttunut radikaalisti, kun he ovat tulleet Suomeen. Suomalaisten elämänmenoon totuttelu kestää aikansa. Työntekijät kertoivat erään tytön suuresta elämänmuutoksesta:

Eräs ohjaaja: *“Kuitenkin islamilaiseksi naiseksi Leyla on erittäin vahva ja itsenäinen. On se aikamoisen tempun tehnyt, kun se on lähtenyt sieltä hunnutettuna neljän seinän sisällä elämästään ja loikannut tänne. Pitää edetä asioissa askel kerrallaan”.*

Eräs sukulaisperheessä asuva tyttö sanoi, että haluaisi harrastaa enemmän, mutta se ei ollut vielä jostain syystä onnistunut.

En mä tee mitään, aina kotona. Jos mulla on aikaa, mä meen juoksemaan. Mä haluaisin mennä joku harrastus, uimaan tai jumppaan, mutta ei mennä vielä. (Tyttö, 16).

Monet nuoret käyvät vapaa-aikana kaupungilla, ostoksilla ja kulttuurikeskuksessa, jossa voi tapailla muita ulkomaalaisia. Perjantai-iltaisin varsinkin monet vanhemmat pojat (noin 16–19-vuotiaat) menevät kaupungille diskoon tai nuorisokahvilaan ja täysi-ikäiset ravintoloihin.

Monet tapaavat tyttöystäviään varsinkin viikonloppuisin välimatkojen takia.

No, joskus menen tyttökaverin kanssa ja sitten joku suomalainen kaverin luona, joskus sauna tai pelaamaan joku salibandy tai lentopallo tai lumisota, ulko- ja sisäpelit, korttia, shakkia, pullonpyöritystä ja sellaista. Kuuntelen musiikkia, tietokoneella. Minun mielestä ei mikään vie enemmän aikaa. Mulla on oma harrastus, oma aika, oma aika puhua kavereiden kanssa, oma aika kuunnella musiikkia. Vaikka tyttökaverin kanssa. Tyttökaveri ei vie enemmän aikaa kuin mun veli, sama aika vie. (Nuori mies).

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa on yleensä sauna, jossa nuoret käyvät mielellään. Iltaisin ja viikonloppuisin nuoret katsovat paljon televisiota ja videoita. Eräs nuori sanoi, että ”televisio on mun best friend”. (Poika, 15). Joillakin nuorilla korostuu vapaa-ajan vietossa se, että he katsovat televisiota yksinään, menevät kirjastoon yksinään ja niin edelleen.

Haastattelija: Miten vietät vapaa-aikaa?

NUORI: *Uimaan! Teen, jos haluan matikkaa. Luen kirjoja, Aku Ankkaa. Minä tykkään telkkarista. Viikonloppuna minä katson, Salaiset Elämät, illalla hyvä filmi.* (Poika, 11).

Monet nuoret menevät kirjastoon tai muualle käyttämään internetiä. Nuoret käyttävät internetiä löytääkseen tietoa kotimaasta ja yhteyksiä kotimaahan sekä tekevät tietokoneella musiikkia. Oman maan nettisivut ja erilaiset keskustelusivut ovat suosittuja. Muutamat nuoret valittivat sitä, ettei välillä ole tekemistä: *”Mä inhoan sunnuntai, kun tulee, mä en tiedä, mitä mä tekisin...”* (Nuori nainen).

Eräs nuori oli mennyt opintojen ohella töihin voidakseen lähettää rahaa perheelleen:

Mä opiskelen ja nyt on puolitoista kuukautta mitä olen töissä. Teen töitä ja opiskelen. Jos ei olisi töitä, olisi kiva, mutta nyt on töitä. Vanhemman takia teen vaikka mitä! (Nuori mies).

Monet nuoret kertoivat, että kesäisin on enemmän tekemistä kuin talvella:

Kesällä, sillonko? Me mennään [ohjaajien kanssa] retkelle, Lapissa, Varparanta. Me mennään uimaan, McDonald's. Voi opiskella, uida, polkupyörä ympäri kaikki matkat. Kesämökki, metsässä, ei kukaan muu siellä. Aamulla rukoilen, sitten uimaan, sitten välipala, takaisin uimaan sitten, lampi, olen vedessä iltaan asti. [Innostuu ja kertoo silmät loistoen]. (Poika, 11).

Kesäisin monet nuoret ovat kesätöissä: työharjoittelussa päiväkodissa, vanhainkodissa tai mansikoita poimimassa. Pienelläkin paikkakunnalla monet löytävät töitä. Nuorilla tuntuu silti olevan ainainen rahapula, ruokarahat lopussa ja kännykän saldoraja vastassa. Muutamat nuoret sanoivat säästävänsä kesätöistään rahaa tulevaa kouluvuotta ja lukiokirjoja varten. Yleensä rahaa ei jää perheelle lähetettäväksi.

6.8 Haastateltavien ja suomalaisten välinen kanssakäyminen - ”Jokaisella kansalla on huonoja ihmisiä ja hyviä ihmisiä”

Nuoret toivat itse esiin rasismiin ja ennakkoluuloihin liittyvät asiat, ja niistä oli selvästi tarvetta puhua. Nuorten kokemukset ennakkoluuloista, syrjinnästä ja rasismista ovat osa heidän arkeaan. Kaikille nuorille on huudeltu kaupungilla ja heitä kohtaan on käyttäydytty muutenkin rasisistisesti. Useimmat nuoret miehet kertoivat joutuneensa tappeluihin ja uhkaaviin tilanteisiin. Kielteiset kokemukset vaikuttavat varmasti heidän suhteisiinsa suomalaisiin, vaikka monet nuoret toivatkin esiin sen, etteivät kaikki suomalaiset tietenkään ole rasisteja.

Jotkut nuoret kertoivat kuulevansa niin paljon kaikenlaista huutelua, ettei siitä enää voi välittää, koska sitten saisi murehtia koko ajan. Joidenkin nuorten on vaikea luottaa suomalaisiin, kun he ovat nähneet, miten epäluuloisesti ja vaarallisesti jotkut suomalaiset käyttäytyvät heitä kohtaan. Rasismiin tottuneet nuoret alkavat helposti tulkita lähes kaikki vastoinkäymiset rasismista johtuviksi ja rasismi saatetaan lopulta vetää mukaan kaikkiin asioihin. Rasismi voi olla myös tapa selittää asioiden syitä ja sitä kautta jäsentää elämää.

Eräs ohjaaja: *”Se on sellanen mustan miehen tauti. Kaikki menee rasismiin piikkiin, kaikki johtuu siitä”.*

Somalinaisia tutkineen Marja Tiilikaisen (2000, 109) mukaan kyseessä saattaa toisinaan olla rasismien ylitulkinta. Suomalaisten käyttäytyminen saatetaan tulkita rasismista johtuvaksi epäonnistuneen kommunikaation tai riittämättömän tiedon ja kulttuurin tuntemuksen takia (mts.). Toisaalta syrjintäkokemusten vaikutusta nuorten elämään ei voi vähätellä, sillä tutkimusten mukaan niillä on kielteinen vaikutus nuorten hyvinvointiin, ja ne lisäävät maahanmuuttajien kokemaa stressiä (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000, 116).

Suvaitsevaisuudessa on ryhmäkotien työntekijöiden mukaan kyse kaksisuuntaisesta prosessista. Ryhmä- ja perheryhmäkodit pyrkivät lisäämään ympäristön tietoisuutta kotien toiminnasta ja tätä kautta myös suvaitsevaisuutta. Toinen puoli on kodin sisällä tehtävä suvaitsevaisuustyö, jotta nuoret suvaitsisivat toisiaan ja suomalaisia.

Ainoastaan yksi haastatelluista kertoi, ettei ole kohdannut ennakkoluuloja eikä rasismia. Hän ei usko suomalaisten olevan ennakkoluuloisia, vaikka muut ryhmäkodin nuoret ovat sanoneet hänelle niin. Hän perusteli mielipidettään kaikilla tapaamillaan mukavilla suomalaisilla. Tämä nuori ei toisaalta liiku iltaisin kaupungilla niin kuin ne nuoret, jotka ovat kohdanneet ongelmia.

Olen kuullut, pojat sanoivat minulle, että suomalaiset ovat rasisteja, ja sanoivat, että suomalaiset eivät tykkää ulkomaalaisista. Mutta minä en usko sitä. Mutta minä en usko sitä, koska koulussa kun minä näen, ihan mukavat opettajat ja täällä hyvät työntekijät. Ja minulla on tosi mukava ystäväperhe. Siksi minä en usko. (Nuori nainen).

Joitakin nuoria ihmetyttää suomalaisten puhumattomuus, sisäänpäinlämpiävyys ja yleinen välinpitämättömyys muita ihmisiä kohtaan. Vaikka monet nuoret ovat kohdanneet ulkomaalaisuudesta aiheutuvia ongelmia ja huonoa kohtelua, he korostavat kuitenkin myös sitä, etteivät kaikki suomalaiset kohtelee heitä huonosti tai ole ennakkoluuloisia.

Jotkut nuoret suhtautuvat tyynesti kohtaamaansa rasismiin: *“Tämä rasismiongelma on se, joka on joka maassa, mutta ei tämä ole paljon haitannut”*. (Nuori mies). Eräs nuori totesi yksinkertaisesti, että kaikissa kansoissa on sekä hyviä että huonoja ihmisiä. Ei voi yleistää.

No, suomalaiset on paljon erilaisia ja muslimit. Joskus voi olla joku, jotkut ovat typeriä. Jotkut ovat taas kaveri. Jokaisella kansalla on, joskus tulee huonoja ihmisiä ja hyviä ihmisiä. (Poika, 17).

Nuoria häiritsevät myös ihmisten väärät käsitykset heistä ja erilaisuuden korostaminen samalla, kun yhteiset asiat ja samanlaisuus unohdetaan:

Ne luulee, että me ollaan tultu jostain viidakosta. Ne sanoo “Menkää vuorille takasin”. Tai sitten jotkut sano, että apinat takaisin Afrikkaan. (Nuori nainen).

Ne luulee, että täällä asuu tummia ihmisiä orpoja. Minä olen syntynyt avioliittoon, en ole orpo. Ei me olla sellasia, jotka on lähteny äidistä ja isästä, tai ne tappelee tai jotain. (Nuori nainen).

Myös ihmisten tapa yleistää negatiiviset asiat harmittaa nuoria: Jos joku yksi ihminen sadasta ihmisestä on tehnyt pahaa, nii kaikki somalit. Toiset ihmiset ei kukaan voi tuomita mitään, ei kukaan... (Nuori nainen).

Eräs nuori kertoi kohtaamisista erilaisten suomalaisnuorten ja jengien kanssa. Hänen mukaansa pahimpia ovat ne, jotka käyvät kimppuun mitään kysymättä ja sanomatta. Ongelmia aiheuttavilla nuorilla on itsellään ongelmia tai ei mitään parempaakaan tekemistä.

Pienet nuoret sanovat, että haluavat tehdä hankaluuksia ulkomaalaisten kanssa. Vaikka heillä ei olisi mitään hyötyä. Ja ne, jotka tekevät semmosta ongelmia, heillä on itse ongelmia. Sitten he haluavat ratkaista ongelmia toisen kanssa, ei sillein voi ratkaista ongelmia. Heillä ei ole varmasti mitään muuta tekemistä. (Poika, 17).

Haastattelujen perusteella ilmenee, että nuoret reagoivat kohtaamaansa rasismiin eri tavoin. Jotkut yrittävät olla välittämättä siitä, osa nuorista taas ahdistuu ja masentuu, osa ajautuu tappeluihin ja ongelmiin suomalaisnuorten kanssa. Eniten ongelmia näyttävät kohtaavan ne 16–19 -vuotiaat nuoret miehet, jotka liikkuvat paljon kaupungilla iltaisin ja viikonloppuisin.

6.9 Psyykkiset, terveydelliset ja emotionaaliset ongelmat

Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset ovat menettäneet tutun ja turvallisen elinympäristönsä: vanhempansa, perheensä, ystävänsä, kotinsa ja koulunsa. Lapset kärsivätkin turvattomuuden ja hylätyksi tulemisen tunteista. Lisäksi he ikävöivät perhettään. Lapsia sotatilanteessa tutkineet tutkijat sanovat, että ero perheestä on traumaattisinta, mitä lapsi voi kokea - jopa traumaattisempaa kuin pommitusten kokeminen tai väkivallan näkeminen.²¹ Sodalla ja muilla vakavilla levottomuuksilla on aina perustavanlaatuinen vaikutus lapsiin. Pakolaislapsi voi menettää lapsuutensa. Hänellä ei ole ehkä mahdollisuutta leikkimiseen tai koulunkäyntiin. Mitä useammalle psyykkiselle ”stressitekijälle” lapsi on altistunut, sitä todennäköisemmin hän kärsii psyykkisistä ongelmista. (Ahearn & Athey 1991)

Ilman huoltajaa tulleet lapset ovat altistuneet monille ”stressitekijöille”, jotka vaarantavat lapsen kykyä selviytyä. Heillä on monia menetyksiin liittyviä kokemuksia; he ovat vaihtaneet asuinpaikkaa useaan kertaan ja heidän perheenjäseniään ja ystäviään on kuollut. Tutkimukset korostavat erityisesti perheen merkitystä lapsen kyvyssä selviytyä tuskallisista kokemuksista. Kamputsean pakolaisnuoria tutkiessaan tutkijat havaitsivat, että niillä nuorilla, jotka asuivat ydinperheensä kanssa, oli vähemmän psykologisia ongelmia kuin niillä, jotka asuivat yksin tai vieraassa perheessä. Oma perhe merkitsee perusturvaa lapsille. Tämä perheen turva puuttuu ilman huoltajaa tulleilta pakolaislapsilta. (Ahearn & Athey 1991)

²¹ Katso suomalaiset sotalapset (luku 2.4).

6.9.1 Huoli ja ikävä – *“Vaikka olen iso tyttö, tarvitsen äitiä.”*

Haastattelujen perusteella vaikein ja tuskallisin asia ilman huoltajaa tullee lapsille ja nuorille on ero perheestä ja vanhemmista. He ovat kotimaissaan tottuneet asumaan suurperheessä suvun ympäröimänä. Elämä Suomessa ilman perhettä saattaa tuntua todella yksinäiseltä ja turvattomalta. Nuoret ikävöivät ja murehtivat perhettään koko ajan. He tuntevat olonsa surullisiksi, kun he ajattelevat tai puhuvat vanhemmistaan. Monet ovat kuulleet perheenjäseniensä tai ystäviensä kuolleen tai sairastuneen. Joidenkin lasten perheet asuvat pakolaisleirillä tai naapurimaassa kurjissa olosuhteissa. Lapset ja nuoret pelkäävät saavansa huonoja uutisia perheestään. Masentavien uutisten jälkeen tai yhteyksien katketessa nuoret eivät pysty keskittymään koulussa tai nukkumaan öisin, he itkevät ja sairastelevat.

Kerran mun pikkusisko tuli kipeäksi. Se oli painajaista! Mä en saanut nukuttua ja näin painajaisia. Ajattelin, että olisi kiva mennä sinne [kotimaahan], mutta en mä voinut. Koulussakaan en pystynyt silloin keskittymään. (Nuori mies).

Jouluna eräs ryhmäkodissa asuva lapsi oli kirjoittanut joulupukille ja pyytänyt, että pukki toisi hänen äitinsä Suomeen. Hän puhuu äidistään ja äidin Suomeen tulosta paljon:

No, tietysti haluan asua oman perheen kanssa! Minä haluan minun äiti tänne!! [Lyö nyrkillä pöytään.] Minä en halua enää ryhmäkodissa asua ilman äitiä. [Uudestaan nyrkkiä pöytään.] Minä haluan mennä minun äiti. Vain minun äiti, minun äiti. (Poika, 11).

Lapset ja nuoret kaipaavat vanhempiaan erityisesti silloin, kun he tarvitsevat neuvoja ja tukea. He kokevat, että omat vanhemmat ymmärtäisivät heitä parhaiten. He kaipaavat myös neuvoa siitä, mikä olisi oikea valinta tai oikeaa käytöstä. Selvästi he kaipaavat niin sanottua kulttuurista ohjausta ja neuvonantoa. Kun vanhempia ei ole, monet sanovat tekevänsä päätöksensä itse.

Jos minun äitini olisi täällä, varmasti hän neuvoisi meitä, mikä on väärin ja mikä on oikein. [Omassa maassa] vanhemmat aina neuvovat lapsille, että tämä on väärin ja tämä on oikein. (Nuori nainen).

Kun ajattelen vanhempiani, tuntuu epärealistilta, miksi ne ei voi olla täällä. Miksi niitä ei päästetä tänne? On kova ikävä. Silloin kun tapahtuu epärealistista juttuja, mä kaipaen erityisesti mun vanhempia. Tai silloin kun haluu jotain, niin silloin olisi hyvä, että äiti olisi täällä. Tai silloin kun haluu tehdä jotain, äiti voisi päättää, mikä on hyvä ja mikä ei. Kun ei oo äitiä, niin pitää päättää itse. En paljon kyselä neuvoja, useimmiten päätän itse. (Poika, 12).

Useimmat lapsista ja nuorista ovat kuitenkin yhteydessä vanhempiinsa säännöllisesti, yleensä he soittavat vanhemmilleen kerran kuussa. Jotkut nuorista eivät tosin tiedä, missä heidän vanhempiansa ovat. Usein Suomen Punainen Risti yrittää jäljittää heitä, mutta aina sekään ei onnistu. Tämä on hyvin raskasta nuorille, usein he pelkäävät, että heidän vanhempansa ovat kuolleet. Jotkut nuorista eivät voi olla yhteydessä vanhempiinsa, koska se olisi liian vaarallista. Vanhempien vointia kysellään sukulaisten tai tuttavien kautta.

Minä en tiedä, missä minun perhe on. Minä laitoin, Punainen Risti etsii niitä. Ei mitään, ne sanovat, että alue, ei liiku mikään, ei kulje auto, vain helikopteri. Siellä kuollut paljon ihmisiä. He ovat koko ajan yrittäneet. Kirjoitin kirje, se tuli takaisin. Nyt Punainen Risti pääsi sinne, mutta eivät löydä ketään, ei mitään. Nyt on mennyt jo pitkä aika, on

mennyt jo yli yhdeksän vuotta. Ja paikka on muuttunut, siellä on tapahtunut paljon sotia ja asioita. Minun sydämessä he ovat jossakin, on toivo. Se on vaikea, kun ihmiset kysyvät, missä sinun perhe on. Yleensä minä sanon, etten tykkää puhua semmosta. (Nuori mies).

Eräs nuori haluaisi välillä palata kotimaahan silläkin uhalla, että se olisi vaarallista. Silloin hän olisi ainakin lähellä äitiään:

Ihan oikeasti, joskus haluaisin takaisin. Kuitenkin, kun tiedän sen, että talebanit laittavat minut vankilaan. Ei haittaa minua, koska ajattelen, että kun minä olen vankilassa Afganistanissa, sitten äitini tietää, että minä olen vankilassa. Sitten hän käy minun luona, sitten minä voin nähdä hän. [Nauraa.] (Nuori nainen).

Jos nuori ehtii täyttää 18 vuotta eikä hänellä ole oleskelulupaa, on perheenyhdistämisen saaminen käytännössä mahdotonta. Jotkut ilman huoltajaa tulleista nuorista eivät edes hae perheenyhdistämistä tai heidän hakemuksensa raukeaa, koska vanhemmat eivät halua tulla Suomeen. Tämän täytyy olla suuri pettymys lapsille, ja vaikea asia hyväksyä. Nuoret voivat kokea itsensä hylätyksi ja loukatuiksi, vaikkakin nuoret yleensä sanovat ymmärtävänsä vanhempiensa päätöksen. He selittävät, että perheen on kaikesta huolimatta parempi kotimaassa kuin Suomessa. Vanhemmat saattavat olla jo vanhoja, ja lähteminen voi tuntua ylivoimaiselta.

Mä hain perheenyhdistämistä aikaa sitten, mutta he eivät halunneet tulla. Mä kaipaen heitä, mutta en mä itke. Mä pärjään itse. Mä olen nyt iso tyttö. Ikävöin vanhempiani ehkä eniten silloin, kun näen ystäviäni isiensä ja äitiensä kanssa. Haluaisin kyllä, että he tulisivat Suomeen, mutta se voisi olla heille vaikeaa. Mä en ole kovin paljon heihin yhteydessä. (Tyttö, 17).

6.9.2 Ongelmat ja psykosomaattinen oireilu

Ilman huoltajaa tulleiden pakolaislasten hyvinvoinnista puhuttaessa on otettava huomioon pakomatkaa edeltävät traumaattiset kokemukset, paon ja pakomatkan kokemukset ja vaikutukset sekä olosuhteet turvapaikkamaassa (Almqvist 1997). Pakolaisuuden ja vanhemmista eroon joutumisen vaikutukset riippuvat myös lapsen iästä ja kypsyystasosta. Joka tapauksessa niillä on perustavanlaatuinen vaikutus lapseen. Haastattelemamme lapset ja nuoret kärsivät monenlaisista ongelmista ja psykosomaattisista oireista: keskittymisvaikeuksista, unettomuudesta, painajaisista, syömishäiriöistä, vuoteenkastelusta, masentuneisuudesta ja aggressiivisuudesta. Muu-

tamat lapset olivat alkaneet änkyttää järkyttävien kokemusten jälkeen. Monilla lapsilla ja nuorilla on jatkuvaa selittämätöntä päänsärkyä tai vatsakipua. Usein he itkevät ja ovat peloissaan öisin. Eräs tyttö kertoi haluavansa joskus kuolla. Hän tuntee suurta syyllisyyttä siitä, että hän on turvassa, kun monet muut, mukaan lukien hänen vanhempansa, eivät ole. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa on vuosien varrella ollut myös itsemurhayrityksiä.

Minä ajattelin, että pitäisi kuolla. Se on huono elämä, ei saa unta, aina ajattelee. Minusta on huono, että miksi toiset ovat turvassa ja toiset ei. Minusta se on huono, että miksi minä olen turvassa ja äitini ei ole turvassa. (Nuori nainen).

Muutamalla haastattelemallamme työllä on jatkuva tarve ”shoppailla” ja ostaa tai tilata vaatteita, vaikka rahat eivät riittäisi sellaiseen. Tämä saattaa liittyä lohdutuksen ja turvallisuuden tunteen hakemiseen. Erityisesti nuoremmilla lapsilla on usein aggressiivista käyttäytymistä, ja he käyttävät aggressiivista kieltä. Pienten lasten ryhmäkodissa lähes jokainen lapsi on joskus aggressiivinen. Lyöminen, sylkeminen ja raapiminen on yleistä lasten kesken, mutta myös työntekijöitä kohtaan. Erään ryhmäkodin johtajan mukaan lasten huomiontarve on äärettömän suuri, ja välillä he käyttävät huomiota saadakseen rajujakin keinoja. Pienemmät lapset oirehtivat vahvasti ja monella tapaa. He ovat levottomia ja ailahtelevaisia: ensin he ovat kilttejä ja herttaisia ja seuraavana hetkenä vihaisia ja aggressiivisia. Monille pienille lapsille käsitys äidistä ja isästä on hämärtynyt, koska he eivät ole nähneet vanhempiaan moniin vuosiin ja ovat vasta 5–6 -vuotiaita. He saattavat esimerkiksi puhua sekaisin toistensa äideistä ymmärtämättä oikein, mitä äiti tarkoittaa. Erilaiset oireet, jopa aggressiivisuus, ovat kuitenkin normaali reaktio tuskallisiin kokemuksiin.

Mä en yhtään pidä siitä, että haukutaan neekeriksi. Koulussa haukutaan. Jos aikuiset haukkuis, mä varmaan puukottaisin. Lapsien kanssa voi ratkaista homman nyrkeillä. Aina välillä on joutunut tekemään niin. (Poika, 12).

Suomalainen lastenpsykiatri Andre Sourander tutki ilman huoltajaa tulleiden lasten traumaattisia kokemuksia ja oireilua vuosina 1994–1995. Hänen tutkimillaan lapsilla oli erilaisia oireita kuten riitaisuutta, surullisuutta, äkkipikaisuutta, itsepäisyyttä, yksinäisyyden tunteita, keskittymisongelmia ja mielialan vaihteluita. Monilla lapsilla oli somaattisia oireita ja jopa itsemurha-ajatuksia. Myös Souranderin tutkimuksen mukaan lasten suurin huoli oli perheen ja vanhempien tilanne kotimaassa. (Sourander 1998)

Psykologi Nina Forsten-Lindman työskenteli pakolaislasten parissa vuonna 1997. Lapsista monet olivat ilman huoltajaa tulleita. Puolet heistä oli kokenut pommituksia

ja aseellisia taisteluja, heidän kotinsa oli tuhoutunut, ja he olivat menettäneet perheenjäseniään. Kaikilla ilman huoltajaa tulleilla lapsilla ja nuorilla oli nukahtamisongelmia, jatkuvaa päänsärkyä ja vatsakipuja. Forsten-Lindman tulikin siihen johtopäätökseen, että on ensisijaisen tärkeää, että lapset kävisivät läpi ja työstäisivät traumaattisia kokemuksiaan. (Forsten-Lindman 1997) Esimerkiksi monelle haastattelemallemme nuorelle oli määrätty unilääkkeitä tai nukahtamislääkkeitä unettomuuteen, mutta ne eivät poista unihäiriöiden takana olevaa ongelmaa. Jotkut nuoret olivat käyttäneet myös mielialalääkkeitä.

Myös pitkä turvapaikka- ja perheenyhdistämispäätösten odotusaika aiheuttaa ahdistusta. Erityisen turhauttavaa on se, ettei voi tehdä muuta kuin odottaa eikä tiedä, kuinka kauan vielä joutuu odottamaan. Nuoret haluaisivat kuulla väliaikatietoja tai jotain lisätietoja turvapaikkaprosessinsa ja perheenyhdistämisen vaiheista ja edistymisestä. Oleskeluluvan viipyminen vaikuttaa konkreettisesti moniin käytännön asioihin nuorten elämässä. Eräs nuori kertoi, ettei häntä hyväksytty ammattikorkeakouluun, koska hänellä ei ollut oleskelulupaa. Opintotukeakaan ei saa ilman oleskelulupaa. Vasta luvan saatuaan turvapaikanhakijasta tulee kuntalainen, ja hän on oikeutettu muun muassa alennuksiin bussilipusta. Nuoret voivat kuitenkin saada toimeentulotukea. Tulevaisuuden ja esimerkiksi opintojen suunnitteleminen on vaikeaa, kun ei varmasti tiedä, saako oleskeluluvan ja siten luvan jäädä Suomeen. Nuoret elävät välitilassa ja epävarmuuden keskellä.

Sille ei voi mitään. Joudun odottamaan. Ja joka päivä minä odotan, odotan päätöstä, että milloin meidän päätös käsitellään. [Huokaa syvään] (Tyttö, odottanut turvapaikkapäätöstä puolitoista vuotta).

Usein lapsilla ja nuorilla on eri oireita yhtä aikaa tai vuorotellen. Oireilu pahenee erityisesti silloin, kun lapsi on kuullut huonoja uutisia vanhemmistaan ja perheestään tai hän ei ole saanut yhteyttä vanhempiinsa pitkään aikaan.

Ajattelin koko ajan Somaliaa ja perhettä siellä. Ajattelin, onko joku perheestäni kuollut. En saanut heihin yhteyttä aluksi. Minulla ei ollut heidän osoitettaan tai puhelinnumeroaan. En saanut heihin yhteyttä kahteen vuoteen. Joten olin huolestunut koko ajan, itkin joskus. Usein en saanut unta öisin. Ne antoivat mulle nukahtamispillereitä. (Nuori nainen).

Mä en saa nukuttua öisin, kun ajattelen vain mun perhettä. Joskus kello kuudelta tai seitsemältä vasta nukahdan. On raskasta asua yksin, mä olen peloissani yöllä. Mä itken usein. Nyt kun jotkut saivat vanhemmat tänne, niin mä olin surullinen. Mä ajattelin kaiket yöt, että miksi mä olen yksin. (Nuori nainen).

Sillä ajalla, jotka lapsi tai nuori on elänyt ilman vanhempiaan vieraassa maassa, saat-
taa olla hyvinkin pitkällisiä vaikutuksia. Eräs haastattelemamme nuori nainen, joka
saapui Suomeen jo 10 vuotta sitten ilman vanhempiaan, on nyt kahden lapsen äiti.
Hän ei pysty jättämään lapsiaan hetkeksikään, vaan ottaa nämä aina mukaansa, koska
hän muistaa niin hyvin, kuinka kauheaa oli olla ilman äitiä.

6.9.3 Tuki ja selviytyminen

Monet ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret tuntevat itsensä välillä yksinäiseksi,
eikä heillä ole ketään, kenelle puhua asioistaan ja ongelmistaan. Jotkut heistä ovat
varovaisia puhuessaan asioistaan laitosten henkilökunnalle. Vain harvat ovat käyneet
terapeutilla tai psykologilla, vaikka mielenterveyspalvelujen tarve onkin ilmeinen.
Monet yrittävät selviytyä omin voimin.

*Ongelmani pidin itselläni, sisälläni. Olin hiljaa ja menin sellaiseen
paikkaan, jossa ei ollut muita ihmisiä ja olin siellä itsekseni ja mietin.
Puhuin itselleni ja vastasin itselleni. Ei se auttanut, tuli vain lisää miet-
timistä. Olisin varmaan voinut puhua tädilleni tai lastenkodin työnteki-
jöille, mutta en vain osannut puhua. Olisiko siitä edes ollu apua? (Nuori
mies).*

Richmanin mukaan on olemassa monia syitä, miksi pakolaislasten ja -nuorten on vai-
kea puhua asioistaan ammattiauttajille tai muille ulkopuolisille, ja mitkä tekevät kes-
kustelun ja terapian pakolaislasten kanssa vaikeaksi. Ensinnäkin lapset ja nuoret ovat
hämmentyneitä siitä, mitä heille on tapahtunut eivätkä välttämättä osaa kertoa tapah-
tumista kronologisesti tai selvästi. Toiseksi vanhemmat ovat saattaneet kieltää lapsia
puhumasta ulkopuolisille, tai puheenaiheet ovat yksinkertaisesti liian tuskallisia. Lapset
haluavat myös usein miellyttää ja puhuvat, mitä he ajattelevat muiden haluavan kuul-
la. He saattavat pelätä jälkiseurauksia ja sitä, mitä tiedoilla tehdään, tai he pelkäävät
leimaantumista. (Richman 1998, 46) Lisäksi länsimaisen psykologian hoitotavat saat-
tavat olla lapsille ja nuorille vieraita. Monille mielenterveyden ongelmat ovat häpeä,
ja niillä on voimakas negatiivinen stigma. Psykologin luona käyminen tarkoittaa, että
on hullu. Usein ulkopuolisille ei haluta puhua, koska heihin ei luoteta. Jotkut lapset ja
nuoret ajattelevat, ettei terapeutille puhuminen hyödytä mitään. Kaksi nuorta jutteli-
vat psykologilla käymisestä:

*- Työntekijät tietää kaikki, mitä sä oot kertonu hänelle. Se on mun mie-
lestä niinku, mikä oikeus hänellä on antaa minun asioihin, jos minä
kerron hänelle luottamus? Me haluamme, että se on luottamus. (Nuori
nainen).*

- *Se haluu vaan niinku löytää joku hullu.* (Poika, 15).
- *Tai löytää joku salaisuus, mitä sulla on tai jotain.* (Nuori nainen).

Monet nuorista kuitenkin puhuvat asioistaan ja murheistaan ystävilleen, sisaruksilleen tai laitosten työntekijöille.

Kaverit pelastaa mun päivän. Niiden kanssa voi jutella siitä asiasta, jos haluaa, mut jos haluaa unohtaa koko jutun, niin voi unohtaa. Ne on lääke siihen kipuun. Kaverit on tärkeitä. (Tyttö, 17).

Yksi tyttö kertoi, että hän kirjoitti kaikki asiansa päiväkirjaan ja lähetti pitkiä kirjeitä äidilleen. Yksi poika piirsi, maalasi ja kävi myös taideterapiassa. Hän kertoi myös laulavansa ja soittavansa mieluummin kuin puhuvansa kenellekään helpottaakseen oloaan.

Musiikki on hyvä. Minä en puhu paljon, en puhu kenellekään minun ongelmista tai jos olen surullinen. Mutta piirtämällä tai laulamalla tai soittamalla jotain. Silloin tulee [parempi olo]. (Nuori mies).

Jotkut nuoret ajattelevat, että heidän täytyy vain olla vahvoja ja selviytyä. He eivät voi näyttää heikkouttaan tai suruaan.

Oli pakko aikuistua, oli pärjättävä. En antanut itseni ikävöidä äitiä. Ajattelin, että mun on pärjättävä. (Nuori nainen).

Monille nuorille uskonto antaa voimia. Jotkut ajattelivat, että pahemminkin voisi olla: *”Uskonto antoi mulle voimia, luin Koraania. Kuuntelin paljon musiikkia. Ajattelin jotain pahempaa. Ajattelin, että äitini on sentään elossa.”* (Nuori nainen).

Kysyimme nuorilta myös, mikä tekee heidät onnellisiksi, mikä antaa heille voimia ja iloa kaikkien vaikeuksien keskellä. Monet nuorista iloitsevat koulunkäynnistä ja ystävistään, joiden kanssa murheet unohtuvat ainakin hetkeksi. Joillakin nuorilla on harrastuksia, joista he saavat onnentunteita.

On kiva, jos on oppinut [jalkapallo-]harjoituksissa uuden kikan. Tai jos kuulee äidin tai isän puhuvan jotain hyvää. Aku Ankkojen lukeminen saa mut iloiseksi. Se on hauskaa. Eniten mä tykkään Roope Ankasta. Luen myös romaaneja, historia on kiinnostavaa ja sit urheilusta ja peleistä. (Poika, 12).

Pärjätäkseen Suomessa on nuorten mielestä tärkeää osata suomen kieli, suomalaiset tavat ja säännöt. Se tekee elämästä paljon helpompaa. Omaa kulttuuria ja äidinkieltä ei saa kuitenkaan unohtaa. Molemmista kulttuureista pitäisi ottaa parhaat puolet.

Suomessa on tärkeää osata kieli. Ja pitää olla myös tarpeeksi vaatetta, ettei palelluta itseään! [Nauraa] Kun osaa kielen, on helpompi saada kontaktia suomalaisiin. (Nuori nainen).

6.10 Perheenyhdistäminen – ”Elämäni onnellisin päivä”

Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella on oikeus perheen jälleenyhdistämiseen (YK:n Lapsen oikeuksien sopimus, 10 art.). Kun perhe asuu eri puolilla maailmaa, Suomessa asuva perheenjäsen voi hakea Ulkomaalaisvirastolta perheenyhdistämistä (ks. kuvio 1 sivulla 39). Perheenyhdistämistä voi hakea vasta sitten, kun on saanut turvapaikan tai tietynlaisen oleskeluluvan (ns. A3-status). Alaikäisten kohdalla perheenyhdistämisoikeus koskee lapsen vanhempia tai huoltajia ja alaikäisiä, naimattomia sisaruksia (ulkomaalaislaki, 378/1991, 18b§). Pakolaisen perheenyhdistämistä hakeva ei ole vastuussa perheenyhdistämisen kustannuksista tai perheenjäsentensä toimeentulosta Suomessa. Pakolaisen perheenyhdistämishakemuksen avulla Suomeen tulevat perheenjäsenet saavat oleskeluluvan ja pääsevät pakolaisten vastaanoton piiriin. Suomen perheenyhdistämiskäytäntö onkin ainoa laatuaan, sillä muissa Pohjoismaissa ja monissa Euroopan maassa perheenyhdistämistä hakevilta edellytetään esimerkiksi pitkää maassaoloaikaa tai kykyä elättää maahan tulevat perheenjäsenet. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 38.)

Kuten jo aiemmin on todettu, perheenyhdistämishakemusten käsittely kestää keskimäärin yli vuoden ja usein pidempäänkin (Mikkonen ja työryhmä 2002, 62). Ulkomaalaisvirasto antaa myös kielteisiä päätöksiä²² alaikäisten perheenyhdistämishakemuksiin. Ulkomaalaisvirasto voi antaa myös oleskelulupia, jotka oikeuttavat hakemaan perheenyhdistämistä siten, että lapsen olisi kyettävä takaamaan perheenjäsenten toimeentulo, mikä on käytännössä lapselle mahdotonta (ns. A4-status). Pitkän turvapaikkaprosessin aikana jotkut nuoret ehtivät täyttää 18 vuotta ja menettävät mahdollisuuden hakea pakolaisen perheenyhdistämistä. Myös kotimaassa olevat sisarukset saattavat prosessin aikana tulla täysi-ikäisiksi, eikä perheenyhdistäminen enää sen jälkeen koske heitä. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 40.)

²² Kielteisten päätösten määrää ei voida tarkalleen sanoa, koska Ulkomaalaisviraston atk-järjestelmä ei erottele ilman huoltajaa tulleiden perheenyhdistämishakemuksia ja niihin annettuja päätöksiä.

Useimmat oleskeluluvan saaneista ilman huoltajaa tulleista lapsista ja nuorista hakevat perheenyhdistämistä. Pitkä odotusaika on kuitenkin vaikea kestää: *“Odottaminen tuntui pitkältä. Kaksi vuotta tuntui kymmeneltä vuodelta”*. (Poika, 15). Lasten odotukset ovat korkealla, kun perhe tulee. Elämä muuttuisi paremmaksi, ainakin jatkuva huoli ja murhe loppuisi. Koko perhe olisi vihdoinkin turvassa, poissa sodan keskeltä.

Ihana elämä ja sitten aika uusi elämä. Ei tarvi mitään miettiä ja sitten voi nukkua ihan rauhassa yö ja sitten käydä koulua säännöllisesti. Se on varmaan, se on uusi elämä tulee. (Nuori nainen).

Aluksi Suomessa mä mietin, että miten mä voin pärjätä täällä ilman äitiä. Mut mä vaan pärjäsinkin, kun oli pakko. Mutta jos äiti ei olisi tullut tänne, mä olisin muuttanut Somaliaan takaisin. Kun äiti tuli, mulla lähti taakka harteilta. Kaikki huolet lähti pois. Ei tarvinnut enää huolehtia hänestä. (Nuori mies).

Positiivinen perheenyhdistämispäätös on ”elämän onnellisin päivä”.

Perheenyhdistämispäätöksen odottaminen tuntui siltä kuin odottaisiin pääsyä paratiisiin. Päätös tuntui, että sulle luvattiin, että pääset paratiisiin tai susta tulee miljonääri. Sinä päivänä, kun sain positiivisen päätöksen, se oli mun elämäni suurin päivä! (Nuori mies).

Moni nuori koki saavansa oman etnisen identiteettinsä takaisin, kun perhe tuli Suomeen. Vastavuoroisesti nuori toimi perheelle oppaana suomalaisen kulttuuriin.

Perheenyhdistämisen odotusaika oli pitkä, melkein jo unohti kaiken, kun oli niin nuori. Kun perhe tuli, elämä kääntyi taas parempaan päin. Aluksi mä olin perheen tuki ja seinä. Oli raskasta, mutta mielelläni autoin. Mä olin opas suomalaiseseen kulttuuriin ja he opettivat mulle taas, millaista on olla somali. Mä sain mun henkilöllisyyden takaisin, vaikka elinkin kahden kulttuurin välissä. Mä tiesin, kuka mä oon ja mitä mä edustan. (Nuori mies).

Kielteinen perheenyhdistämispäätös taas on erittäin masentava ja raskas kokemus nuorille. Se aiheuttaa surua ja jopa vihaa. Päätöstä on vaikea ymmärtää.

1997 mä hain perhettä ja odotin pitkän aikaan päätöstä ja sain kielteisen päätöksen. Nyt mä pyrin saamaan DNA-testit, mutta siitä ei ole vielä tehty päätöstä. Odotus ei tunnu hyvältä, koko ajan jännittää, kun ei tiedä, koska ne tekee sen päätöksen ja millaisen päätöksen. Olin surullinen ja vihanen ja kaikkee. Kielteinen päätös oli epäreilu. He näyt-

tivät mun kuvaa mun perheelle, eikä he tunnistaneeet mua. Tietenkään he eivät tunnistaneeet, kun siitä on pitkä aika, kun he ovat mut viimeksi nähneet, olen kasvanut. Sitten he sanoivat, että siellä alueella, missä he asuvat ei ole mitään ongelmia, vaikka siellä on pahoja ongelmia. He tappavat ja raiskaavat siellä meidän alueella. Siellä on kuivaa ja nälänhätää, eikä ole sähköä ihmisillä. Siellä mun perhe asuu, ihmisillä menee huonosti. Yhteydenpito on vaikeaa, kun siellä ei ole postia tai puhelimia. Viimeksi kaksi vuotta sitten juttelin isän kanssa. Mä ikävöin koko ajan mun perhettä, kaipaen sitä, että he pitäisivät musta huolta. Mulle on syntynyt kaksi siskoa sillä aikaa, kun olen ollut Suomessa. Mä odotan, että mun elämä muuttuisi paremmaksi, kun perhe tulisi. Että loppuisi se huolehtiminen. Mä uskoisin, että mulla sujuis elämä taas hyvin, jos he pääsisivät tänne turvaan. Pääsisin opiskelemaan. Mutta nyt, kun he eivät ole täällä, mua vaivaa asiat niin paljon, etten mä pysty opiskelemaan. (Nuori mies).

Aina perheenyhdistäminen ei onnistu. Erään tytön perhe ei rahan puutteen vuoksi päässyt perheenyhdistämishaastatteluun Suomen suurlähetystöön. Kolmannen haastattelukutsun jälkeen tytön hakemus hylättiin:

Mä sain kolme kirjettä, et heidän pitäisi mennä haastatteluun suurlähetystöön. Mutta joka kerta niillä ei ole rahaa. Mun piti lähettää niille rahaa, mutta en ole voinu tehdä sitä. Mä luulen, että niillä on parempi elämä asua oma maa. Ne pärjää hyvin, täällä uusi maa, uusi kieli. Miten ne pärjäisi? Minun pitäisi auttaa koko ajan. Jos mä olisin tiennyt, kuinka kauan se kestää... Jos kaikki olisi tapahtunut yksi kuukausi tai yksi vuosi, jos kaikki tietäisi etukäteen, se olisi hyvä. (Nuori nainen).

Vaikka perheen yhdistyminen on aina iloinen tapahtuma, ei uusi perhe-elämä aina suju ongelmitta. Turvapaikka- ja perheenyhdistämisprosessien pituudesta johtuen nuoret ovat sopeutuneet suomalaiseen yhteiskuntaan ja omaksuneet suomalaiset arvot ja normit. Nuoret ovat ehkä osittain unohtaneet äidinkieltensä. Kun oma perhe sitten vuosien odottelun jälkeen saapuu, sukupolvien välisiä ja kulttuurien välisiä ongelmia ja yhteentörmäyksiä syntyy usein. Erityisesti tyttöjen käytös on tarkkailunalaisena. He pukeutuvat ehkä kuten suomalaiset nuoret ja ovat omaksuneet suomalaisten nuorten tavat ja käyttäytymismallit. Joskus vanhemmille oppaana toimiminen ja uuteen kulttuuriin tutustuttaminen on raskasta nuorelle.

Kun he tulivat, ei se ollutkaan niin hienoa kuin oli ajatellut. Asiat ei olekaan niin helppoja. Minä olen nyt juuri niin kiireinen koulun kanssa. Äiti on vähän huolissaan, hän ajattelee, että minusta on tullut suomalainen. Olen hoitanut jo paljon heidän asioitaan, en jaksakaan enää. Mun

täytyy huolehtia myös itsestäni. He kyllä pärjäävät. En voi ottaa heistä vastuuta. (Nuori nainen).

Onnellisten ensimmäisten päivien jälkeen jotkut nuoret ovat kuitenkin tulleet surullisiksi, koska oma perhe on joutunut kärsimään syrjintää:

Sit tulopäivää en unohda koskaan. Aluksi kaikki olivat niin onnellisia, mutta ei se kovin kauan jatkunut, kun perhe joutui kokemaan kaiken, mitä mä olin kokenut: syrjintää. Tuli mieleen, että olisiko ollut parempi, että perhe olisi tullut toiseen maahan. (Nuori mies).

6.11 Identiteetin häilyminen

Jotkut haastattelemistamme nuorista sanovat tuntevansa itsensä ulkopuoliksi, ei-mihinkään kuuluviksi, vaikka he yrittävät löytää oman paikkansa uudessa kulttuurissa ja uuden yhteiskunnan jäseninä. Ilman oleskelulupaa eläminen ja turvapaikkapäätöksen odottaminen saivat erään nuoren tuntemaan itsensä yhteiskuntaan kuulumattomaksi. ”Kuulumattomuus” vie nuorilta oikeuden tulevaisuuteen, sen suunnitteluun ja toiveisiin. Tämä lisää erillisyyden tunnetta vieraassa maassa, tunne on sama kuin vainottuna omassa maassa.

Mun mielestä olen samassa tilanteessa kuin minun maassa. Siksi, että minä en kuulu mihinkään. Minä en kuulu kuntaan, minä asun täällä, mutten kuulu kuntaan. Minun mielestä olen samassa kuin siellä, minä en kuulu minnekään. Jos sinulla ei ole oleskelulupa, olet aina vankilassa, et ole vapaa, et kuulu yhteiskuntaan. Minun ongelma on se, että minä en kuulu yhteiskuntaan. (Nuori mies, odottanut turvapaikkapäätöstä yli kaksi vuotta).

Nuorten on vaikeaa tasapainotella uuden ja oman kulttuurin välillä, yrittää samanaikaisesti sopeutua uuteen kulttuuriin sekä löytää identiteettinsä ja paikkansa elämässä. Pakolaisnuoret ovatkin tavallaan kaksinkertaisessa väli- eli liminaalitulassa: he ovat maahanmuuttajia ja nuoria. Vaikka liminaalitulat ja -vaiheet voivatkin avata uusia mahdollisuuksia, monet samanaikaiset liminaalitulat saattavat olla hämmentäviä nuorelle ja luoda riskejä marginalisoitumiselle sekä vaikeuttaa nuoren oman ryhmä- ja etnisen identiteetin löytymistä (Alitolppa-Niitamo 2001, 126).

Vahva ja positiivinen kulttuuri-identiteetti on tärkeä tekijä onnistuneessa sopeutumisessa ja selviytymisessä. Ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret käyvät samanaikaisesti läpi aikaisempia kokemuksiaan kotimaastaan ja pyrkivät sopeutumaan uuteen

kulttuuriin ja elämäntilanteeseen - ilman oman perheen tukea. Tutkimusten mukaan monet pakolaislapset itse asiassa menettävät vahvan kulttuurisen identiteettinsä, mikä voi johtaa vakaviin identiteetti- ja kehityshäiriöihin. Monissa tapauksissa juuri ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret ovat kokeneet sellaisia asioita, jotka ovat vahingoksi identiteetin kehitykselle. He ovat menettäneet emotionaalisesti tärkeitä läheisiä ihmissuhteita. Oman yhteisön puuttuessa ryhmäidentiteettiä on vaikea muodostaa. Lapset ja nuoret ovat myös erossa omasta kulttuuripiiristään. Tulevaisuus näyttää epävarmalta. Lisäksi he joutuvat elämään traumaattisten kokemustensa kanssa. Yksin tulleet lapset ja nuoret kantavat myös vastuuta muun muassa turvapaikkaprosessistaan, koulunkäynnistään ja perhehuolistaan. (Green 2000.)

Ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret ovat lisäksi menettäneet tärkeimmät roolimallinsa - vanhempansa. Usein lasten rooli myös muuttuu pakolaistilanteessa. Lapsi joutuu kantamaan vastuuta kuten aikuinen. Ilman huoltajaa tulleen nuoren identiteetin kehitys voi häiriintyä myös silloin, kun nuori saapuu uuteen maahan, vieraaseen kulttuuriin ja kohtaa uusia haasteita ja ongelmia. Tällaisissa kulttuurien välisissä kohtaamisissa lapset ja nuoret, helpommin kuin aikuiset, menettävät oman kulttuurinsa. Lapset pyrkivät sopeutumaan uuteen ympäristöön. He saattavat unohtaa äidinkiensä ja sen mukana tärkeän osan identiteettiään. Kuinka kauaskantoisia muutosten aiheuttamat vaikutukset ovat, riippuu siitä, kuinka pitkään lapsi on ollut erossa perheestään ja asunut laitoksessa ja saako hän kulttuurista tukea ja roolimalleja omalta etniseltä yhteisöltään. (UNHCR 1994.)

Oman perheen saapuminen vahvistaa yleensä nuorten identiteettiä, ja kahden kulttuurin välissä eläminenkin helpottuu, kun ”tietää, kuka on”. Suomalainen identiteetti ei ole nuorille mahdollinen, vaikka he joskus yrittävätkin ”olla kuten suomalaiset”.

Kun perhe tuli, mun somalialaisuus vahvistui. Kun mä yritin olla suomalainen, se ei onnistunut, koska aina oli joku, joka näytti, etten mä ole kuitenkaan. Nyt ei ole sellaista ongelmaa, kun mä tiedän, kuka mä olen.
(Nuori mies).

Somalit ovat yksi esimerkki niin sanotuista diasporapakolaisista, jotka ylläpitävät tiivistä yhteyttä kotimaahansa ja omaan yhteisöönsä ympäri maailmaa (Alitolppa-Niitamo 2000b). William Safranin (1991) klassisen määritelmän mukaan kotimaa nähdään ”ainoana oikeana” kotina. Diasporiset yhteisöt ylläpitävät myyttiä paluusta, joka ei välttämättä kuitenkaan johda ihmisten todelliseen paluuseen kotimaahansa. Myytti tai unelma paluusta voi tehdä elämän helpommaksi vieraassa ympäristössä. Lisäksi diasporiset yhteisöt yleensä toimivat maiden välisten monimutkaisten verkostojen kautta. Uusi teknologia on tehnyt yhteydenpidon helpommaksi sekä kotimaahan että yhteisön muihin jäseniin muissa maissa. Diasporapakolaiset pystyvät yleensä säilyt-

tämään etnisen identiteettinsä uskontoa ja kulttuurin käytäntöjä korostamalla. Ilman huoltajaa oleville lapsille ja nuorille se on kuitenkin paljon vaikeampaa.

*Ei ole helppoa kasvattaa lapsia täällä. Lapsia yritetään kotona kasvat-
taa somalialaisille tavoille ja koulussa suomalaisille tavoille. Lapsi
menee siitä ihan sekaisin. Siinä, missä yhteisössä lapsi on enemmän,
hän omaksuu sen tavat. Olisi hyvä kasvattaa lapset omaan kulttuuriin,
mutta ympäröivä väestö on vahvempi, ellei vanhemmat ole siinä tuke-
na. Meillä esim. kunnioitetaan vanhempia. Molemmista kulttuureista
pitäisi ottaa parhaat puolet. (Nuori mies).*

Monet nuoret sanovat tuntevansa olevansa molempia: sekä somalialaisia että suoma-
laisia:

*Tunnen itseni sekä somalialaiseksi että suomalaiseksi. Musta ei voi
koskaan tulla täysin suomalaista. Se ei onnistu. En voi myöskään enää
olla kokonaan somalialainen, koska mä asun täällä musta tulee vähän
suomalainen. (Nuori nainen).*

6.12 Tulevaisuudensuunnitelmia

Nuoret kokevat, että opiskelujen jatkaminen Suomessa on tärkeää. He suunnittelevat muun muassa sairaanhoitajan, lääkärin, arkkitehdin, rakennusmiehen, poliisin, vaate-
suunnittelijan ja kosmetologin ammatteja. Muutamat pojat haluaisivat ammattilaisik-
si jalkapallossa.

*Lukio on ensi vuonna. Sen jälkeen en tiedä. Jos minä rupean nyt miet-
timään, joka minuutti tulee eri ajatus. Mutta minun mielestä ihmisten
pitää mennä kouluun ja ottaa joku työ. Kyllä minä voin mennä sen [lu-
kion] jälkeen yliopistoon opiskelemaan. Minulla on paljon ajatuksia.
Pienempänä ajattelin astronautti, joskus tulee tietokone, sitten ham-
maslääkäri. (Nuori mies).*

Opiskelujen jälkeen useimmat nuoret haluavat palata takaisin kotimaahan, kun tilan-
ne siellä rauhoittuu. Vain harvat haluaisivat jäädä lopullisesti Suomeen.

*Haluan palata Somaliaan. Odotan hyvää elämää, tavallista, rauhallis-
ta elämää. Mä haluan jatkaa opiskeluja. Mä haluaisin lääkäriksi. En
voi kuvitella eläväni koko elämäni Suomessa. (Poika, 17).*

Monet nuorista haluavat palata ja olla hyödyksi kotimaalleen. Yhteys Suomeen voitaisiin silti säilyttää:

Että mä saan rakennusmiehen paperit käteen, saan työpaikan ja perheen. Uuden elämän tarkoitus on muuttaa takaisin Somaliaan, mutta olla kuitenkin tekemisissä Suomen kanssa, tehdä yhteistyötä. Se ei tule loppumaan. Mä voisin asua välillä Suomessa ja Somaliassa niin, että oma firma olisi kuitenkin Somaliassa. En pysty kuvittelemaan koko tulevaisuuttani Suomessa. Kotimaa on aina kultaa. Oma maa on mansikka, muu maa mustikka. (Nuori mies).

Jos oma kotimaassa rauha, koska oma kotimaa tarvitsee apua, jos rauha tulee. Nykyisten nuorten pitää tehdä jotakin. Kotimaa on kotimaa, vaikka on huonossa kunnossa. (Nuori mies).

Kuitenkin muutamat nuorista sanoivat, että heidän on aivan liian vaarallista palata koskaan takaisin.

Eeen! [Huutaen] Jos minä lähden sinne, kuolen! [Kurkun leikkaamisesta kuvaava ääni ja ele]. Vaarallista. Ja ne tappajat sanoo: Miksi olet karannut täältä Suomeen? Ei voi mennä. Ei käy, ei käy! [Lisää tappamista kuvaavia ääniä]. (Poika, 11).

Jotkut tytöt ja vanhemmat haastateltavat mieltivät myös avioliittoa ja perheen perustamista. Heitä arveluttaa lasten kasvattaminen Suomessa, mutta paluu kotimaahankaan ei ole helppoa.

Tää on hyvä maa, turvallinen ja kaunis maa, jos ihmiset vain olisivat ymmärtäväisempiä, sitten tämä olisi hyvä maa perustaa perhe. Haluaisin takaisin Somaliaan, mutta se näyttää nyt hyvin vaikealta. Mä luulen, että se on seuraava sukupolvi, joka rakentaa Somalian uudestaan. Eniten tulevaisuudessa huolettaa se, että menestykö ja saako lapsia. (Nuori mies).

Lapsia huolettaa tulevaisuudessa myös se, ettei perhe pääsisikään tulemaan Suomeen, ilman vanhempiaan he eivät halua jäädä Suomeen.

Hyvä elämä olis sellanen, et isä ja äiti olis täällä ja olisin hyvä pelaamaan jalkapalloa. Isoin huoli tulevaisuudessa on se, jos vaikka isä ja äiti ei tuliskaan. Jos äiti ja isä ei tänne pääse, mä varmaan raivoon joka päivä. Sitten elämä ei olis mallillaan. (Poika, 12).

Nuorten ja lasten tulevaisuudensuunnitelmat kuvastavat Suomeen sopeutumista ja sitä, että heillä on täällä siteitä. Elämä on ainakin toistaiseksi Suomessa. Turvapaikkapäätöksen viipyminen ja epävarmuus tulevaisuudesta näyttävät joidenkin nuorten kohdalla aiheuttavan päättämättömyyttä tulevaisuuden suhteen ja epärealistisia suunnitelmia. Lähes kaikki nuoret toivovat voivansa palata myöhemmin kotimaahansa, vaikka se tällä hetkellä olisikin mahdotonta. He haluavat odottaa, kunnes kotimaan tilanne rauhoittuu ja panostaa sillä välin opiskeluun Suomessa. Nuoret haluavat jatkaa opintojaan ja hankkia ammatin.

6.13 Nuorten ehdotuksia ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten tilanteen parantamiseksi

Joillakin haastateltavillamme oli mielipiteitä ja parannusehdotuksia Suomeen ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten tilanteeseen. Heidän mielestään hakemusten käsittelyaikojen pitäisi olla lyhyemmät. Silloin perheenyhdistäminen sujuisi helpommin, eikä ongelmia vanhempien ja nuorten välillä syntyisi niin paljon. Nuoret kaipaivat myös väliaikatietoja turvapaikka- ja perheenyhdistämisprosessien vaiheista ja edistymisestä, sillä lisä- tai väliaikatietojen saaminen ei ole nuorten mukaan onnistunut. Turvapaikanhakijoita ei pidä jättää odottamaan pitkiä aikoja oman onnensa nojaan:

Pitää tutkia jokaiselle asia, pitää tutkia tarkkaavasti, sitten antavat oleskelulupa. Mutta ei ole hyvä, että jättää sinut odottamaan pitkä aika. Parempi, jos lähettää kirje ja sanoo vaikka, että sinun tilanne on vaikea, tai mikä tilanne on tai antaa positiivinen tai negatiivinen päätös. ”Sun prosessi on menossa”. Ei voi esim. ostaa radio, jos huomenna minun pitää palata. Ihmiset tulevat hulluksi. Jos olet kaksi vuotta maassa, pitäisi tulla positiivinen tai negatiivinen päätös. Ei voi unohtaa ihmisiä ja antaa olla. Se olisi parempi sanoa suoraan, ei jätä ihmisiä tänne odottamaan. Ei kuulu mitään kahteen vuoteen. (Turvapaikkapäätöstä yli kaksi vuotta odottanut nuori).

Joidenkin haastateltavien mielestä paras asumispaikka ilman huoltajaa tulleele lapselle ja nuorelle olisi sukulaisperhe tai muu saman kulttuuritaustan omaava perhe. Heidän mielestään ryhmäkodit eivät ole sopivia paikkoja, koska siellä ”nuoret asuvat keskenään”, oman yhteisön tuki ja kontrolli puuttuu. Toisaalta perheeseen sijoittaminenkaan ei ole helppoa. Sijoitusperheen tavat ja tavoitteet voivat olla erilaisia kuin oman perheen. Pitkä asuminen vieraassa perheessäkään ei ole hyväksi.

On aika huolestuttavaa, että nuoret asuvat aika pitkälle ryhmäkodissa tai missä tahansa laitoksessa, sillä perheen ja vanhempien tulo tänne kestää aika kauan. Sitten kun he tulee, nuoret on kasvanut erikseen. Kauhee, hirvee ristiriitoja tulee kulttuurin tavoista. Jos vaikka olisi lyhyempi aika odotusta, että lapsi ja nuori vielä muistaa vielä vuoden jälkeen. Mutta jos yli vuoden on, niin hän ei enää muista. Sekin voi olla todella huono vaihtoehto, jos on sellainen perhe, mikä ei katso lapsen etuja, ettei pidä siitä lapsesta samalla tavalla. Mutta jos löytyy sopiva perhe, joka pitäisi huolta samalla tavalla kuin omasta lapsesta, että se olis tosi hyvä. Mutta sekin on ihan sama, että jos on kauan sen perheen kanssa ja perheet tavat ja tavoitteet on eri kuin omien vanhempien, sekin on aika hankala. Kulttuurin säilyttäminen on varmaanki jokaisen somaliperheen tavoite. Se riippuu siitä, millaisen perheen saa. (Nuori nainen).

Tärkeintä olisi, että oma perhe pääsisi Suomeen mahdollisimman pian, muuten nuoret saattavat ajautua vakaviin ongelmiin:

Parasta olisi, jos asuisivat läheisen sukulaisen luona ja jos ei viihdy, niin nuorille oma paikka, jossa asua. On niitä [ryhmäkoteja] nytkin, mutta ne ei ole hyviä, nuorilla on vaikeuksia. Nuoret eivät kunnioita, ne ryyppäävät ja jotkut varastelevat. Paras olisi, että omat vanhemmat tulisivat mahdollisimman nopeasti. Jos saa negatiivisen päätöksen, niin viedään hänet vanhempien luokse omaan maahan, vaikka olisi sota. Omien vanhempien luona on aina parempi. Täällä voi ajautua vankilakierteeseen. Mikään ei ole parempi kuin vanhempien lähellä. Äiti ja isä ovat huolissaan siellä ja lapsi täällä. On totta, että jotkut tulevat väärin vanhempien kanssa. Pitäisi ottaa verikokeet, DNA-testit ja varmistaa. Ei ole mitään järkeä tuoda väärä vanhempia. Sitten kun tulee vähän hankaluuksia, lapsi ei viihdy heidän kanssaan. Sitten hän joutuu lähtemään pois. (Nuori nainen).

Huoltajat tai sukulaiset eivät ole sama asia kuin oma äiti ja isä, ”niitä ei voi verrata”:

Huoltajat huonompi kuin perhe, paljon. Tai ei välitä mistään muusta kuin rahasta. Yleensä äidit huolehtii. Mä en usko, että joku holhooja huolehtii niinku äiti ja isä, vaikka ne yrittäis mitä. Ei voi verrata. (Nuori nainen).

Haastateltavien mielestä 18 vuotta täyttäneet nuoret tarvitsevat erityistä tukea, kun he muuttavat pois ryhmä- tai perheryhmäkodista:

Ryhmäkodissa pitäisi miettiä vähän, kun nuoret täyttää 18 vuotta, ei heittää pois, pitäisi vähän tukea. Ei pitäisi laittaa vastaanottokeskukseen ilman mitään tukea. Voisivat kertoa, miten se tilanne sen jälkeen. Sitten se ei ole yllätys, kun muuttaa pois ryhmäkodista. (Nuori mies).

Haastatteluissa tuli esiin useita nuorten omia parannusehdotuksia ilman huoltajaa tulleiden lasten tilanteeseen. Kaikkien nuorten mielestä turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten käsittelyn tulisi olla huomattavasti nopeampaa. Lisäksi nuoret kaipaavat väliaikatietoja turvapaikka- ja perheenyhdistämisprosessien vaiheista ja etenemisestä. Nuorten mielestä ei ole hyvä asua pitkään ryhmä- tai perheryhmäkodissa. Nuorten mukaan on myös tärkeää löytää sopiva sukulaisperhe yksin tulleen lapsen tai nuoren sijoituspaikaksi. Lisäksi nuoret korostavat sitä, että 18 vuotta täyttäneet nuoret tarvitsevat tukea, kun he muuttavat pois ryhmä- tai perheryhmäkodista.

7 Yhteenvetoa haastatteluista

Lähes kaikki haastatellut nuoret ovat **kotimaassaan** asuneet suurperheessä, johon kuuluu paljon lapsia ja usein muitakin sukulaisia. Nuoret ovat paenneet sisällissotaa tai muita sotilaallisten joukkojen vainoja. Monien lähiomaisia on tapettu tai he ovat kadonneet. Suurin osa nuorista tulee maailman köyhimmistä maista, joissa on jo vuosien ajan sodittu. Useat nuoret, varsinkaan tytöt, eivät kotimaassaan voineet käydä koulua.

Muutamat nuoret joutuivat **pakomatkan** aikana eroon perheenjäsenistä, mutta suurin osa jo ennen matkaa. Osa nuorista matkusti välittäjän saattelmana. Monet olivat matkalla muihin Pohjoismaihin, Yhdysvaltoihin tai Kanadaan. He päätyivät kuitenkin sattumalta Suomeen. Jotkut nuoret taas kertoivat, etteivät he oikein tienneet, mihin olivat matkalla. Vain sellaiset somalinuoret, joilla oli Suomessa jo entuudestaan sukulaisia tai tuttuja, tulivat tarkoituksella juuri Suomeen. Matkaa taitettiin lentäen, junalla, bussilla tai veneellä.

Suomeen tultuaan suurin osa nuorista on asunut ainakin aluksi **ryhmäkodeissa**, jotka ovat vastaanottokeskusten yhteydessä toimivia ilman huoltajaa Suomeen tuleville alaikäisille tarkoitettuja yksiköitä. Useimmat nuoret saapuivat aluksi Helsinkiin, mistä heidät lähetettiin eri puolilla Suomea sijaitseviin ryhmäkoteihin.

Kun lapsi saa oleskeluluvan, hän yleensä hakee perheenyhdistämistä ja siirtyy asumaan **perheryhmäkotiin**, tai jos hän jo asuu niin sanotussa **yhdistetyssä kodissa**, hän jatkaa asumistaan siellä. Myös **perhesijoitus**, yleensä sukulaisperheeseen, on mahdollinen.

Useimmat nuoret ovat kohdanneet samoja **vaikeuksia**: koti-ikävä ja huoli perheestä, epätietoisuus omasta ja perheen kohtalosta, suru ja vaikeat muistot, kieli- ja sopeutumisvaikeudet. Suurin osa nuorista ei tiennyt Suomesta juuri mitään ennen tulleensa tuloa eikä tuntenut täältä ketään etukäteen. Joillakin nuorilla ei ollut aluksi yhteistä kieltä suomalaisten kanssa, koska he eivät puhuneet englantia tänne tullessaan.

Kaikille nuorille **perheestä erossa oleminen** on vaikeaa vielä pitkän ajan kuluttuakin. Nuorten elämä Suomessa ilman perhettä ja sukulaisia eroaa usein täysin siitä, mihin he ovat tottuneet. Nuoret kaipaavat erityisesti äitiään, perheen seuraa ja läheisyyttä sekä vanhempien tukea ja neuvoja. Jotkut nuoret kokevat olevansa omillaan ja päättävänsä elämästään yksin.

Jotkut sukulaisperheessä asuvat nuoret pitävät sukulaisperhettä, jonka kanssa asuu, kuin omana perheenä. Muutamat nuoret sanovat ryhmäkodin olevan heille kuin koti

ja työntekijöiden olevan vähän kuin vanhemmat, mutta siitä huolimatta heillä on jatkuva ikävä perhettään. Joidenkin nuorten tilannetta pahentaa se, että heidän perheensä on kadonnut tai perhe ei ole turvassa.

Nuoret oireilevat eri tavoin traumaattisia kokemuksiaan, vaikeita muistoja ja huoliaan. Lähes kaikki nuoret kertoivat kärsivänsä unettomuudesta ja jotkut myös painajaisista. Muita oireita ovat jatkuva päänsärky, mahakivut, keskittymisvaikeudet ja änkytys. Jotkut nuorista kärsivät myös masennuksesta, ja heidän on vaikea luottaa ihmisiin.

Turvapaikkahakemusten pitkät käsittelyajat aiheuttavat ongelmia kaikille nuorille. Haastatteluja tehtäessä noin kaksi kolmasosaa nuorista oli saanut oleskeluluvan. Jotkut olivat odottaneet turvapaikkapäätöstä jo yli kaksi vuotta, useimmat yli vuoden. Pitkät odotusajat aiheuttavat nuorille uusia ongelmia niiden lisäksi, jotka heillä on ollut jo ennen Suomeen tuloaan. Suurin ratkaistava asia on se, missä nuoret asuvat sen aikaa, kun heidän turvapaikkahakemustaan käsitellään. Ilman oleskelulupaa nuoret eivät pääse esimerkiksi kaikkiin ammattikouluihin, eivätkä täysi-ikäiset nuoret voi muuttaa pois vastaanottokeskuksesta. Loputtomalta tuntuva odotus lisää nuorten huolia ja epävarmuutta tulevaisuudesta sekä vaikeuttaa suunnitelmien tekemistä ja Suomeen asettumista.

Lähes kaikkien nuorten suurin toive oleskeluluvan saamisen jälkeen on **saada perhe Suomeen**. Vain murto-osa haastatelluista nuorista oli saanut perheensä Suomeen, hekin usean vuoden hakuprosessin jälkeen. Odotukset perheen tänne saamisen suhteen ovat korkealla. Nuoret odottavat, että uusi elämä alkaa sitten, kun perhe tulee Suomeen. Joillekin nuorille on selvää, etteivät he voi saada perhettään Suomeen, koska heidän perheensä on kadonnut tai koska täysi-ikäiset nuoret eivät voi hakea niin sanottua pakolaisen perheenyhdistämistä, jota voi hakea vasta sitten, kun on saanut oleskeluluvan. Turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten pitkät käsittelyajat pitkittävät kohtuuttomasti aikaa, jonka nuoret joutuvat olemaan erossa perheestään.

Positiivisen perheenyhdistämispäätöksen saaminen on ”elämän onnellisin päivä”. Murehtiminen ja huolehtiminen päättyy, kun perhe on vihdoin turvassa. Moni nuori kokee saaneensa oman kulttuuri-identiteettinsä takaisin. Vastavuoroisesti nuori toimii perheelle oppaana suomalaisen kulttuuriin. Uusi perhe-elämä ei kuitenkaan aina suju ongelmitta. Pitkän eron aikana nuoret ovat jo sopeutuneet suomalaiseen yhteiskuntaan ja omaksuneet suomalaisia tapoja ja arvoja. He ovat ehkä osittain unohtaneet äidinkieltänsä. Sukupolvien välisiä yhteenlöymäyksiä ja ongelmia syntyy usein. Joskus oppaana toimiminen voi käydä nuorelle raskaaksi. Kielteisen perheenyhdistämispäätöksen saaminen taas on erittäin masentava ja raskas uutinen nuorille.

Suurin osa nuorista asuu **ryhmä- ja perheryhmäkodeissa**. Kotien työntekijät ovat ammattilaisia, jotka tekevät parhaansa, jotta nuorilla olisi turvallinen elinympäristö. Nuoria tuetaan koulunkäynnissä, harrastuksissa ja tulevaisuutta suunnitellaan nuorten kanssa yhdessä. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa on säännöllinen päivärytmi. Päivisin nuoret käyvät koulua ja iltaisin useimmilla on harrastuksia. Nuoria opetetaan pikkuhiljaa hoitamaan omia asioita, jotta he pärjäisivät myöhemmin omillaan. Nuoret voivat puhua asioistaan omaohjaajan, muiden ohjaajien, sosiaalityöntekijän, edustajan ja kodin johtajan kanssa. Yleensä ainakin yksi näistä henkilöistä onkin sellainen, jonka kanssa nuori tulee hyvin toimeen ja puhuu asioistaan. Osa nuorista pitää ryhmätai perheryhmäkotia kuin kotinaan. Kodissa asuvat nuoret ovat pitkälle kuin sisaruskeskenään ja viettävät paljon aikaa keskenään.

Useimpien ryhmä- ja perheryhmäkotien yhteydessä on **tukiasuntoja**, joissa itsenäistymisvaiheessa olevat noin 17-vuotiaat nuoret opettelevat itsenäistä elämää, omien asioiden hoitoa ja vastuunottoa omasta elämästä. Nuoret totuttelevat tukiasunnossa esimerkiksi kaupassa käymiseen, ruuanlaittoon ja rahankäyttöön. Nuoret kokevat tukiasunnossa asumisen tarpeelliseksi välivaiheeksi ennen omaan asuntoon muuttamista. Tukiasunnossa asuvat nuoret voivat kysyä neuvoa ohjaajilta ja asunnossa pidempään asuneilta kavereilta. Nuoret viihtyvät tukiasunnossa hyvin ja kokevat sen vapaammaksi kuin ryhmäkodissa asumisen. Tukiasuntoihin onkin usein enemmän menijöitä kuin paikkoja.

Sukulaisperheissä ei haastattelujen aikaan asunut muita kuin somaleita. He ovat tulleet juuri Suomeen alun perin sen takia, että heillä on täällä sukulaisia. Muutamat sukulaisperheessä asuvat nuoret sanovat, että tuntuu kuin asuisi oikean perheensä luona. Perheessä ei ole yksinäistä, koska siellä on sisarusia ja paljon pikkulapsia. Aikuiset neuvovat ja auttavat. Perheessä asuessa omaa kulttuuria, kieltä ja uskontoa on ympärillä jatkuvasti. Yhteydet muihin maanmiehiin ovat usein tiiviit. Jotkut laitoksissa asuvat somalinuoret olisivat halunneet muuttaa sukulaisperheeseen, mutta se ei ole onnistunut. Haastattelemlamme muunmaalaisilla nuorilla ei ole Suomessa sellaisia sukulaisia tai tuttavaperheitä, joiden luona he voisivat asua.

Joskus sukulaisperheessä syntyy vakavia ongelmia. Saattaa olla, että ilman huoltajaa tullut nuori ja sukulaisperhe eivät ole yhtä sitoutuneita toisiinsa kuin ”oikeat” perheenjäsenet. Teini-ikäinen nuori ei aina tottele uuden perheen sääntöjä. Lisäksi sukulaiset itse kamppailevat uuteen kulttuuriin sopeutumisen kanssa. Perheen sisäisten ongelmien kärjistyessä nuori saatetaan sijoittaa lastenkotiin.

Useimmat tutkimuksemme nuoret ovat islaminuskoisia. Heille **uskonto** on tärkeä osa elämää. Uskonnon ylläpitäminen ja rituaalien noudattaminen on kuitenkin monesti vaikeaa laitoksissa asuville nuorille. Omanmaalaisen työntekijän tuki ja läsnäolo on

silloin tärkeää. Sukulaisperheessä, omanmaalaisten keskellä, uskonto ja sen rituaalit ovat osa jokapäiväistä arkea, ja niitä on helpompi noudattaa. Monet laitoksissa asuvista nuorista ovat huolissaan oman kielen unohtamisesta. Joillekin tytöille oman uskonnon ja kulttuurin säännöt voivat joskus aiheuttaa ahdistusta. Tytöistä osa pukeutuu aina pään ja hiukset peittävään huiviin, jotkut eivät juuri koskaan.

Nuoret arvostavat **koulunkäyntiä**, ja he tuntevat vastuuta menestyä koulussa. Parhaiten koulu sujuu niillä nuorilla, jotka ovat aloittaneet suomalaisessa koulussa jo alasteella ja osaavat kieltä hyvin. Monilla nuorilla on kuitenkin vaikeuksia koulussa. Läksyistä selviytyminen on joillekin nuorille lähes mahdotonta. Useimmilla nuorilla on keskittymisongelmia; vieras kieli ja oppisisältö, perheestä murehtiminen ja traumaattiset kokemukset vaikeuttavat keskittymistä.

Kaikki ryhmä- ja perheryhmäkodissa asuvat pojat ja osa tytöistä harrastavat yhtä tai useampaa urheilulajia ja joillakin on muitakin **harrastuksia**. Varsinkin musiikki on monille tärkeä ja suomalaisnuorten kanssa yhdistävä tekijä. Pojat käyvät tyttöjä enemmän ulkona iltaisin ja viikonloppuisin. Urheilujoukkueen kaverit ja valmentaja saattavat olla nuorelle erityisen tärkeitä, jos muita suomalaiskavereita ei juuri ole. Monet nuoret tuntevat tulleen hyväksytyiksi joukkueeseen, jossa he pelaavat.

Nuorten sosiaaliset verkostot voidaan jakaa virallisiin tahoihin, muihin aikuisiin ja vertaisryhmiin. Viralliset verkostot ovat osa ilman huoltajaa Suomeen tulevien pakolaislasten vastaanottoa. Nuorten virallisia suhteita ovat **ryhmä- ja perheryhmäkotien työntekijät**, edustajat sekä mahdollinen ammattiapu. Joillekin nuorille ryhmä- ja perheryhmäkotien työntekijät saattavat olla ainoita läheisiä suomalaisia aikuisia, jotka heillä on. Jotkut nuoret taas yrittävät tietoisesti pitää etäisyyttä ohjaajiin. Kodeista poismuuttaneet nuoret näkevät paremmin kodissa asumisen turvallisuuden ja helppouden, jota heillä ei enää ole.

Edustajan tehtävä on varmistaa, että lapsen etu toteutuu turvapaikkaprosessissa sekä muissa lapsen elämää koskevissa päätöksissä. Lähes kaikki nuoret ovat sitä mieltä, että edustajasta on apua. Edustajaan voi ottaa yhteyttä, jos siltä tuntuu. Monille nuorille edustaja on ainoa suomalainen aikuinen, jonka he tuntevat kodin työntekijöiden lisäksi. Joillakin nuorilla on edustajaan virallinen, asiapohjainen suhde, joillakin taas läheisempi suhde. Nuorista neljä kertoi, ettei heillä ole edustajaa, vaikka kaikilla alle 18-vuotiailla, ilman huoltajaa Suomessa olevilla nuorilla pitäisi olla edustaja.

Nuoret eivät mielellään turvau **ammattiapuun** (psykologeihin, psykiatreihin yms.), vaikka heillä olisi vaikeaa. Monien on vaikea luottaa ulkopuolisiin. Muutaman nuoren kohdalla taideterapia on auttanut. Koska nuoret eivät mielellään puhu ulkopuolisille ammattilaisille, on erityisen tärkeää, että heillä on verkostossaan sellaisia ihmisiä, joilta he saavat tukea ja joiden kanssa he voivat puhua asioistaan

Muita **aikuissuhteita** nuorten verkostoissa ovat ne perheenjäsenet ja sukulaiset, joihin nuorella on yhteys, Suomessa asuvat omanmaalaiset aikuiset sekä suomalaiset ystäväperheet. Nuoret pitävät **yhteyttä perheeseen ja sukulaisiin** lähinnä puhelimitse. Kaikilla nuorilla on yhteydenpidossa samoja ongelmia, sillä posti ei kulje luotettavasti useimpien nuorten kotimaihin. Lisäksi puheluja ja postia saatetaan tarkkailla, ja postin lähettäminen voisi vaarantaa sukulaiset. Nuorilla ei ole useimmiten rahaa kalliisiin kaukopuheluihin. Ryhmäkodeissa asuu myös sellaisia nuoria, jotka eivät tiedä, missä heidän perheensä on. Heidän tilanteensa on täysin erilainen kuin muiden perheissä ja ryhmäkodissa asuvien nuorten, sillä heillä ei ole oikein ketään, johon pitää yhteyttä.

Sukalaisperheissä asuvilla somalinuorilla on jatkuvasti samanmaalaisia, läheisiä aikuisia ympärillä ja perheet käyvät kylässä toistensa luona. Toisaalta myös useimmat ryhmäkodissa asuvat somalinuoret tapaavat **samanmaalaisia aikuisia** vastaanottokeskuksessa, moskeijassa, kaupungilla ja tuttujen kautta. Ryhmäkodeissa on myös niin sanottuja maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä, jotka ovat usein somaleita, mutta myös muunmaalaisia. Somalinuoret kertoivat, että heitä vanhemmat maanmiehet neuvovat heitä kulttuuriin, uskontoon ja muuhun liittyvissä asioissa.

Kaikki haastattelemamme afganistanilaiset nuoret tuntevat afganistanilaisia perheitä ja aikuisia, vaikka heillä ei ole Suomessa sukulaisia tai sellaisia tuttuja, joiden luokse he voisivat muuttaa. He saattavat käydä kylässä näiden perheiden luona tai soittaa ja jutella asioista. Harvinaisemmista maista tulevilla nuorilla taas tilanne on hyvin erilainen, koska heillä ei ole mitään varsinaisia ”yhteisöjä” asuinseudullaan, eikä välttämättä muuallakaan Suomessa. Joillakin näistä nuorista ei ole lainkaan yhteyksiä maanmiehiinsä tai heillä on yhteys vain muutamaasi omanmaalaisiin aikuisiin.

Joissakin ryhmä- ja perheryhmäkodeissa nuorille on järjestetty **suomalaisia ystäväperheitä**. Nuoret tekevät perheiden kanssa erilaisia asioita, kyläilevät, juttelevat ja käyvät esimerkiksi mökillä. Lähes kaikki kokevat tärkeäksi sen, että heillä on ystäväperhe. Ystäväperhetoiminnan kautta nuoret saavat ystäviä, mutta myös käsityksen siitä, miten suomalaiset perheet elävät ja mitä tekevät työkseen ja vapaa-aikana.

Nuorten vertaisryhmiä ovat sisarukset, omanmaalaiset ja muut ulkomaalaiset kaverit, tyttö- tai poikaystävät ja suomalaiset kaverit. **Sisarukset** ovat toisilleen tärkeitä ja läheisiä. Joillekin sisar tai veli voi olla kuin paras kaveri tai vähän kuin äiti tai isä. Jos sisarusten ikäero on suuri, tulee vanhemmasta sisaruksesta helposti nuoremmalle kuin äiti tai isä, joka on vastuussa itsestään ja nuoremmasta sisaruksesta. Jos sisarukset ovat melko samanikäiset, heistä voi tulla hyvin läheiset ja he ovat tukena toisilleen.

Monilla pojilla on tai on ollut suomalainen tyttöystävä. Joillakin somalinuorilla on ollut omanmaalaisia **tyttö- tai poikaystäviä**. Yksi poika on kihloissa suomalaisen

tytön kanssa, ja parilla muullakin pojalla on pitkäaikainen seurustelusuhde. Haastattelemiemme tyttöjen seurustelu ei ole yhtä tiivistä kuin poikien. Olipa seurustelusuhde vakava tai ei, suomalaisten kanssa seurustelevat nuoret oppivat helposti suomen kieltä ja tapaavat kumppaninsa suomalaisia kavereita ja usein myös perheen.

Ryhmä- ja perheryhmäkotien asukkaista muodostuu usein tiivis kaveriporukka. Nuorista osalla on lisäksi paljonkin eri maalaisia kavereita myös kodin ulkopuolelta. Jotkut nuoret kertoivat, että heillä on **suomalaisia kavereita** tai tuttuja, muttei hyviä ystäviä. Osa nuorista sanoi, ettei heillä ole suomalaisia kavereita, eivätkä he kovasti niitä kaivanneetkaan. Muutamat nuoret korostivat sitä, ettei kavereiden kansallisuudella ole väliä. Pääasia on, että tulee toimeen. Toisaalta nuoret kaipasivat suomalaisia kavereita, joilta voisi myös kysyä neuvoa eri asioissa.

Monilla nuorilla on koulussa hyviä kavereita, mutta toisaalta yllättävän monilla ei ole suomalaisia **koulukavereita**. Joistakin nuorista tuntuu, etteivät suomalaiset yritä tutustua heihin eivätkä hekään sitten yritä tutustua suomalaisiin, kyse on ehkä jonkinlaisesta molemminpuolisesta reaktiosta. Muutamat nuoret sanovat, ettei suomalaisten kanssa ole oikein mitään yhteistä. Joillakin nuorilla ei ole itsensä ikäisiä kavereita, mutta he tulevat hyvin toimeen opettajien ja työntekijöiden kanssa. Näille nuorille koulu on tärkeä osa vapaa-aikaa.

Monet nuoret ovat tottuneet vielä kotimaassa ollessaan puhumaan tärkeistä asioista ja päätöksistä äitinsä kanssa. Äidin puuttuminen onkin monille kaikkein vaikeinta yksin olemisessa. Ryhmä – ja perheryhmäkodissa asuvien nuorten tilanteet vaihtelevat, mutta yleensä **nuoret puhuvat asioistaan** kodin ohjaajien, oma ohjaajan, edustajan, sosiaalityöntekijän, sisarusten ja Suomessa olevien sukulaisten kanssa. Monet nuoret sanoivat puhuvansa tärkeistä asioista ja päätöksistä mieluiten vanhemman sisaren tai veljen kanssa, jos se vain on mahdollista. Jos sisarukset asuvat kaukana, esimerkiksi pääkaupunkiseudulla, nuoret soittavat heille ongelmatilanteessa ja muutenkin.

Lähes kaikki nuoret toivat haastatteluissa **rasismin** itse esiin. Melkein kaikille nuorille on huudeltu kaupungilla, ja heitä kohtaan on käyttäydytty muutenkin rasisistisesti. Nuorten kokema syrjintä ja ennakkoluulot vaikuttavat varmasti heidän suhteisiinsa suomalaisten kanssa, vaikka nuoret toivatkin esiin sen, etteivät kaikki suomalaiset tietenkään ole rasisteja. Rasismiin tottuneet nuoret alkavat helposti tulkita lähes kaikki vastoin käymiset rasismista johtuviksi. Toisaalta syrjinnän ja rasismin vaikutusta nuorten elämään ei voi vähätellä, sillä se on osa nuorten arkea.

Pakolaiskokemus, uuteen maahan ja vieraaseen kulttuuriin saapuminen voivat vahingoittaa nuoren **identiteetin** muodostumista. Erityisesti oma etninen identiteetti saat-

taa olla kadoksissa. Monet nuorista sanovatkin tuntevansa itsensä välillä sekä suomalaisiksi että somaleiksi. Jotkut nuoret sen sijaan eivät tunne kuuluvansa oikein mihinkään. Oman perheen saapuminen vahvistaa yleensä nuoren identiteettiä, ja kahden kulttuurin välissä eläminen helpottuu, kun ”tietää kuka on”.

Mahdollisuus käydä koulua ja opiskella on nuorten mielestä parhaimpia puolia Suomessa asumisessa. Kaikki nuoret pitävät opiskelua erittäin tärkeänä tulevaisuuden kannalta ja aikovat panostaa opiskeluun. Lähes kaikilla nuorilla on Suomessa tehtäviin opintoihin liittyviä **tulevaisuudensuunnitelmia**, ja he aikovat suorittaa opinnot täällä loppuun tai hankkia itselleen ammatin. Useimpia nuoria vaivaa koti-ikävä, mutta monille kotimaahan paluu on ainakin toistaiseksi mahdotonta. Suurin osa nuorista uskoo jäävänsä Suomeen ainakin muutamaksi vuodeksi, mutta lähes kaikki toivovat voivansa joskus palata kotimaahansa. Varsinkin somalinuoret puhuvat paljon kotimaahan paluusta. Muutamat nuoret ovat sitä mieltä, että jäävät Suomeen ainakin joskin aikaa, jos saavat oleskeluluvan, töitä tai opiskelupaikan ja perheensä tänne. Nuorten Suomeen jäämistä helpottaisi huomattavasti se, että he saisivat perheensä tai ainakin äitinsä tänne (monien nuorten isä on kuollut tai kadonnut).

8 Suositukset ja toimenpide-ehdotukset

8.1 Turvapaikka- ja perheen yhdistämishakemusten käsittelyajat

Ne haastattelemamme ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret, jotka olivat jo saaneet oleskeluluvan, olivat odottaneet päätöstä keskimäärin vuoden ja viisi kuukautta. Ne nuoret, jotka olivat jo saaneet perheenyhdistämispäätöksen, olivat odottaneet sitä keskimäärin kaksi vuotta ja neljä kuukautta. Nämä nuoret olivat siis olleet ilman vanhempiaan Suomessa yhteensä keskimäärin kolme vuotta ja yhdeksän kuukautta. Jotkut olivat odottaneet vanhempiaan yhteensä jopa kuusi vuotta. Tämä on pitkä aika lapsen tai nuoren elämässä. Laskelmista käy selvästi ilmi se, että päätösten käsittelyajat ovat Suomessa hyvin pitkiä. Haastateltavien joukossa oli yhdeksän nuorta, jotka edelleen odottivat oleskelulupaa. Suomessa yksin tulleiden määrät ovat suhteellisen pieniä, joten hakemukset tulisi voida käsitellä nopeammin. Päätöksiä ei tulisi pitkittää niin, että nuori ehtii tulla täysi-ikäiseksi eikä perheenyhdistäminen ole siten enää mahdollista. Voidaan kysyä, halutaanko pitkällä käsittelyajoilla viestittää lasten perheille, ettei lapsia ”kannata” lähettää Suomeen. Myös eduskunnan apulaisoikeusasiamies Riitta-Leena Paunio on vaatinut ilman huoltajaa tulleiden lasten turvapaikkahakemusten käsittelyaikojen lyhentämistä (Paunio 2000).

Päätöksiä odottavat lapset elävät tavallaan välitilassa. Pitkä odottaminen, epävarmuus ja ero vanhemmista on tuskallista lapselle ja nuorelle. Monien aiemmin tässä selvityksessä esitettyjen lasten ja nuorten ongelmien sekä oireilun voidaan olettaa johtuvan pitkistä odotusajoista. Lisäksi pitkä laitosasuminen ei ole hyväksi lapsille. Sopeutuminen uudelleen perhe-elämään, perheen normeihin ja odotuksiin voi olla vaikeaa perheenyhdistämisen jälkeen.

Ilman huoltajaa tulleet lapset saavat myös kielteisiä päätöksiä perheenyhdistämishakemuksiinsa. Monet hakijoista eivät ole onnistuneet todistamaan henkilöllisyyttään tai he tai heidän perheenjäsenensä eivät ole päässeet perheenyhdistämishaastatteluihin. Lapset saavat myös jonkin verran A4-statuksia eli sellaisia oleskelulupia, jotka eivät oikeuta pakolaisen perheenyhdistämiseen. A4-statuksia ei tulisikaan alaikäisille ilman huoltajaa tulleille antaa, koska se loukkaa lapsen oikeutta perheenyhdistämiseen ja elämään perheen kanssa (ks. YK:n Lapsen oikeuksien sopimus).

Vuonna 2001 keskimääräinen turvapaikkapäätöksen odotusaika Suomessa oli kaikilla hakijoilla yksi vuosi ja kolme kuukautta. Tässä ovat mukana myös niin sanottuun pikakäsittelyyn joutuneet hakemukset. Normaalissa turvapaikkaprosessissa odotusajat ovat paljon pidemmät. Ulkomaalaisviraston mukaan on useita syitä, miksi ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten hakemusten käsittely kestää niin kauan. Monesti lapsilla ei ole tarvittavia matkustusasiakirjoja, joista lapsen henkilöllisyys ja kansallisuus voitaisiin tarkistaa. Usein myöskään perheenjäsenten olinpaikka ei ole tiedossa. Ulkomaalaisviraston pitää tehdä lisäselvityksiä ja -kyselyitä ulkoasiainministeriön kautta, mikä vie aikaa. Usein iänmääritys tai kielitestaus on tarpeen. Yksi syy päätösten venymiseen on henkilöstöpula. Myös joihinkin perheen yhdistämisiin tarvittavat DNA-testit venyttävät päätöksiä. Kuitenkin viimeisen vuoden aikana on Ulkomaalaisvirastossa kiinnitetty erityistä huomiota ilman huoltajaa tulleiden lasten asioihin. Erityinen lapsiryhmä on perustettu käsittelemään lasten hakemuksia. Turvapaikkakuulustelujen siirtyessä Ulkomaalaisviraston hoidettavaksi henkilökuntaa on koulutettu haastattelemaan lapsia, ja erillinen kyselylomake on laadittu lapsia varten. (Brewis 2001) Ilman huoltajaa tulleiden lasten hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että hakemusten käsittelyajat lyhenisivät merkittävästi.

8.2 Asumisvaihtoehdot

Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että joillekin lapsille ja nuorille sopii sukulaisperheessä asuminen, toisille taas ryhmä- tai perheryhmäkoti. Ei ole mahdollista antaa yleisiä ohjeita siitä, mikä vaihtoehto on milloinkin lapsen etu, sillä lapsen asuinpaikka on aina ratkaistava tapauskohtaisesti ja lapsen omaa mielipidettä kunnioittaen. Suomalaisia laitos- ja sijoitettuja lapsia on tutkittu melko paljon, ja todettu, että sijoituksen pysyvyydellä on enemmän merkitystä kuin sillä, onko sijoituspaikka perhe vai jokin laitos (Bardy 1989). Yhdistetyt ryhmä- ja perheryhmäkodit takaavat pitkäaikaisen sijoituksen, sillä niissä asuvien lasten ei tarvitse oleskeluluvan saatuaan muuttaa toiselle paikkakunnalle perheryhmäkotiin. Pitkäaikainen sijoitus voi onnistua myös sukulaisperheissä, kun sijoitukseen liittyvät tekijät selvitetään hyvin etukäteen.

Lapsen etnisen taustan, oman kulttuurin ja kielen säilyttämisen kannalta sijoitusta sukulaisperheeseen tai muuhun samasta etnisestä yhteisöstä olevaan perheeseen voidaan pitää hyvänä vaihtoehtona. Lisäksi perhesijoitukset ovat huomattavasti edullisempia kuin laitoshoido. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 45.) Lasten sijoituksissa sukulaisperheisiin on kuitenkin joissakin tapauksissa ilmennyt ongelmia, ja joitakin lapsia on jouduttu ottamaan huostaan tai sijoittamaan uudelleen. Monesti sukulaisperheen oma sopeutuminen on vielä kesken ja perheellä on paljon omia lap-

sia. Asunnot voivat myös olla liian pieniä. Pitkien käsittelyaikojen takia lapset saattavat joutua asumaan sukulaisperheissä paljon luultua pidempään, eikä siihen oltu varsinkaan aikaisemmin aina varauduttu. (Mts. 22–24)

Sukulaisperheessä asuminen saattaa helpottaa perheestä erossa oloa ja olla laitosta parempi perheen korvike erityisesti pienille lapsille. Koska kielen ja kulttuurin säilyttäminen sukulaisperheessä on lapselle helpompaa kuin laitoksessa, perheissä asuvien nuorten saattaa olla helpompaa palata tulevaisuudessa kotimaahan kuin ryhmäkodeissa asuvien. Ryhmäkodissa asuminen taas saattaa valmentaa itsenäiseen asumiseen ja suomalaisessa yhteiskunnassa elämiseen paremmin kuin perheessä asuminen.

Suomalaisten sijoittamista laitoksiin pidetään yleensä muusta yhteiskunnasta eristävänä ja perheessä asumista vähemmän eristävänä. Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden lasten ja nuorten kohdalla tilanne tuntuu olevan päinvastoin: On kyse ulkomaalaisista, jotka sijoitetaan suomalaisiin laitoksiin, joiden kautta he voivat luoda kuvaa suomalaisesta yhteiskunnasta, sen normeista ja käytännöistä. Sukulaisperheet eivät aina tunne suomalaista yhteiskuntaa kovin hyvin. Perheissä asuville nuorille saattaa käydä niin, että kieli, kulttuuri ja uskonto pysyvät yllä, mutta yhteydet suomalaisiin jäävät vähäisiksi. Ryhmäkodeissa asuvilla nuorilla on usein perheissä asuvia nuoria enemmän vuorovaikutusta suomalaisten kanssa, mutta he eivät välttämättä ole yhteydessä maanmiehiinsä ja omaan kulttuuriinsa paljonkaan.

Joidenkin lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten mukaan lyhytaikaiset laitossijoitukset kriisitilanteissa ovat hyväksyttäviä, mutta pitkäaikaisesta laitossijoituksesta aiheutuu ”laitostumista”, mikä voi heidän mukaansa haitata lapsen kehitystä ja etnisen identiteetin muodostumista. Muutamat Suomessa toimivat etniset yhteisöt olisivat halukkaita perustamaan omia laitoksia ja kouluja oman ryhmänsä lapsille. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 43–44)

8.3 Pysyvät aikuissuhteet, suhteet etniseen yhteisöön ja yhteys vanhempiin

Jokaisella lapsella on oikeus pysyviin ja rakastaviin aikuisiin, jotka huolehtivat lapsen jokapäiväisestä hoivasta ja kehityksestä. Kun omat vanhemmat eivät ole läsnä, on tärkeää, että ilman huoltajaa tullee lapsella ja nuorella on ainakin yksi läheinen aikuissuhde joko oman etnisen ryhmänsä aikuiseen tai suomalaiseen aikuiseen. Lapsi tarvitsee kehittyäkseen ja tuskallisista kokemuksista selviytyäkseen suhteita aikuisiin, joihin hän voi luottaa ja jotka toimivat positiivisina roolimalleina.

Laitosten, joissa lapset ja nuoret asuvat, tulisi taata yhteydet lapsen omaan etniseen ryhmään ja palkata maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä helpottamaan lapsen oman kielen ja kulttuurin säilymistä. Maahanmuuttajataustaiset työntekijät tukevat ja ohjaavat lasta identiteetti- ja sopeutumisprosesseissa sekä toimivat ”kulttuurin tulkkeina” muulle henkilökunnalle.

Säännöllinen yhteydenpito vanhempiin ennen mahdollista perheenyhdistämistä on lapselle tärkeää ja lapsella tulisi olla siihen mahdollisuus esimerkiksi puhelimitse. Jos vanhempien olinpaikkaa ei tiedetä, on sen jäljittäminen aloitettava siten, kun se on lapsen edun mukaista. Vanhempien ”löytyminen” ei kuitenkaan saa vaikuttaa esimerkiksi oleskeluluvan saamiseen.

8.4 Terapia- ja mielenterveyspalvelut

Ilman huoltajaa tulleiden maahanmuuttajalasten ja -nuorten psykososiaalinen hyvinvointi on uhattuna. Traumot, sopeutumisesta aiheutuva stressi, pitkä turvapaikka- ja perheenyhdistämisspätösten odottaminen ja perhehuolet aiheuttavat usein mielenterveyspalvelujen tarvetta. Ilman huoltajaa tulleilla lapsilla ja nuorilla on monia menetyksiin ja eroihin liittyviä kokemuksia. Heillä on erilaisia oireita, esimerkiksi unettomuutta, keskittymisvaikeuksia, syömishäiriöitä, masennusta ja aggressiivisuutta, jopa itsetuhoisia ajatuksia. Maahanmuuttajalapset ovat samalla tavalla oikeutettuja terveyspalveluihin kuin suomalaislapset. Mielenterveyspalvelujen puute ja pitkät jonotusajat ovat kuitenkin tiedostettu ongelma myös suomalaislasten kohdalla. Erityisen haavoittuvaisia ovat ne lapset, joilla on ”salaisuuksia” koskien esimerkiksi heidän henkilöllisyyttään, paon syitä tai pakomatkaa. Jotkut lapset pitävät ”salaisuuksia”, koska heidän on käsketty niin tehdä tai he eivät yksinkertaisesti kykene puhumaan vaikeista ja ahdistavista kokemuksistaan (Green 2000). ”Salaisuuksien” pitäminen tai oikean identiteetin ”salaaminen” on henkisesti raskasta nuorelle ihmiselle, ja ehyen identiteetin kehittyminen saattaa vakavasti häiriintyä.

Ilman huoltajaa tulleet lapset tarvitsevat pitkäaikaista ja luotettavaa keskusteluapua, jotta he pystyisivät avautumaan ja kertomaan asioistaan. Ammattiauttajan pitäisi ensin saavuttaa lapsen luottamus. Eräs este mielenterveyspalvelujen käytölle on se, että usein mielenterveysongelmiin liittyy leimautumisen pelko. Lisäksi länsimaiset hoitomenetelmät saattavat olla vieraita maahanmuuttajille eivätkä ne siten ”toimi”. Keskusteluun perustuva terapia saattaa olla vaikeaa jo kielen takia tai keskustelua ei aina nähdä hyödyllisenä, sillä monet maahanmuuttajat kaipaavat käytännöllistä apua ongelmiinsa. Vaihtoehtoisia menetelmiä tulisikin kehittää ja käyttää, esimerkiksi taidet- tai musiikkiterapiaa. Myös oman kulttuurin arvostetut henkilöt ja asiantuntijat (esimerkiksi niin sanotut parantajat) voisivat olla mukana terapiatyössä.

Laitosten työntekijöitä ja opettajia tulisi kouluttaa huomaamaan lasten ja nuorten psyykkiset oireet ja ongelmat sekä tarpeen mukaan ohjaamaan heidät ammattiauttajalle. Joissakin tapauksissa pakolaislasten ja -nuorten on kuitenkin hyvin vaikea vastaanottaa terapiaa tai psykologin palveluita. Siksi olisikin tärkeää, että heillä olisi mahdollisuus myös muihin toimintoihin, niin fyysisiin kuin henkisiin, jotka helpottavat heidän oloaan. Monet työntekijät ja asiantuntijat ovat painottaneet erityisesti ennaltaehkäisevien toimenpiteiden tärkeyttä uusille maahanmuuttajille siten, että heillä olisi mahdollisuus saada psykologista tukea heti maahan saavuttuaan ennen kuin ongelmat patoutuvat ja kärjistyvät.

8.5 Koulunkäynti

Maahanmuuttajalapsen arvostavat yleensä koulunkäyntiä ja he haluavat menestyä hyvin koulussa. Erityisesti ilman huoltajaa tulleille lapsille koulu on tärkeää. He tuntevat, että heillä on velvollisuus menestyä koulussa, sillä sitä heidän vanhempansa heiltä odottavat. Koska he ovat päässeet pois sodan tai muun sekasorron keskeltä ja heillä on mahdollisuus opiskella, heidän täytyy käyttää mahdollisuudet hyväkseen. Koulun pitäisikin tarjota maahanmuuttajalapsille ja -nuorille turvallinen ja kannustava oppimisympäristö. Koulu on yksi parhaista tahoista antamaan ilman huoltajaa tulleille lapsille ja nuorille sitä tukea ja pysyvyyttä, jota he tarvitsevat. Koulu voi parhaimmillaan vahvistaa lapsen itsetuntoa ja sopeutumista sekä ehkäistä eristäytymistä ja turhautumista. (Richman 1998, 61, 65.)

Ilman huoltajaa tulleiden pakolaislasten koulutukseen liittyy monia haasteita. Lapsilla ja nuorilla on ensinnäkin hyvin erilaisia koulutustaustoja; jotkut heistä eivät ole käyneet koulua ollenkaan, jotkut ovat olleet jo lukiotason opetuksessa. Monilla haastattelemillamme lapsilla ja nuorilla oli keskittymisvaikeuksia ja häiriökäyttäytymistä, he saattoivat ”lintsata” koulusta tai jopa keskeyttää koulunkäyntinsä. On tutkittu, että pakolaisuudesta johtuvat kokemukset saattavat estää tai vähentää lapsen normaalia oppimiskehitystä. Lisäksi identiteettiongelmat voivat pahentaa kouluvaikeuksia. Kouluvaikeudet aiheuttavat usein ahdistusta, turhautuneisuutta ja huononmuuden tunteita. Lapset saattavat ajatella, etteivät he ole tarpeeksi älykkäitä oppiakseen. On erittäin raskasta lapselle altistaa itsensä tällaisille tunteille joka päivä. Huono menestyminen koulussa saattaa siten heikentää lasten itsetuntoa ja mahdollisuuksia saada positiivisia kokemuksia. (Ahearn & Athey 1991.)

Suomalainen koulujärjestelmä ei näytä kaikilta osin täyttävän ilman huoltajaa tulleiden pakolaislasten tarpeita. Opettajia pitäisi kouluttaa ymmärtämään ne oppimisen esteet, joita lapsilla on, ja tukemaan ilman huoltajaa tulleita lapsia heidän koulunkäynnissään. Opettajien kouluttaminen edesauttaa myös opettajien työssä

jaksamista antamalla heille välineitä ja keinoja maahanmuuttajaoppilaiden kanssa työskentelemiseen. Alkuelvitys yksin tulleen lapsen sosiaalisesta ja koulutustaustasta on aina tarpeellinen. Ainakin opettajien tulisi tietää, jos heidän luokallaan on ilman huoltajaa tulleita lapsia. Britanniassa on jopa ehdotettu, että opettajien tulisi olla sensitiivisempiä silloin, kun he puhuvat esimerkiksi vanhempainilloista tai kirjeistä vanhemmille (Williamson 1998). Olisi hienotunteista ottaa ilman vanhempia olevat pakolaislapset huomioon ja puhua vaikkapa huoltajailloista tai kirjeistä huoltajalle, oma ohjaajalle tms.

Maahanmuuttajalapset ja -nuoret tarvitsevat lisää tukea läksyjen tekoon kaikilla opetusasteilla. Myös oppisisältöjä tulisi muuttaa niin, että kaikilla oppilailla olisi tasa-arvoiset mahdollisuudet oppia. Kokonaisuudessaan koulun tulisi olla sopeutuvampi ja ottaa huomioon oppilaiden erilaiset kulttuuriset taustat. Maahanmuuttajataustaisia opettajia ja muuta henkilökuntaa tulisi palkata kouluihin. Koulujen tulisi tukea erityisesti ilman huoltajaa tulleiden lasten ja nuorten oman kulttuurin ylläpitämistä. Erityisen tärkeää on lapsen oman äidinkielen ylläpitäminen. Tutkimukset ovat osoittaneet, että omaa äidinkieltä ylläpitämällä ja kehittämällä edistetään myös uusien kielten oppimista (Richman 1998, 71).

8.6 Edustajan rooli

Ilman huoltajaa tulleelle lapselle määrätään edustaja mahdollisimman pian Suomeen tulon jälkeen. Edustajan tehtävät ovat moninaiset. Edustajan tulee muun muassa kertoa lapselle häntä koskevista päätöksistä ja suunnitelmista. Monet lapset ovat hieman epätietoisia edustajan roolista. He eivät aina tunne edustajaansa tai yhteys edustajaan on syystä tai toisesta katkennut (esimerkiksi paikkakunnalta muuton vuoksi). Jos suhde edustajaan katkeaa, lapselle on määrättävä uusi edustaja.

Tällä hetkellä edustajista ei ole pulaa. Kirjallisia ohjeita ei ole edustajille vielä laadittu, mutta käsikirja on kuitenkin suunnitteilla. Edustajan roolia tulisikin selkeyttää sekä myös tiedottaa (esimerkiksi ryhmäkotien tai TE-keskusten taholta) muun muassa opettajia ja sosiaalityöntekijöitä edustajan olemassaolosta ja tehtävistä.

8.7 Suomalainen ystäväperhe ja tukihenkilötoiminta

Jotkut ryhmä- ja perheryhmäkodit ovat järjestäneet lapsilleen suomalaiset ystäväperheet, jotka tarjoavat tukea ja apua lapsille vapaaehtoistyönä. Lapset viettävät vapaa-aikaa perheen kanssa, tutustuvat suomalaisen perheen arkeen ja suomalaisiin lapsiin. Ystäväperhe ei ole virallisesti vastuussa lapsesta, vaan se tarjoaa lapselle mahdollisuuden viettää aikaa perheympäristössä sekä oppia suomea ja suomalaisia tapoja. Ystäväperheen kautta lapset saavat uusia ihmisiä sosiaaliseen verkostoonsa. Jotkut kansalaisjärjestöt (Suomen Punainen Risti ja Ehjä ry.) kouluttavat myös vapaaehtoisia tukihenkilöitä maahanmuuttajille. Haastattelujemme perusteella ystäväperhe koetaan tärkeäksi. Ystäväperhe- tai tukihenkilötoimintaa olisikin hyvä laajentaa kaikkiin ryhmä- ja perheryhmäkoteihin. Myös sukulaisperheissä asuvat lapset ja nuoret voisivat tarvita suomalaista ystäväperhettä suomalaiseen kulttuuriin tutustumista helpottamaan sekä sosiaalista verkostoaan laajentamaan.

8.8 Sukulaisperheet ja perheenyhdistäminen

Maahanmuuttajaperheet tarvitsevat uudessa yhteiskunnassa tukea. Erityisesti tukea tarvitsevat sukulaisperheet, joissa ilman huoltajaa tulleita lapsia tai nuoria asuu. Vaikka sukulaisperheen tilanne selvitetään ennen lapsen sijoittamista, pitäisi tilannetta ja perheen oloja seurata sijoittamisen jälkeenkin. YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n suositusten mukaan tilanne pitää selvittää erityisesti, jos epäillään, että lasta kohdellaan huonosti, ja etsiä lapselle vaihtoehtoinen sijoituspaikka (UNHCR 1994). Olisi toivottavaa, että sijoitusperheet voisivat saada valmennusta tehtävänsä ennen sijoituspäätöksen tekoa (Työministeriö 2002). Valmennuksen jälkeen perhe pystyisi arvioimaan omat valmiutensa, kykynsä ja halunsa toimia sijoitusperheenä. Valmennuksessa kerrottaisiin myös tilanteista, joihin sijoitusperhe voi törmätä ja kuinka ongelmista voidaan selvitä. Sukulaisperheiden saama taloudellinen korvaus lapsen hoitamisesta ja kasvattamisesta on pieni, sillä sukulaisperheet saavat lapsesta toimeentulotukea, joka on vähäinen verrattuna esimerkiksi laitoshoidon kustannuksiin. Sukulaisperheiden taloudellista tukea tulisikin lisätä.

Tukea tarvitaan myös perheenyhdistämisen jälkeen, jolloin perheen keskinäiset suhteet muotoutuvat uudelleen. Näissä uusissa tilanteissa sekä nuori että vasta saapunut perhe tarvitsevat tukea ja ohjausta. Roolit perheen sisällä muuttuvat; Suomessa pitkempään asunut lapsi tai nuori joutuu usein tulkin rooliin sekä kantamaan vastuuta

perheen sopeutumisesta. Hän on oppinut suomen kielen ja omaksunut suomalaisen kulttuurin tapoja ja normeja, joten sukupolvien välisiä ristiriitoja saattaa myös ilmetä. Olisi hyvä, jos perheen kanssa käytäisiin läpi nuoren tilannetta. Perheellä olisi tilaisuus kysyä nuoren elämän vaiheista ja perheellä kertoa tapahtumista kotimaasta sekä odotuksistaan ja peloistaan uudessa tilanteessa. Perheen ympärille voitaisiin koota tukirinki. Yhdessä esimerkiksi perheryhmäkodin työntekijät, sosiaalityöntekijä, nuoren edustaja, nuori itse ja perhe voisivat tulkin avustuksella keskustella uuden elämän aloittamisesta. Siten uuden elämänvaiheen alku olisi perheen yhdistymisen jälkeen tuettua.

8.9 Täysi-ikäistyvien ilman huoltajaa tulleiden asema

Erityisen haavoittuvainen ryhmä on alaikäisinä ilman huoltajaa Suomeen tulleet 18 vuotta täyttäneet nuoret, jotka eivät ole vielä saaneet perhettään Suomeen. 18-vuotias nuori ei voi asua enää ryhmä- tai perheryhmäkodissa ja myös edustajan tehtävät lakkaavat tässä iässä. Jos nuori ei ole vielä saanut oleskelulupaa, on perheenyhdistäminen käytännössä mahdotonta. Yllättävä itsenäisyys ja vastuu voivat olla vaikeita asioita nuorelle. Nuori on ehkä asunut Suomessa vasta muutaman vuoden, eikä ole vielä valmis itsenäiseen asumiseen. Vaarana ovat muun muassa turvattomuus, syrjäytyminen, yksinäisyys ja opintojen keskeyttäminen. Nuoret eivät ole aina saaneet tarpeeksi harjoitusta siitä, miten hoitaa raha-asioita, tehdä itse ruokaa tai käydä ostoksilla. Jotkut nuoret, erityisesti tytöt, tuntevat, että yksin asuminen ja itsenäisyyteen pyrkiminen ovat vastoin heidän kulttuuriaan. Lisäksi yksin asuessaan nuorella ei ole ketään, joka hoputtaisi ja kannustaisi häntä menemään joka päivä kouluun. Tällöin koulusta ”lintsaaminen” ja poisjääminen ovat vaarana. Tärkeää olisikin, että nuorella olisi aikuinen ohjaaja tai tukihenkilö, joka seuraisi nuoren tilannetta.

Kunnat eivät ole velvollisia järjestämään jälkihuoltoa tai muita palveluja 18 vuotta täyttäneelle nuorelle, joka muuttaa pois ryhmä- tai perheryhmäkodista. Suomalaisten huostaanotettujen ja laitoksessa asuneiden lasten kohdalla jälkihuolto ulottuu 21 ikävuoteen asti. Sama ikäraja tulisi ulottaa koskemaan myös ilman huoltajaa maassa olevia maahanmuuttajanuoria. Joitakin tukiasuntoja nuorille on järjestetty, mutta niitä ei ole tarpeeksi. Tärkeää on, että ryhmä- ja perheryhmäkodit pitäisivät yhteyttä poismuuttaneisiin nuoriinsa. Monesti näin onkin, ja usein myös nuoret itse pitävät laitokseen ja sen henkilökuntaan yhteyttä ja kertovat kuulumisiaan. Jokaiselle nuorelle tulee nimittää tukihenkilö helpottamaan itsenäiseen elämään siirtymistä ja yksin asumista. Esimerkiksi edustajan tehtävää voisi jatkaa, kunnes nuori täyttää 21 vuotta. Edustaja olisi siten osa jälkihuoltoa. Eräässä ryhmäkodissa onkin ollut projekti, jossa

on seurattu 18 vuotta täyttäneiden nuorten tilannetta ja tehty opaskirja itsenäistyvälle nuorelle. Nuorta varten on myös koottu tukirinki, joka kokoontuu säännöllisesti keskustelemaan asioista yhdessä nuoren kanssa. (Päivi-projekti 2001)

Kirjallisuus

Julkaistut lähteet

- Ahearn, Frederick L, Jr. & Athey, Jean L. (1991). The Mental Health of Refugee Children. Teoksessa *Refugee Children: Theory, Research and Services*. Ahearn & Athey (toim.). Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (1994). Somalipakolaiset Helsingissä. Sosiaaliset verkostot ja klaanijäsenyyden merkitys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:10. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2000a). Unaccompanied Minor Refugees in the European Union - the Examples of Berlin, Florence and Helsinki: Unaccompanied Minors in Finland. First report on the project. MinorMig. Unaccompanied Minors as Vulnerable Groups. Berlin: Edition Parabolis, Publishing Department of the Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2000b). From the Equator to the Arctic Circle. In: Gozdzia, Elzbieta M. & Shandy, Dianna J. (eds.) *Rethinking Refuge and Displacement. Selected Papers on Refugees and Immigrants Volume VIII*. Arlington: American Anthropological Association, pp. 43–65.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2001). Liminalities: Expanding and Constraining the Options of Somali Youth in Metropolitan Helsinki, Finland. *Yearbook of Population Research in Finland*, 37, 2001. Helsinki: The Population Research Institute, s. 126-147.
- Almqvist, Kjerstin (1997). Refugee Children. Effects of organized violence and forced migration on young children's psychological health and development. University of Gothenburg, Department of Psychology.
- Ayotte, Wendy (2000). *Separated Children Coming to Western Europe: Why they travel and how they arrive*. London: Save the Children Fund.
- Bardy, Marjatta. (1989). Uhkat, uhrin ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 2/1989. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Forsten-Lindman, Nina (1998). Pakolaislasten seuranta tutkimus Suomessa 1995–2000: Ensimmäinen osaraportti vuosilta 1995–1997. Turun kaupungin sosiaalikeskuksen julkaisu 6.
- Gripenberg, Pia (2000). Poissa hyvä, kotona paras: Raportti Uudenmaan alueen pakolaislasten sijaishuollon järjestelyistä, kustannuksista ja kehittämisajatuksista. Helsinki: Uudenmaan TE-keskuksen julkaisuja 2.

- Green, Eva (2000). *Unaccompanied Children in the Danish Asylum Process: Experiences from Legal Counselling of and Assistance to Children*. Copenhagen: Danish Refugee Council.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000). *Tutkimushaastattelu*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Holma, Sharifan, Päivi (1996). *Interviews with young unaccompanied African refugees*. Rädda Barnen, Swedish Save the Children.
- Häyrinen, Marja-Liisa (2000). *Maahanmuuttajanuoret ja suomalainen koulu. Kokeimuksia pääkaupunkiseudun kunnista*. Ulkomaalaisvaltuutetun toimiston moniste 1.
- Jyrkinen, Marjut & Karjalainen, Leena, eds. (2001). *Minors in the Sex Trade*. Report of the European Commission STOP Project.
- Kavén, P [1996]. *Lastensiirot Suomesta Ruotsiin ja Tanskaan viime sotien aikana*. Teoksessa Korppi-Tommola, A. (toim.) *Sotalapset*. Tutkimusraportti. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto, 8-16.
- Kavén, P. (1994). *70 000 pientä kohtaloa: Suomen sotalapset*. Helsinki.
- Koivulahti, Elvi (1995). *Lappu kaulassa sotaa pakoon*. *Lapsen Maailma* 12 / 1995, s. 34-35.
- Korppi-Tommola, Aura [1996]. (toim.) *Sotalapset*. Tutkimusraportti Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Lapsen oikeuksien sopimus* (1993). Helsinki: Ulkoasiainministeriön julkaisuja 1/1993.
- Lastensuojelun Keskusliitto* (2001). *Lapsen etu ilman huoltajaa tulleiden lasten vastaanotossa*. Separated Children in Europe Programme –ohjelman toimintasuositukset. Suom. Hanna Talasniemi. (Engl. alkuteos Separated Children in Europe -Programme. Statement of Good Practice, 1999). Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Liebkind Karmela & Jasinskaja-Lahti, Inga (2000). *Nuorten maahanmuuttajien hyvinvointiin vaikuttavat tekijät*. Teoksessa Liebkind, Karmela (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 112-123.
- Mason, Jennifer (1996). *Qualitative Researching*. London: Sage.
- Mikkonen, Anna & Alitolppa-Niitamo, Anne (2000). *Unaccompanied Minor Migrants in the European Union - the Example of Helsinki: Unaccompanied Minors in Finland*. Second Report on the Project. Berlin: Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung.
- Mikkonen, Anna ja työryhmä (2002). *Yksin Suomessa: Ilman huoltajaa tulleiden lasten asema Suomessa kansainvälisten suositusten valossa*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Opetushallitus (2001). *Maahanmuuttajat kotoutuvat – koulutus sen tukena*. Yliopistopaino.
- Rantanen, Mervi (1998). *Ilman huoltajaa tulevan alaikäisen edustaminen*. Projektin loppuraportti. Maahanmuutto-osaston monisteita nro 4. Helsinki: Työministeriö.
- Richman, Naomi (1998). *In the Midst of the Whirlwind: A Manual for Helping Refugee Children*. Staffordshire: Trentham Books.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001). *Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista*. Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisuja D 38.

- Räsänen, Eila (1988). Lapsuusajan separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Kuopion yliopiston julkaisuja, alkuperäistutkimukset 2/1988.
- Räsänen, Eila [1996]. Kokemusten vertailua naapurimaassa ja Suomessa sota-ajan viettäneiden lasten kesken. Teoksessa Korppi-Tommola, A. (toim.) Sotalapset. Tutkimusraportti. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Safran, William (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora* (1) 1: 83–99.
- Sjöblom, Tua (1997). Yksin tulleet alaikäiset ja nuoret turvapaikanhakijoina. Selvitys yksin turvapaikkaa hakevien somalialaisten lasten ja nuorten tilanteesta sukulaisperheissä pääkaupunkiseudulla. Maahanmuutto-osaston monisteita nro 2. Työministeriö.
- Sourander, Andre (1998). Behaviour Problems and Traumatic Events of Unaccompanied Refugee Minors. *Child Abuse & Neglect* (22) 7: 719–727.
- Spradley, James, P. (1979). *The Ethnographic Interview*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Spradley, James, P. (1980). *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ström, J. [1996]. Mosambikin lapset kriisin varjossa. Teoksessa Korppi-Tommola, Aira (toim.) Sotalapset. Tutkimusraportti. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto, s. 46–48.
- Tiilikainen, Marja (2000). Somalinaiset ja maahanmuuton kokemukset. Teoksessa Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Liebkind, K. (toim.). Tampere: Gaudeamus, s. 93–110.
- Tilastokeskus (2001). Väestörakenne 2000. Väestö 2000:16. Helsinki: Tilastokeskus.
- Trux, Marja-Liisa (1999). Kulttuurisensitiivisyys ja psykologinen ”toisen” arviointi – Kertomuksia kulttuurien kohtaamisesta. Teoksessa Kulttuuri ja psykologia. Juhani Ihanus (toim.). Helsinki: Yliopistopaino, s. 181–214.
- Työministeriö (2002). Ryhmäkotien ja perheryhmäkotien toiminnan sisältö ja tavoitteet. Helsinki: Työministeriö.
- Törrönen, Maritta (1999). Lasten arki laitoksessa: Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Yliopistopaino.
- UNICEF, United Nations Children’s Fund (2000). *State of the World’s Children 2000*.
- UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees (1994). *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*. Geneva.
- UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees (2001a). *Refugees Magazine*. Vol 1, no 122. UNHCR.
- UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees (2001b). *Refugee Children in Africa. Trends and Patterns in the Refugee Population in Africa Below the Age of 18 Years, 2000*. Population Data Unit. Geneva.
- Uutela, Antti (1998). Sosiaalinen tuki ja terveys. Teoksessa Lahikainen, Anja ja Pirttilä-Backman, Anna-Maija (toim.) *Sosiaalinen vuorovaikutus*. Helsinki: Otava, s. 208–221.
- Williamson, Louise (1998). Unaccompanied - but not Unsupported. In: Rutter, Jill & Jones, Crispin (eds.) *Refugee Education: Mapping the Field*. Staffordshire: Trentham Books, pp. 49–74.

Yule, William (1998). The Psychological Adaption of Refugee Children. In: Rutter, Jill & Jones, Crispin (eds.) Refugee Education. Mapping the Field. Staffordshire: Trentham Books, pp. 75–92.

Julkaisemattomat lähteet

- Helander, Reetta (2000). Islam, muutos ja somalittyöt. Tyttö tutkimusta kulttuurien kohtaamisesta ja kulttuurisesta muutoksesta nuorten somalittyttöjen haastattelujen pohjalta. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, uskontotieteen laitos.
- Hetemäki, Inka (1999). Separated Children in Europe Programme. Questionnaire for Country Assessment, Finland. Central Union for Child Welfare (Lastensuojelun Keskusliitto).
- Mikkonen, Anna (2001). Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden pakolaisnuorten sosiaaliset verkostot, arki ja asuminen. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiaalipsykologian laitos.
- Myrskyläinen, Mia (2001). Tutkimus ilman huoltajaa tulleen pakolaisnuoren sopeutumisesta itsenäiseen elämään. Opinnäytetyö. Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma.
- Päivi-projekti (2001). Tuetusti itsenäiseen elämään: Keinoja pakolaisnuoren auttamiseksi. Kontiolahden vastaanottokeskus, Ryhmä- ja perheryhmäkoti Lukkarila.
- Tiilikainen, Marja (1999). Äidin huolet, arjen kivut. Kärsimys, oireet ja strategiat Suomessa asuvien somalinaisten arjessa. Licensiaatin tutkielma. Helsingin yliopisto, Uskontotieteen laitos.

Sanomalehdet

- Aftonbladet 23.1.2002: Barn spårlöst försvunna.
- Helsingin Sanomat 26.3.2001: Laittomia maahantulijoita käännytettiin ennätysmäärä pääkaupunkiseudulla.
- Helsingin Sanomat 4.10.2001: Viron rekat syynissä viranomaisten valvontaiskussa.
- Helsingin Sanomat 29.1.2002: Afgaanipojat uhkaavat itsemurhalla Australiassa.

Asiakirjalähteet

- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. Säädöskokoelma nro 439/1999.
- Lastensuojelulaki. Säädöskokoelma 683/1983.
- Lastensuojeluasetus. Säädöskokoelma nro 1010/1983.
- Pakolaisten asemaa koskeva vuoden 1967 pöytäkirja. SopS 77/1968.

Pakolaisten oikeusasemaa koskeva vuoden 1951 yleissopimus (Geneven pakolaissopimus). SopS 77/1968.

Paunio, Riitta-Leena (2000). Havaintoja yksin tulleiden pakolaislasten oikeuksien toteutumisesta Suomessa. Eduskunnan oikeusasiamies. Dnro 2822/2/99.

Sisäasiainministeriö (2001). Turvapaikkaohje. Dnro SM-2001-795/Ka-23. Helsinki: sisäasiainministeriö.

Ulkomaalaislaki. Säädoskokoelma nro 378/1991.

Internet-lähteet

Brewis, Kielo (2001). Administrative Structures and Procedures for Meeting the Needs and Rights of Unaccompanied Asylum Seeking Minors in Finland. Directorate of Immigration, Finland. Paper in Conference on Reseption of Unaccompanied Minor Asylum Seekers in Dublin, Ireland. Children First Project. [Viitattu 26.10.2001] Saatavilla: www.uvi.fi/cfproj/irematerfive.html.

Pakolaisneuvonta ry (2002). Turvapaikkamenettely Suomessa. Helsinki: Pakolaisneuvonta ry. [Viitattu 7.2.2002] Saatavilla: www.pakolaisneuvonta.fi/menettely.html.

Siirtolaisuusinstituutti (2002). Suomen vastaanottamat pakolaiset. [Viitattu 6.2.2002]. Saatavilla: http://www.utu.fi/erill/instmigr/fin/f_19.html

Ulkomaalaisvirasto (2002a). Ulkomaalaishallinnon termejä. [Viitattu 6.2.2002] Saatavilla: <http://www.uvi.fi/julkaisu.html>

Ulkomaalaisvirasto (2002b). Ulkomaalaisvirasto aloittaa yksin tulleiden alaikäisten lasten turvapaikkakuulustelut [Viitattu 6.2.2002]. Saatavilla: www.uvi.fi/doc/taulukot/2001/tied6_2001.html